ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

15 МАЙ, 1992 ЙИЛ, № 20 (3176) ЖУМА

ДЕҲҚОННИНГ БАРДОШИ ЕНГАДИ

Сўнгги ҳафталарда рўй берган табиий офатлар жумҳуриятимиз қишлоқ хўжалигига катта зарар етказди. Бот-бот ёққан кучли ёмғир, дўл ва жала туфайли экин майдонларини қатқалоқ босди. Тупроқ намгарчилиги меъёридан ошиб, илдиз чириши касаллиги пайдо бўлди. Баъзи жойларда сел келиб, бўрон туриши, қор ёғиб, ҳароратнинг кескин пасайиши оқибатида пахтазору тутзорлар, узумзору ёнғоқзорларни совуқ урди. Давлат ва жамоа хўжаликлари далаларида, хусусий томорқаларда парваришланаётган полиз ва сабзавот экинларидан, мевали дарахтлардан мўлжалдаги ҳосилни олиш имконияти барбод бўлди. Бу қор-ёмғирлар, дўлжалалар аслида деҳқоннинг даласига ёки томорқасига эмас, таъбир жоиз бўлса, меҳнатига, қалбига ёғди. Ҳар ёққанда унинг юрагини зир титратиб, асабини эговлади. Шунга қарамай, у Назир отага ўхшаб жаҳл отига мингани йўқ. «Барибир ҳосилни териб оламиз, мисқолини ҳам қолдирмай давлатга топширамиз», деб ёлғон ваъда бергани ҳам йўқ. Чунки у деҳқончиликда ҳеч қачон олдиндан катта гапириб бўлмаслигини, кузда кўтарилажак ҳосилнинг тақдири об-ҳавога ҳам боғлиқлигини билади. Бундан ташқари, бу кўргуликлар бир жиҳатдан охирини ўйламай-нетмай, табиатга зуғум ўтказганимиз, дашту чўлларни ўзлаштирганимиз, сунъий каналлару, сув омборлари барпо этиб, Оролни қуритганимиз асорати эканлигини ҳам яхши билади. Шу боис об-ҳаво ҳунар кўрсатиб, ҳосили нобуд бўлганда айюҳаннос солмайди. Фақат зое кетган меҳнатига ачинади, аламини ичига ютади. Айни чоғда тушкунликка тушмайди. Она ернинг, табиатнинг марҳаматидан умидвор бўлиб, яна кучига, кетмонига, тажрибасига, меҳнатга зўр беради.

Албатта, оғир дамларда бошқалар ҳам деҳқонни ёлғизлатиб қўймайди. Жумладан, бу сафар ҳам шундай бўлди. Жумҳуриятимиз раҳбарлари жойларда бўлиб, ҳақиқий аҳвол билан танишдилар. Табиий офатлар оқибатини бартараф этиш юзасидан зарур чора-тадбирлар белгиладилар. Булар, шубҳасиз, маълум даражада деҳқонга кўмак-далда бўлади. Бироқ, ҳозир мадҳиябозликнинг мавриди эмас, бутун оғирлик айланиб-ўргилиб келиб, барибир, деҳқоннинг елкасига тушади. Нимаики қийинчилик бўлса, жабрини танҳо унинг ўзи тортади. Негаки, биринчидан, ҳеч ким четдан келиб унинг экинини экиб ёки ҳосилини бутлаб бермайди, ҳамма юмушни ўзи бажаради. Иккинчидан, ҳозир деҳқон аҳли ҳам эл қатори ғоят мушкул шароитда ҳаёт кечирмоқда. Бозор иқтисоди, эркин нарх-наво унинг ҳам тинка-мадорини қуритмоқда. Боз устига, техника, эҳтиёт қисмлар, ўғит, кўчат ва уруғликнинг баҳоси ҳаддан зиёд кўтарилиб кетгани ишнинг белига тепмоқда. Шу боис берилаётган имтиёзлар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг давлат харид нархи бирмунча оширилгани ҳам вазиятни юмшата олмаяпти.

Бир мисол: бир вақтлар қишлоқ кишиси ўз уйида сув текинга ипак қурти боқарди. Етиштирган ҳосилининг ҳар килосига нари борса, 10—12 сўмдан ҳақ оларди. Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра, шу йил 30 мартдан эътиборан пилланинг харид нархи аввалгига нисбатан тўрт баравар оширилди. Олий навли пилланинг килосига 48 сўмдан, биринчи навга 45 сўмдан, иккинчи навга 37 сўм 40 тийиндан, учинчи навга 32 сўм 20 тийиндан ҳақ тўланадиган бўлди. Юзаки қараганда, ҳаммаси рисоладагидек. Амалда-чи? Бу ҳақ нарх-наво 15—20 баравар юқорига сакраган, солиқлар миқдори беҳад ортиб кетган бугунги шароитда ҳемирига арзимайди. Ишонмасангиз, ўзингиз бир ҳисоб-китоб қилиб кўринг:

Одатда бир грамм ипак қуртидан 3 килогача пилла олинади. 20 грамм қурт боққан одам, 60 килограмм ҳосил етиштиради. Уни олий, биринчи, иккинчи, учинчи навларга топширса, ҳар кило маҳсулоти ҳисобига ўртача 40 сўмдан — жами 2400 сўм даромад қилади. Бироқ ялпи даромаддан, қоидага кўра, 40 фоиз давлат солиғи ушланса, 1540 сўм қолади. Демак, пиллакор ҳосилининг килосига ўртача 24—25 сўмдан ҳақ олган бўлиб чиқади. Ипак қуртини боқиш жараёнида ишлатилган кўмир, қоғоз, сўкичакнинг нархини, транспорт харажатини, тут парваришига кетган пулни чегириб ташласангиз, бу миқдор янада камаяди. Қисқаси, маҳсулотга берилган пул лоақал ўзининг таннархини ҳам қопламайди. Пиллакор 30—40 кун мобайнида бола-чақаси билан бирга заҳмат чекиб, минг бир азобда топган маблағни оддий чайқовчи жон койитмай ярим кунда топади.

Жиззах вилояти Пахтакор районидаги «Оқ булоқ» тажриба хўжалиги ҳам табиий офатдан катта зарар кўрди. Хўжалик аъзолари шу кунларда зарар кўрган майдонларга қайтадан полиз экинлари ва чигит экаяптилар.

СУРАТДА: 1-бригада бошлиғи Искандар Шодиев(чапдан) бригада аъзолари Рашид Абдуллаев ва Эшқул Ўролов полиз майдонида.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

Ёки пахта даласида ишлаётган механизаторнинг меҳнат ҳақига эътибор беринг. У бир норма иш бажарса, яъни 6 гектар ердаги ғўза ниҳолларига ишлов берса, атиги 50 сўм олади. Борингки, трактори бенуқсон ишлаб, бир кунда 10—12 гектар майдонни ишловдан чиқарса, 85—100 сўмга эга бўлади. Бу маблағ ҳозирги шароитда оила боқишга ҳам зўр-базўр етиши эса ҳаммага аён.

Таҳлилларни истаганча давом эттириш мумкин. Хулоса эса битта: гарчи эрк берилганига қарамай, ҳамон деҳқоннинг елкасига офтоб тегмаяпти, қўли пулга ёлчиб, турмуши ўнгланмаяпти. Ана шунинг оқибатида оилаларга уй-жой қуриш ва томорқа учун ажратилган ерларнинг кўп қисми фойдаланилмай бекор ётибди. Ахир, ўзингиз ўйланг, бир машина бетон қоришма 1000 сўм, бир куб метр тахта 5—6 минг сўм бўлса, бунча пулни деҳқон қаердан топсину, қандай қилиб иморат қурсин. Бир қоп шакарнинг баҳоси қўлда 2000—2100 сўмга чиқиб, қора қозонни қайнатишнинг ўзи ҳам қийин муаммога айлангач, у бошини қайси тошга уриб, дардини кимга айтсин?..

Янаям, қишлоқ кишисининг бардошига балли. Ҳар қанча оғир бўлса ҳам, умидсизликка берилгани йўқ. Бола-чақам деб, азбаройи тирикчилик деб, далада тер тўкаяпти. Табиий офатлар оқибатини тугатиш, одатдагидек мўл ҳосил етиштириш учун курашаяпти. Энг муҳими, у меҳнатни мушкулотлардан соғ-омон чиқишнинг калити деб биляпти.

Зеро, ҳалол тер тўккан одам доғда қолмайди. Деҳқонларимиз табиат инжиқликларини ҳам, ундан ўн чандон, юз чандон оғирроқ сунъий офатларни ҳам енгиб ўтадилар, эл-юрт фаровонлигига баҳоли қудурат ҳисса қўшадилар, деган умиддамиз.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

МУҲАРРИРГА мактублар

БИЗ, ГАЗНИ ҚАЙТА ИШЛОВЧИЛАР...

Биз, Муборак газни қайта ишлаш корхонасининг бир гуруҳ ишчи-хизматчилари, муҳандис-техник ходимлари анчадан бери бизни қийнаб келаётган бир масала юзасидан мурожаат қилишни лозим топдик.

Жумҳуриятимизда халқнинг қизғин муҳокамасидан ўтган, Давлат тили тўғрисидаги қонуннинг қабул қилинганига 2 йилдан ошди. Қонунда айтилишича, жумҳуриятимизда яшовчи бошқа миллат вакиллари ҳам ўзбек (давлат) тилини 8 йил муддат ичида ўрганишлари, шу давр ичида бемалол ўзбек тилида гаплаша оладиган даражага етишлари, айниқса жумҳуриятимиз ҳудудида фаолият кўрсатаётган корхоналар ва муассасаларнинг бошлиқ ва раҳбарлари ўзбек тилини билишлари шартлиги кўрсатиб ўтилган эди.

Бундан ташқари ушбу қонунда ҳар бир корхона ва муассасаларда ўзбек тилини ўрганиш бўйича курслар ташкил этиш ва ўқув машғулотлари олиб бориш таъкидланган. Биз ишлайдиган корхонада бу борада шу кунгача айтарли бирорта тадбир амалга оширилаётгани йўқ деса бўлади. Номигагина бир-икки марта ўзбек тилини ўрганиш курслари очилди-ю, аммо кўп ўтмай ёпилди.

Қонунда айтилишича, корхонадаги ҳар қандай ҳужжатлар давлат (ўзбек) тилида ва шу корхона ходимлари, ишчи-хизматчиларининг талаб ва истакларини ҳисобга олиб, рус ёки бошқа тилларга таржима қилиниши керак. Бизда эса бундай эмас. Ҳамма ҳужжатлар фақат рус тилида расмийлаштирилади. Бунинг яққол мисоли сифатида корхона маъмуриятига Муборак районлараро прокуратураси томонидан берилган ёзма буйруқни эслаб ўтиш кифоя. Бу ёзма буйруқ бўйича ҳам ҳеч қандай иш қилинаётгани йўқ.

Бундан ташқари корхонанинг ҳамма тоифадаги ишчи, хизматчилари учун ҳар уч йилда бир марта топширилиши шарт бўлган ташқи ускуналарда мустақил ишлаш учун рухсат, меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги, газ саноатида меҳнатни муҳофаза қилишнинг ягона системаси бўйича имтиҳонлар фақат рус тилида топширилади. Имтиҳонни ўзбек тилидан умуман хабари бўлмаган бош муҳандис В. Дорошенко қабул қилади. Имтиҳон ҳайъатига киритилган ўртоқларнинг 2 таси ўзбек тилини билади, холос. Шу пайтгача имтиҳон билетларининг саволларини ўзбекчалаштириш, ўзбек миллати вакилларининг ўз тилларида имтиҳон топшириш учун шароит яратиш лозимлиги ҳеч кимнинг хаёлига келгани йўқ. Ахир корхонамизнинг 60-65 фоиз ишчи, хизматчиларини ўзбеклар ташкил этади. Корхона раҳбарларининг ўзбек тилига, маданиятига нисбатан ҳурматсизлиги корхонадаги ўзбек миллати вакилларининг ҳақли эътирозига сабаб бўлмоқда.

Кўпчилик ёш мутахассислар бош муҳандиснинг шахсан қабул қиладиган имтиҳонидан ўтолмай сарсон бўлиб юришибди, баъзилари эса ишдан бўшаб кетишга мажбур бўлишмоқда.

Бизнингча, корхоналарда ишни ўзбек тилида олиб боришнинг вақти етди деб ўйлаймиз. Бюрократлик, ўзибўларчилик, сансоларликнинг вақти тугади.

Жумҳуриятимиз Президенти чиқарган ва Олий Кенгаш томонидан тасдиқланган қонунларга жумҳуриятимизнинг ҳамма жойларида амал қилиниши шарт. Энди корхонамизда меҳнат қиладиган ва сон жиҳатдан ерли миллат вакилларидан оз бўлган рус биродарларимиз ҳам ўзбек тилини ўрганишга киришсалар ёмон бўлмас эди.

Корхона раҳбарлиги ёки бошқа муҳандис вазифасини бажара оладиган, шу корхонада 10-15 йиллаб ҳалол меҳнат қилиб келаётган маҳаллий мутахассислар ҳам оз эмас.

Ушбу масаланинг ижобий ҳал қилинишида ёрдам берасиз, деб умид қиламиз.

К. РУЗИҚУЛОВ,
П. ЭСЕРГАПОВ,
И. ОЙТУҒДИЕВ

ва бошқалар
(Жами 70 имзо)
Муборак шаҳар газни қайта ишлаш корхонаси

Ўзбекистон санъат музейида жумҳуриятимиз рассомларининг «Автопортрет» кўргазмаси очилди. Кўргазмада рассомларимизнинг икки юздан зиёд асарлари намойиш этилмоқда.

СУРАТДА: кўргазмага қўйилган асарлардан намуналар

С. МАҲКАМОВ суратга олган

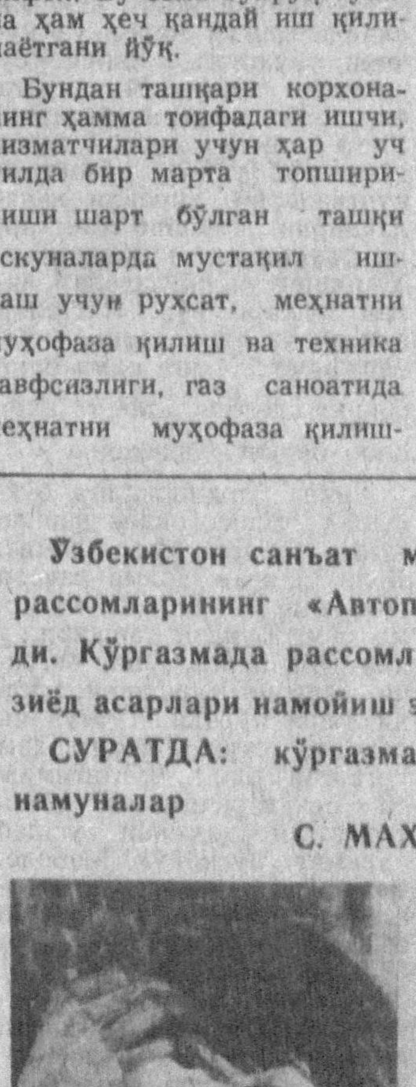

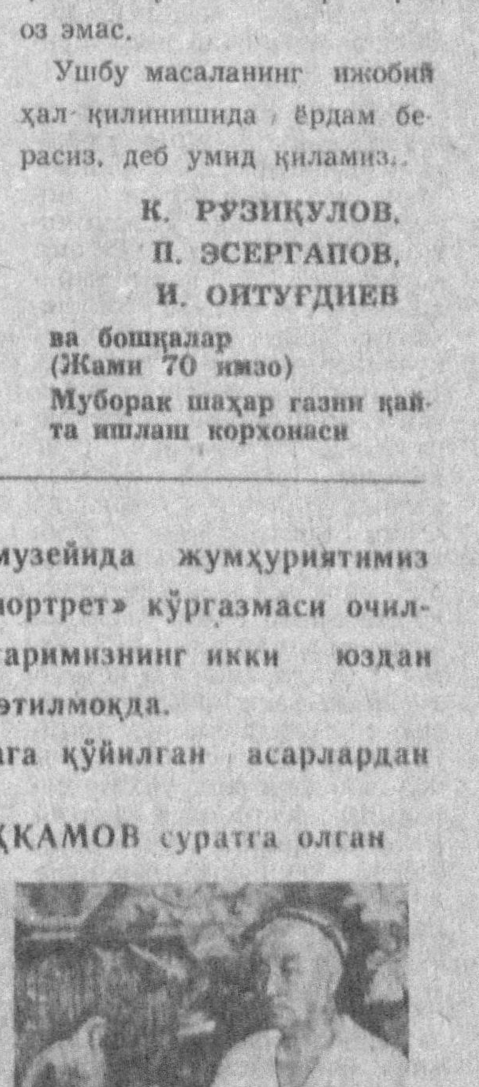

УМИДЛИ ТУЙҒУЛАР

Таниқли белорус шоири Микола Аврамчик қадрдони ўзбек халқ ёзувчиси Асқад Мухторга йўллаган мактубини «Менинг хатимга ажабланма. Бугун кутилмаганда сен билан гурунглашмоққа эҳтиёж сездим», деб бежиз бошламаган. Ҳа, аввал ёт босқинчилар, кейин болшевиклар бепоён империядаги мазлум халқлар орасига турли мунофиқона йўллар билан нифоқ, низо солишга қанчалик уринган бўлмасинлар, ёвуз ниятларига тўла-тўкис эришолмадилар. Қизил салтанатдаги барча халқлар, хусусан мазлум халқлар орасида бир-бирига нисбатан дўстлик, хайрихоҳлик, ҳамдардлик муносабатлари ҳам қарор топди. Ҳозир ҳам орадаги бундай юксак инсоний туйғулар барҳам топгани йўқ. Барҳам топмаслиги шарт. Чунки ўзини билган ҳеч бир халқ ўзга бир халқнинг унга интилган тоза қўлини қайтармайди. Белорус шоирининг ўзбек биродарига йўллаган самимий мактуби бунинг бир далилидир. Зотан, биз — собиқ империяда 74 йил биргаликда истиқомат қилган халқлар бир-биримиз билан фақат дўстликда, қўлни қўлга бериб, чин маънода тенгликда яшасак, кам бўлмаймиз. Бугун ленинчи коммунистлар ўрнатган сохта «интернационализм»нинг куни битди. Дўстлик муносабатлари энди ҳақиқий, тенглик асосидагина қарор топиши, мустаҳкамланиши зарур. Бу борада эса адабиёт, санъат аҳлининг вазифаси масъулиятлидир. Бинобарин, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги ўз саҳифаларида собиқ СССРда яшаган дўстларимизнинг асарларига, фикрларига ҳамиша ўрин бериб боради.

Бу сонда белорус шоири Микола Аврамчикнинг адибимиз Асқад Мухторга ёзган мактуби ва икки шеърини эътиборингизга ҳавола этаётирмиз.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

МИНСКДАН ХАТ

Салом, қадрдоним АСҚАД!

Менинг хатимга ажабланма.

Бугун кутилмаганда сен билан гурунглашмоққа эҳтиёж сездим. Адабиёт ўнкунликлари пайтида Тошкентда ва Минскда ўтган учрашувларимизнинг ажойиб хотиралари мени ҳали ҳам тўлқинлантиради. Бугун ўша йиллари ёзилган бир шеъримнинг давоми қаламга келиб қолди. Тошкентдан Самарқанд ва Бухорога учганимизда сен бизга, белорус меҳмонларга йўлдош бўлган эдинг. Биз самолётда ёнма-ён ўтирдик, сен пастдаги қадим ерларга қараб, Мовароуннаҳрнинг давлатчилик ва маданий тарихини узоқ тушунтирдинг. Бу ажойиб ҳикоялар эди...

Ўша кунлари устозинг Султон Жўра қабридан олиб борганим бир ҳовуч хоки пок сени қаттиқ ларзага солганди. У замонлар ўша тупроқ ҳақиқатан ҳам кўз ёшидек шаффоф-покиза эди, эндиликда эса... Азизим, ўша эски шеъримга шу ҳақда аламли сатрлар қўшиб юбордим...

Йиғи-сиғи экан, деб ўйлама. Қувончли, умидли туйғуларимиз ҳам ҳали ўлмаган. Мана, жонажон Ўзбекистонингнинг мустақиллик муждаси менинг ҳам кекса қалбимга далда бўлди. Эҳтимол, бугунги қора кунлар бизнинг авлодимиз билан бирга тамоман йўқликка кетиб, келгусида фарзандларимизга ҳақиқий ёркин истиқболлар насиб этар.

Меҳри дарё ўзбек халқига янги фаровон ҳаёт қуришда муваффақиятлар тилаб қоламан.

Сени дўстона қучиб,

миннатдор **Микола АВРАМЧИК.**

1992, 28 апр. Минск.

ТАҚДИР

Асқад МУХТОРга

Сени билмадиму, азиз қурдошим,
Мен ҳар замон сени эслаб тураман,
Қадимий юртингнинг меҳр қуёшин
Ҳамиша қалбимда олиб юраман.

Кўз-кўз қилар эдик бир-биримизга
Ҳар ким ўз элининг кўрку шукуҳин.
Унут десалар ҳам, унутиш қийин бизга
Навқирон йилларнинг долғали руҳин.

Сенинг боғларингда ўсган раънодай
Тебраниб, тингладим сурнай зорини.
Қадим замонлардан келган садодай
Чертганди қалбимнинг нозик торини.

Дастурхонлар узра шоирона гурунг
Сеҳрлаб қўярди дўстларни.
Тилмоч йўқ, дилдаги эзгу ҳисларни
Кўзлар англатарди сўзлардан бурун.

Оҳ, наинки шеърий баҳсларгина,
Бизни мусибатлар қилди имтиҳон!
Днепр жангида отам билан бирга
Сенинг устозинг ҳам берган эди жон.*

Микола АВРАМЧИК

Дафн этдик уларни яшил қишлоқда,
Нужуми Козерог дейдилар отин.
Ҳозир у қонталош шўрлик тупроқда
Машъум Чернобил ҳам ёйди қанотин...

Ёраб, бошимизда яна синоқлар!..
Аммо халқлар яшар ўз номи билан.
Бизларни бир куни тарих сўроқлар
Шеърнинг илоҳий каломи билан.

●

Мовий кенгликларда мовий тайёра
Хаёлларим каби узоқ учади.
Ҳайратдаман, гўё ўнгу туш ора,
Ширин хотиралар мени қучади.

Эслайман сен билан учган йўлларимни,
Ёнгинамда яна хушфеъл измонлар.
Пастда сузиб ўтган оппоқ ўйларимми,
Оппоқ булутларми, оппоқ хирмонлар?

Чўллар лов-лов, дала тарам-тарам —
Эгнимга сен ёпган беқасам...
Аммо янгиланар қалбимда ярам
Тошкент апрелининг тонгини эсласам.

Унут бўлар зилзилалар шояд;
Қутлайман, боқий юрт, истиқлол билан!
Дилимда бир тилак, гўё эзгу оят:
Буюк Мовароуннаҳр умрига улан!

Белорусчадан таржима

* Шоир Султон Жўра кўзда тутилади.

ШОИРНИНГ ТУТИДАН ТОТГАНМИСИЗ?

Не ажабки, дарахтлар ҳам, айниқса, мевали дарахтлар хожасининг ўзига нисбатан яхшилик ва ёмонлигини сезар эмишлар. Яхшилик учун ғуж-ғуж мева тугармишлар, ёмонликлар олдида тош қотармишлар. Бу гапнинг қанчалик рост ёки ёлғонлигини билмайман-у, лекин академик шоир Ғафур Ғулом уй-музейига кираверишдаги балхи тутни кўриб, унинг ниҳоятда ардоқланганига, шу ардоқлар туфайли ўз хожасига унинг шодиёнаси бўлган баҳор кунларида меваларини тутганига ишонгим келди. Мана, йигирма олти йилдирки, хожаси йўқ, лекин тут ўз меваларини миннатдорлик эвазига унинг авлодларига, унинг шогирдлари, китобхонлари, ихлосмандларига саҳийлик билан улашмоқда. 11 май куни бу уй-музейда шоир таваллудининг 89 йиллигига бағишланган хотира анжуманида қатнашар эканман, хаёлимдан ана шулар кечди. Яна айтадиларки, мевали дарахтга тош отилади. Не ажабки, бугунги алғов-далғов даврда бу тутга ҳам, унинг хожасига ҳам қанча тошлар отилмади, дейсиз.

— Адабиётимизга хизмат қилган шахсларга баҳо беришда адолат билан иш тутмоқ лозим. Хусусан, қатағон йиллари, шахсга сиғиниш даври ҳақида сўз борганда бир жабрдийдани оқлаш эвазига иккинчи бир жабрдийдани қоралаш йўлидан бормаслигимиз керак, — деди анжуманни очган ва олиб борган ижодкор, Ғафур Ғуломнинг шогирдларидан бири Ваҳоб Рўзиматов. — Чунки улар адабиётга бирдай хизмат қилганлар ва ўша давр қийинчиликларини ҳам бошидан бирдай кечирганлар. Агар улар ўша мудҳиш йилларда ўлмай тирик қолган бўлсалар, бу айблаш учун асос бўлмаслиги лозим. Ғ. Ғулом ижоди ҳам ана шундай холис баҳоланмоғи керак.

Хотира анжуманида сўзга чиққан адиблар Саид Аҳмад, Рамз Бобожон, Тўра Сулаймон, Иброҳим Ғафуров, Ҳусниддин Шарипов шоир ҳақидаги хотиралари, адабий меросининг тадқиқ этилиши, унинг ўзбек адабиёти, маданиятига қўшган ҳиссаси хусусида сўзлаб бердилар, шеърларидан ўқидилар.

Улар ўз сўзларида Ғафур Ғуломнинг бой меросини тадқиқ этиш учун Ўзбекистон Фанлар академиясининг Адабиётшунослик институтида шоир номидаги бўлим очиш зарурлигини, уй-музей ишини янада фаоллаштириш кераклигини таъкидладилар. Адабиётшунос олим Наим Каримов Чўлпон ва Ғафур Ғуломнинг мушоира тарзида битилган ғазалини ўқиди ҳамда 1934 йилда ёзилган бу асарнинг энди топилгани хусусида ахборот берди.

Анжуманда шоирнинг яқинлари, китобхонлар, талабалар, кўплаб ижодкорлар иштирок этдилар. Анжуман якунида азим тут тагидаги оромкурсига чўккан шоир ҳайкалини зиёрат қилар эканман, унинг ўзи ҳам асарлари билан ғарқ пишиб, мевасини улашаётган балхи тутга ўхшаб кўринди. Тутни баҳорнинг тансиқ меваси сифатида қанча есангиз тўймайсиз. Ғафур Ғулом асарларини ҳам қанча ўқиганингиз сайин шунча лаззатланаверасиз, уларни яна ва яна ўқигингиз, қалб ташналигингизни қондиргингиз келаверади.

К. МАТЕҚУБОВ

ТАРИХИЙ НОМЛАР ТИКЛАНДИ

Ўзбек тилига давлат мақоми бериш тўғрисидаги Қонун қабул қилинган кундаги умумхалқ қувончи сира ёддан чиқмайди. Ўша пайтда кўпчилигимизга Қонун қабул қилиниши билан бу борадаги муаммолар бирйўла ҳал бўлиб қоладигандек таассурот уйғотгани сир эмас. Лекин ўтган уч йил давомида шу нарса ҳам аниқ аён бўлдики, тил муаммоси фақат Қонун чиқариш билангина бита қолмайди. Бу ишга алоқадор ҳар бир шахс, ҳар бир масъул ходим, ҳар бир фуқаро бир ёқадан бош чиқариб фаолият кўрсатсагина Қонун ижросида изчилликка эришиш мумкин.

Шу маънода сўнгги пайтларда ҳукумат миқёсида амалга оширилган бир қанча ишлар кўнгилни илитади. Чунончи, Ўзбекистон миллий авикомпаниясида давлат тилини жорий этиш ҳукумат миқёсида кўриб чиқилди. Бир неча кун муқаддам эса Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Раёсати айрим районларнинг номларини ўзгартириш тўғрисида қарор қабул қилди.

Қарорга биноан Тошкент шаҳар Киров районининг номи **Юнусобод**, Куйбишев районининг номи **Мирзо Улуғбек**, Ленин районининг номи **Мирсобод**, Октябрь районининг номи **Шайхонтаҳур**, Фрунзе районининг номи **Яккасарой**;

Сирдарё вилояти Ильич районининг номи **Шароф Рашидов**;

Самарқанд вилояти Большевик райони **Гўзалкент**;

Советобод райони **Нуробод** райони деб ўзгартирилди.

Шунингдек, Самарқанд вилоятидаги Красногвардейск шаҳрининг **Булунғур** деган, Фарғона вилоятидаги Киров районининг **Бешариқ**, Ленинград районининг **Учкўприк**, Фрунзе районининг **Данғара** деган тарихий номлари тикланди.

БУГУНГИ СОНДА:

АДАШГАНЛАР — 5-БЕТ

АЧЧИҚ САБОҚЛАР — 6-БЕТ

ЯГОНА ГУВОҲ
УН ИККИНЧИ МАҲБУС — 8-БЕТ

ИҚТИСОДНИНГ СИРЛИ ДАСТАКЛАРИ

«Агар табиат ҳам давлатга ўхшаб шунчалик кўп қонунларга эга бўлганида эди, уни Тангрининг ўзи ҳам бошқаролмай қолур эди...»

Л. БЕРНЕ.

ҲАР ҚАНДАЙ ДАВЛАТ БАМИСОЛИ мўъжаз соат механизмига ўхшайдк. Соатнинг бирор мурвати ишдан чиқса вақтни нотўғри кўрсата бошлайди. Қатағон йиллари кўплаб мурватлар ишдан чиқди. Натижада соатимиз вақтни ноаниқ кўрсата бошлади.

Энг зўрларининг калласини олинг, қолганлари қулга айланади, қабилидаги сталинча сиёсатнинг натижаси ўлароқ бутун мамлакатда шундай муҳит пайдо бўлган эдики, ҳур фикрли миллат гуллари йўқ қилиниб, ҳур фикрловчиларни сотиш эвазига кун кўрувчилар тақдирланди. Сотқинлик, жосуслик — кун кечириш, юқори лавозим, мукофотларга эришиш воситасига айланди. Сотқинларга нисбатан эса: «Не қилсин, замон оғир бўлган», «Нима улар ҳам Қодирийга ўхшаб отилиб кетсинмиди», деган илинжли таскинлар пайдо бўлди. Нега? Бу нима? Ўришарқоғи қўрқувга, ёлғонга омухта бўлиб кетган яроқсиз тарбиянинг асоратими? Кўзимиз билан кўриб, қалбимиз билан ҳис этиб турган нарсаларни ўз номи билан аташга нима монелик қилаётир? Бу — даҳшатли қатағон давридан мерос сотқинликка кўникиш психологиясидир. Биз ўз худбинлигимизни нечоғли ниқобламайлик, қон-қонимизгача, суяк-суягимизгача сингиган, тўғрироғи, сингдирилган қўрқув уддабуронлик билан ўз вазифасини ўтайверади.

Турғунлик даврида ҳам асосан ҳалол одамлар жабрланди. Менинг мулоҳазаларимни ўқиб, дунёда тўғри одам қолмапти-да, деган фикр туғилиши мумкин. Устоз шоиримиз илинж билан ёзганидек: «Ҳали мард йигитлар яшаб юрипти...» Лекин, қаерда? Қай алфозда?

Сотқинликка кўникиш психологиясининг аянчли оқибати ўлароқ жамиятда қўрқоқлигини эҳтиёткорлик, хоинлигини эса умумхалқ манфаати йўлида фидойилик деб талқин этувчи бир тоифа пайдо бўлди. Раҳбарлик лавозимларига ҳам жим юрадиган, муте табиатли кадрлар танлаш урфга айланди. Бюрократия ва даҳшатга солиш сиёсатининг содиқ қўллари шу тариқа жамиятдаги бошқарув маҳкамаларини ишғол этдилар...

Биз бугун мустақиллик шарофати туфайли пайдо бўлган мўъжаз тирқишдан ўз тарихимизга ҳадик билан назар ташлаётирмиз. Нега ҳадик билан? Чунки миллионлаб қалбларни истило этган оммавий қўрқувни бартараф этувчи қатъий кафолотга ҳали ишонч йўқ. Бугунги кунда ҳам давлат бошқарув маҳкамаларида, суяги ўша тоталитар тузум даврида қотган мансабдорлар йўқ эмас. Шу маънода президент Ислом Каримовнинг давлат бошқаруви ишларига иқтидорли ёшларни кўпроқ жалб этиш ҳақидаги чақириғи теран инқилобий моҳият касб этади. Мансабдорларнинг янги ислоҳотларни эскича услуб билан амалга оширишга уринишлари туфайли келиб чиқаётган тўсиқларни ҳал этишда ёшларга имкон бериш жамиятнинг мудроқ жабҳаларини қудратли баҳор тошқинларидек жунбушга солиши шубҳасиз. Тоталитар тузум иш услубининг ҳануз сақланиб қолаётган кўринишлари амалда бошқарув системасининг тобора катталашиб кетишига сабаб бўлаётир. Агар жамиятни инсон вужудига менгзайдиган бўлсак, жамиятимизни гавдасига нисбатан калласи катталашиб бораётган одамга ўхшатиш мумкин. Бизда маҳкамалар шунчалик кўпки, уларнинг аксарияти гўё ўзимизни овутиш учун тузилганга ўхшайди. Инқилобгача Сув хўжалик вазирлиги йўқ эди, лекин Орол қуримаган, Аму билан Сир айқираб оқарди. Табиатни Муҳофаза қилиш қўмитаси, Ўрмон хўжалиги вазирлиги йўқ эди, лекин табиат, ўрмон бор эди. (Инқилобгача республикада умумий ер майдонига нисбатан 16 фоиз ўрмон бўлиб, ҳозир атиги — 1 фоизи қолган). Композиторлар уюшмаси йўқ эди, лекин мусиқа бор эди, шашмақомлар яратилганди. Архитекторлар уюшмаси бўлмаса-да, шарқнинг улкан обидалари Регистонлар, Шоҳизинда, Оқ Саройлар бунёд этилганди. Чунки халқ ҳунармандлиги, халқ ижодкорлиги гуллаб-яшнаганди Осиёда...

Биздаги маҳкамаларнинг масъулиятсизлиги яна шундаки, бирор вазирлик ўзи жорий этган фармоннинг бажарилмаганлиги учун ҳуқуқий жавобгар эмас. Иқтисодчи эмасман, республика бозор иқтисодига ўтиши учун қанча вақт, қанча маблағ зарур бу менга қоронғи. Лекин катта ишлар катта ҳисоб-китобларни талаб этиши аниқ. Бунинг учун етук мутахассислар сув билан ҳаводай зарур.

ХАЛҚИМИЗ ОРЗИҚИБ КУТГАН кооперациялар ҳақидаги қонун ҳам мукаммал бўлмади. Тўғрироғи, бунда бизни боқиб турган, социал ҳимояга муҳтож аҳолининг ишлаб чиқариш билан банд асосий қисмининг манфаатлари ҳисобга олинмади. Мамлакатдаги иқтисодий тоифаланиш вазиятига кўра бу қонун икки босқичда амалга ошиши мақбулроқ эди. Биринчи босқичда фақат ишчи-деҳқон ширкатларигагина рухсат бериб, озиқ-овқат, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари мўл-кўлчилигига эришмоқ, иккинчи босқичда, яъни тайёр маҳсулотлар реализацияси билан шуғулланадиган ширкатларга секинлик билан рухсат бера бориб, ана шу икки тоифа ўртасидаги мутаносибликни маълум маънода назорат қилиши керак эди. Шунда биринчидан: деҳқонларнинг, чорвадорларнинг, яъни қишлоқнинг нуфузи ошган, иккинчидан: озиқ-овқат маҳсулотлари, хом-ашё муаммоси маълум даражада ҳал этилган бўларди.

Қолаверса, шаҳарга тўпланиб қолган ишбилармонларнинг бир қисми қишлоққа юз бурарди, улар қисман бўлса-да ишлаб чиқаришга жалб этиларди. Ана шу ҳолат ҳисобга олинмагани боис қоғозбозликнинг ҳадисини олган марказдаги ишбилармонларнинг асосан реализация билан шуғулланувчи ширкатлари баҳорги қўзиқориндай кўпайиб, асосий ишлаб чиқариш хом-ашё базаси бўлмаганлиги учун давлат секторидаги маҳсулотларни талаб кетдилар. Бугунги кунда мураккаб механизмга айланган бу системани изга солиш мушкул. Бугунги танг иқтисодий шароитдан энг кўп жабр кўраётган ва бу таназзулда мутлақо айбсиз аҳолининг ишлаб чиқариш билан банд қисмининг имтиёзларини кенгайтириш билангина мўл-кўлчиликка эришиш мумкин.

Сўнгги пайтларда хусусийлаштириш ҳақида кўп баҳслар бўлаётир. Агар биз хусусийлаштиришни ҳам маромига етмаган ҳозирги қонунлар асосида амалга оширадиган бўлсак фуқароларнинг иқтисодий нотенглигини ҳимоя қилолмай қолишимиз аниқ. Хусусийлаштиришни дабдурустдан бошладик дейлик. Бунда яна бир ҳовуч мансабдорлар, порахўрлар, олиб-сотар чайқовчилар, жиноятчилик ва бошқа ноқонуний йўллар билан бойлик орттирган кимсалар, савдо ходимлари ташаббусни қўлга олиши табиий. Бечора халқ эса яна куйиб қолаверади. Хусусийлаштириш демократик тарзда амалга оширишни таъминлаш учун уни босқичма-босқич амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиш зарур. Бу билан ғоят хавфли иқтисодий нотенглик орқали келиб чиқадиган ҳуқуқий тенгсизликни бироз бўлса-да чеклаш мумкин. Хусусийлаштиришни дастлаб аграр сектордан, яъни қишлоқдан бошлаш керак.

Жамиятда қанчадан-қанча социал ҳимояга муҳтож оилалар, пенсионерлар, уруш ва ишлаб чиқариш ногиронлари борки, давлатимиз уларнинг турмуш шароитини яхшилаш, нафақаларини ошириш тўғрисида бош қотиришга мажбур. Уларнинг орасида кўплаб фикри тиниқ, серғайрат, тадбиркор кишилар бор. Қўл билан берганга чумчуқ ҳам тўймайди, дейдилар. Нафақа ўз йўлига, уларнинг ҳуқуқ ва имтиёзларини ошириш, обрўсини кўтариш зарур. Бунинг учун ривожланган мамлакатлардаги каби кичик бизнес, оилавий ширкатлар билан шуғулланишларига имкон яратиб, уларнинг доимий социал муҳофазасини таъминлаш жоиз. Бу тоифа вакиллари кичик бизнес билан шуғулланган тақдирда улардан давлат солиғи олинмаслиги, эвазига улар ўз нафақаларининг маълум қисмидан воз кечишларини қоида қилиб қўйиш ҳам мумкин. Бундай ҳолда давлат нафақаларини оширишга кетадиган харжлардан енгиллашади ва улар ҳам идорама-идора нафақасини оширишни сўраб беҳуда елиб-югуриш ўрнига ижтимоий фойдали меҳнат билан машғул бўладилар. Солиқларнинг катталигидан норози майда ишбилармонларнинг бир қисми ана шундай имтиёзли кичик бизнесменлар қўлида ишлашни маъқул кўриши табиий. Биз Португалияда кичик бизнесменликнинг шундай тури билан танишган эдик. Умуман, чет элларда йирик бизнесменлар саноқли бўлиб, асосан кичик ва оилавий бизнесменлик кенг қулоч отган. Албатта, бундай кичик бизнес фирмаларида ишловчи ходимлар сони чекланган.

Чет элларда кўпчилик давлат амалдорлари, раҳбарлар, сиёсатчилар бизнесменлар ичидан етишиб чиқади. Лекин улар давлат аппаратига ишга ўтгач, маълум муддат бизнес ишидан четлашадилар. Давлат маҳкамаси ходимининг мансабидан фойдаланиб, бизнесменлар билан ҳамтовоқлик қилишига йўл қўйилмайди ва бу қонун билан чегараланган. Бизнесмен ва давлат муносабати қонун ва солиқ доирасида холос. Уларда айниқса фуқаролик актлари мукаммал. Фуқаролик катта имтиёзлар бериши, фуқароликдан маҳрум бўлиш эса катта имкониятлардан маҳрум бўлишга олиб келиши мумкин. Хорижда ўн йиллаб яшаб фуқароликка қабул қилинмаганлар кўп. Бизда эса истаган киши истаган пайтида республика фуқароси бўлиши ва барча имтиёзлардан тўла фойдаланиши мумкин. Шу сабабли Ўзбекистонда яшаб унинг туб манфаатларига зид ишлар қилиб юрганлар сони кун сайин кўпайиб бормоқда. Улар Ўзбекистон фуқаролигидан маҳрум этилганда ҳам ҳеч қандай талафот кўрмайдилар. Фуқаролик ҳақидаги қонунларни ишлаб чиқиш, собиқ шўролар иттифоқида бўлган кўпгина республикаларда ҳал этилди, айримларида ҳал этилмоқда. Фуқаролик қонунида сайлаш, сайланиш, турли лавозимларга тайинлаш, тадбиркорлик билан шуғулланиш даражаси, республика аҳамиятига молик битимлар тузиш каби ҳолатлар республика ичида иш юритаётган, вақтинча ё доимий истиқомат қилаётган барча шахсларга нисбатан ўз аниқ ифодасини топиши шарт. Аксинча эса ички бозор ҳимояси, жиноятчилик ва унинг янги шакллари пайдо бўлишининг олдини олиш, миллий низоларга имкон туғдирмаслик каби ҳолатларга қарши туришимиз мушкуллашади. Ҳар қандай давлатнинг ҳақиқий эгалари — туб жой аҳолиси, мусофирлари, муҳожирлари, вақтинча келиб кетувчиларига доир ҳолатларнинг фуқаролик актларида акс этиши табиийдир. Ўзини ҳурмат қилган барча халқларда урф шундай.

Сўнгги пайтларда давлат ташкилотлари қошида ҳар хил ишбилармонлик фирмаларини очишга зўр бериш оқибатида ҳақиқий ишбилармонлик зарар кўрмоқда. Давлат ташкилоти раҳбари ўз корхонасида амалга оширолмаган операцияларни ўзи очган, раҳбарларни ҳам ўзи тайинлаган ташкилоти қошидаги фирмада амалга оширса ёки давлат ташкилоти қошидаги фирма қонун изн бермайдиган муаммоларини давлат ташкилоти орқали амалга оширса, хўш, бунинг нимаси ишбилармонлик? Мансабдор шахс ва ишбилармонлик фаолияти қатъий қонун билан чегараланиб қўйилмас экан, бу аянчли ҳол давом этаверади.

БУГУНГИ КУНДА КЎПЧИЛИК СОЛИҚ ва нарх-наводан нолийди. Солиқ ошди, лекин бундан савдо ходимлари ва ишбилармонлар унчалик ташвишга тушганлари йўқ. Чунки давлат солиқни неча фоиз оширган бўлса, улар ҳам товарлар нархини шунча фоиз оширдилар. Ойликка суяниб кун кечирувчи аҳоли қатламининг биз оширилди деб ҳисоблаган маоши солиқ ошиши туфайли нархи кўтарилган маҳсулот нархига нисбатан жуда кам. Бундан яна харидорлар ва том маънодаги ишбилармонлар талафот кўрдилар, холос. Бугунги кафолатсиз таъминот, сўм қадрсизланиши шароитида улар йўл қўяётган хатолар коэффициенти ҳатто эҳтимоллик назариясининг бирор қоидасига тўғри келмайди. Ҳар қандай мантиқ ҳаётий ҳақиқатга асосланмас экан яна чалкашлик бошланади.

Ҳозирда ишбилармонлар деб аталувчи тоифанинг аксарияти амалда олди-сотди, маданий чайқовчиликка берилиб кетганлиги туфайли брокерлик фаолияти ва биржалар нархларининг сунъий тарзда ошишига сабаб бўлмоқда. Нархларнинг сунъий кўтарилиши ва уни назорат қилувчи механизмнинг йўқлиги иқтисодиёт деб аталгувчи қудратли машинанинг сирли дастакларини амалда бир ҳовуч кишиларнинг қўлига тутқазиб қўяди. Коррупция... Чет эллик иқтисодчилар тажрибасига суяниб бўлса-да, иқтисоднинг бу сирли мурватларини тартибга солишнинг шундай системасини ишлаб чиқиш зарурки, пулдорлар, ҳатто хуфия иқтисод корчалонлари ҳам қўлларидаги маблағларини жамият учун зарур истеъмол моллари ишлаб чиқаришга харжлашга мажбур бўлсинлар. Бу эса мумкин.

Бизда ёшлар билан ишлаш ҳамон эски комсомол шўъбачилиги даражасида. Қалблари юксак орзулар билан тўлиб тошган қанчадан-қанча иқтидорли ёшлар зарур моддий таянч йўқлиги, маҳаллий тўраларнинг эътиборсизлиги ва қаршилиги туфайли ўзлари истамаган ҳолда турмушнинг эгри сўқмоқларида дайдишга мажбур. Хуфия иқтисод корчалонлари эса навқирон кучларнинг бундай тайёр заҳирасидан унумли фойдаланадилар, ҳатто танлаб олиш имкониятига ҳам эга. Хуфия иқтисод билан ёнма-ён наркобизнес наҳанглари ҳам шаклланаётган бугунги кунда бу ҳол жамият келажаги учун бамисоли офатнинг ўзгинаси. Бу хавф, бир сўз билан айтганда, халқаро контрабанда. Шундоқ қўшнимиз Покистондаги Зиёул Ҳақ режимининг сўнгги, мураккаб даврини Покистон халқ демократик партияси йўлбошчиларидан бири Беназир Бхутто шундай таърифлайди: «...Бутун мамлакат бўйлаб порахўрлик ва жиноятчилик кенг қулоч отди. Уқувли ёшларнинг аксарияти сердаромад соҳа бўлмиш божхоналарда ишлашга интиладилар. Божхона хизматчиларига пора бериб четдан контрабанда йўли билан келтирилган ҳар хил товарларни чайқов бозорида пулловчи ишбилармонларнинг янги тоифаси пайдо бўлди. Покистон банки ахборотига кўра, мамлакат иқтисодий ўсишининг олтидан бир фоизи контрабанда эвазига бўлган. Бундай хуфия сармоядан давлат солиқ олиш имконига эга эмас. Совет қўшинларининг Афғонистонга киритилиши, америкаликларнинг мужоҳидларни қуроллантириши Покистон бозорларида қурол савдосининг гуллаб яшнашига олиб келди. «Калашников» автомати ва унинг маҳаллий усталар ясаган нусхалари чайқов бозорида 40 доллар... Афғон қочоқларининг кўпайиши мамлакатда наркотик моддалар контрабандасини авж олдириб юбордики, 1983 йилга келиб Покистон дунёни героин билан таъминловчи асосий таъминотчилардан бирига айланди...».

Биз бугун чет эл моделларини ўрганаётган пайтда масаланинг ана шу жиҳатларини ҳам назардан қочирмаслигимиз лозим. Табиийки, иқтисоднинг асов жилови бизга тутқич бермаётган вазиятда жиноятчиликнинг илдизи яна иқтисодга бориб тақалади. Бизнинг аксар ҳуқуқшуносларимиз, терговчиларимиз иқтисодий билимга эга эмас. Бундай малакага эга бўлмаган терговчиларнинг хуфия иқтисод устомонларини фош этиши, уларни четдан республикага технология ва инвестиция олиб келиш билан шуғулланаётган ҳақиқий бизнесменлардан фарқлаши мушкул.

БАРЧА ДОИРАЛАР ШУНИ ТАНТИЛИК БИЛАН тан олишлари зарурки, кўз ўнгимизда коррупция, порахўрлик илдиз отмоқда. Нарх-наво ошган сайин сезиларли даражада Инсоннинг қадри пасаймоқда. Биз юқоридаги таҳлил этганимиз умумий қўрқув чекинган бўлса-да, том маънодаги ишончга ўрнини бўшатгани йўқ ҳали. Биз мустақиллик эълон қилган, Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлсак-да, бу муборак актларнинг ҳаётда амалини таъминлайдиган ўз мукаммал конституциямизга ҳануз эга эмасмиз. Бир қанча ўзгартишлар киритилганлигига қарамасдан, андозаси Масковда бичилган ва биз ҳалигача амал қилиб келаётган конституция Республикамиз сўнгги пайтларда эришган халқаро мавқе даражасига жавоб бермайди. Биз ўз мустақил конституциямизга эга бўлмас эканмиз, Ўзбекистон ҳар хил ақидалар асосида қабул қилинаётган бир-бирини инкор этувчи қонун ва фармойишларни синаб кўриладиган лаборатория бўлиб қолаверади.

Ҳамроқул АСҚАР

ҚАНДАЙ ЯШАЯПСАН, БОЛАЛИК?

МЕН МАҚОЛА ЁЗИШИМ КЕРАК. Кичкинам бўлса ҳадеб менга суйкалиб илтижо қилади: Ойижон бир пасгина тиззангизга бошимни қўйиб ухласам, майлими?

Мен мақола ёзишим керак. Кичкинам бўлса тиззамга бошчасини қўйиб илтижо қилади: Ойижон, алла айтиб мени ухлатинг...

Мен мақола ёзишим керак. Қизчам эса аллани эшитиб ҳам ухламай, энди илтимос қилади: Ойижон, эртага ишга борсангиз, менга олма, қўғирчоқ, жевачка кўп-кўп олиб келинг, майлими? Қачондан бери олиб келмадингиз-у...

Кейин жажжи гиналари оғизчасининг бир чеккасига муҳрланиб ухлаб қолади. Мен эса юрагимнинг бир бурчида оғриққа ўхшаш изтироб туйиб мақола ёзишга киришаман... Ёзишга киришаману, кўз олдимга калишчалари лойга ботиб, қишлоқ кўчаларида бир қўлида ўттиздан ортиқ сиёҳдон солинган картон қутича, бир қўлида латта сумкасини аранг кўтариб кетаётган қизалоқ келади. Йилнинг уч фаслида чакка аримайдиган, ўтин ёқилса, тутуни хонага қамалиб, сира исимайдиган синфда жавдираб сабоқ олаётган синфдошларим, музлаб кетган қўлларини кух-кухлаб ҳуснихат машқ қилаётган қизалоқ болалигим кўзларимга термулиб тураверади. У шу даражада ростгўй, шу даражада беғубор ва шундай меҳр ва қадрга муҳтожки... Менинг икки онам бор, дейди у хурсанд... Болишчасининг тагига «Павлик Морозов»ни, «Зоя ва Шура қиссаси»ни қўйиб ётади. Бўйларини кўмиб кетадиган ғўза пайкаллари орасида Ленин бобосининг ёшлигини мароқ билан ҳикоя қилади. Кейин эса бир куни улғайиб орқасига қарайдию, изларида гувиллаб саробдек жимирлаб ётган улкан бўшлиқни кўриб, юраги орқасига тортиб кетади. Сўнгра шоир айтмоқчи оҳиста юрагига бош суқиб кўради. Қараса, у ҳам бўм-бўш... Аммо, у шунда ҳам умидсизликка тушмайди. Чунки олдинда келажак бор. Шунда у қаршисига пешвоз чиқиб, югургилаб келаётган, сочлари силлиқ таралган, рангпар, кўзларидан ақл ва ҳайрат ёғилиб турган қизалоққа қучоқ очиб, ундан сўрайди: қандай яшаяпсан, болалик?

Бизнинг бироз лирик чекинишли мақоламиз ҳам ушбу болалик ҳақида...

Тўғрисини тан олиш керак, бирдан кўтарилган нарх-наволар деярли ҳаммани саросимага солиб қўйди. Бундай вазиятда йўғон чўзилади, ингичка узилади, деганларидек, йўғонларнинг чўзилиши унча сезилмаса-да, ингичкалар, яъни маошга қараб рўзғор тебратадиганларнинг аҳволи мушкуллашди. Ҳақиқий маънодаги кўрпасига қараб оёқ узатиш энди бошланди. Жўжабирдек жонлар оғзини очиб турган полопонларининг оғзига ниманидир ташлаб туриш мақсадида астойдил ишга киришиб кетдилар. Аввалгидек ярми исроф бўладиган зиёфатлар, тўйлар барҳам топди ҳисоби... Нон ҳам инсоф ила харид қилиниб, исроф камайди. Дайди ит-мушуклар оза бошлади... Жумҳуриятимиз болалари чалинаётган турли касалликлар, оналаримизнинг ўзига хос муаммоларининг ёритилиши аввалгидек эмас. Гўё бозор иқтисодининг ўткир чангали олдида ҳамма нарса ўз кучини йўқотди. Лекин бу дунёнинг турфа ўйинларига ёлғиз болаларгина бепарво. Улар ҳамон гулдан гулга ғўнғиллаб учиб, қўнаётган қўнғизларни, чиройли капалакларни, ғаройиб одамларни хурсанд кузатадилар. Уларнинг нарх-наволар билан ишлари йўқ. Катталар олдига ўз талабларини қўяверадилар: Менга олма олиб беринг, ойижон. Менга анор олиб беринг, дадажон...

Унинг хоҳишларига бўйсуниб, дошқозондек қайнаб ётган бозорга йўл оламиз. Бола истаган олма саксон сўм, анор — бир юз йигирма сўм. Бундан ташқари, у яна кўп нарсаларни, ёнғоқни, майизни, туршакни, асални яхши кўради. Турғунлик даврида сариёғ ейишга ҳам ўрганган эди... Чўнтагимизда сезилар-сезилмай қўлга урнаётган ҳамённи ушлаб кўрамиз. Чўғи йўқ. Мабодо, мевалардан бир килодан олсак ҳам, ўҳ-ў, бир ой ишлаб топган маошимиз урвоқ ҳам бўлмайди. Бола эса подшоҳ. Айтганини қилмай кўрингчи... Кейин эса бўм-бўш юракнинг амрига бўйсуниб, деярли бўм-бўш чўнтакка қўл суқиб, у-бу нарсаларни харид қиламиз. Бола кўзидаги қувончни бир-икки кун эмас, кўпроқ чўзишга ҳаракат қиламиз. Аммо худодан беамр тикан кирмаганидек, ҳамён ўзидаги ортиқча юклардан халос бўлгач, ўзимизни қушдек енгил ҳис қиламиз. Чунки фикрлаш деган ортиқча ташвишдан бир йўла қутулиб, худонинг кўрсатганига шукур қилиб яшай бошлаймиз. Болалар эса ҳамон ўша-ўша. Қувноқ, бепарво ва инжиқ. Уларнинг талабларига лоқайд қулоқ солишга ўргана бошлаймиз ва бир йўла бозорга ҳам бормай қўямиз...

АСЛИДА МЕНИНГ ҲАМ БОЛАЛИГИМНИНГ қўллари ўша тузумнинг ёқасида қолган. Ўз тарихидан, тилидан узоқ, касалманд болалик ўшанда ҳам кун ўтса бўлди, қабилида яшаган эди. Улардан минг-минглари бу дунёга нима учун келганлигини тушуниб ҳам етмай ҳар йили кўз юмар, баҳорда эъзозланадиган чечак каби ҳам ўз қадрини топмаган эди.

Аммо бу баҳорнинг битта юпантирувчи жиҳати — истиқлолни олиб келгани бўлди. Юрак бўшлиқларини яна умид тўлдира бошлади. Ўзбекни бирдан дунё таниди. Энди биз ўз эркимизга эгамиз. Қандай қилиб бўлса-да, бу оғир кунлардан ўзимизни, болаларимизни олиб чиқиб кетишимиз керак...

Бозор-ку бундоқ... болалар боғчаларининг ҳоли нима кечаётган экан?.. Ленин (ҳамон яна ўша Ленин!..) туманига қарашли бу иккита боғча худди эгизакка ўхшайди. Ёнма-ён тушган деярли бир хил боғчаларни фақат ўртасидан ўтган кичкинагина йўлка ажратиб туради. Баҳор ўзининг сеҳрли қўлларини бу ерга ҳам тегизиб улгурган. Ҳаммаёқ ямяшил, қум сепилган махсус ўйин майдонларида болалар югуриб ўйнаб юришибди. Хоналар озода. Дастлаб 389-болалар боғчасининг мудираси Аида Ефремовна Алиева билан суҳбатлашдим. Мақсадимни билгач, у бозор иқтисоди боғчаларга ҳали унчалар ўз таъсирини ўтказмаганлигини айтди: «Боғчамизда 280 та бола тарбияланади. Улар ўн икки гуруҳга бўлинган. Шулардан биттаси ўзбекча. Авваллари болага белгиланган бир кунлик сарф икки сўм олтмиш тийинни ташкил этарди. Ҳозир нарх-наво кўтарилгани учун ўн сўмга чиқди. Лекин, энг муҳими, ота-оналар тўлайдиган боғча ҳақи ўзгармай қолди. Улар аввалгидек бир кун учун олтмиш тийиндан тўлайверадилар. Демак, бу бир ойга ҳисоб-китоб қиладиган бўлсак, 12—13 сўмни ташкил қилади».

Аида Ефремовна қувноққина аёл экан. Суҳбат асосан рус тилида кечганлиги учун охирида ҳазиллашиб, сиз оз-моз бўлса-да, ўзбек тилини тушунасизми, дедим. «Кам-кам, — деди у кулиб. — Боғчамизда ҳафтада икки марта ўзбек тили машғулотлари олиб бораяпмиз. Миллий бурчаклар ташкил қилганмиз. Юринг, кўрсатаман...»

Мудира кўрсатган миллий бурчаклар чиндан ҳам яхши жиҳозланган экан. Боғчани оталиққа олган Марказий Универмаг кўп масалада қарашиб тураркан. Боғча мудираси қувонч билан уларни кўрсатаркан, хаёлим яна олис-олисларга кетиб қолди. Бизни неча йиллар темир панжасида тутиб турган тузумнинг мевалари ўлароқ мен она заминда ажнабий сайёҳдек миллий бурчакларни томоша қилаяпман. Ота-оналардан атиги 27 тасигина ўзбек группасида болаларини тарбиялашга рози бўлганлиги ҳақидаги аччиқ ҳақиқатни бошимни эгиб эшитаяпман. Негадир худди шу дамда хаёлларим билан аралашиб ушбу сатрлар юрагим қирғоқларига урилаверади:

На ишончу, на юпанчу,
на кўнгилдан очма гап,
Барчасидан ушбу кун
йўқдир самар,
кетмоқдаман...

Аммо яқиндагина Бухоро сафарида кўриб келганим: зар пўпакли қизчалар, халқ термаларини бийронлик билан ижро этаётган беқасам тўнли ўғилчалар, бошига рўмол ташлаб, учрашувни Қуръон оятлари билан бошлаб берган олти ёшли қизалоқ кўз олдимдан ўтадию, юрагим ёришиб кетади. Булар қутлуғ йўлнинг бошланишидаги манзаралар, дейман ўзимга. Унга қанча сайқал берилаверса, шунча тиниқлашаверади...

— Битта масалани айтиб ўтишимиз мумкин, — деди Аида Ефремовна. — Бензин йўқ. Тўғри, январь ойида сут маҳсулотларини етказиб беришда анча қийинчиликлар бўлди. Бироқ бу муаммо ҳам ҳозирги кунда ижобий ҳал этилган.

398-боғча мудираси иш билан кетганлиги учун мен бош ҳамшира, ўн олти йилдан буён шу боғчада тер тўкиб хизмат қилаётган мулойим, вазмин аёл — Муборак Аҳмаджонова ҳамда бош тарбиячи Румия Собитова билан мулоқотда бўлдим.

— 310 га яқин тарбияланувчимизнинг кундалик боғчага келиши ўртача 236—260 тага тўғри келади, — деди Муборак опа. — Ўн иккита группанинг иккитаси бизда миллий группа ҳисобланади. Ҳар куни сутли маҳсулотлар, ҳафтада икки марта сабзавотлар оламиз. Масалан, бугун 160 литр сут оладиган бўлсак, у икки кунга бемалол етади. Баҳор келиб, болаларимизнинг оғзи сабзавотларга тегиб анча хурсанд бўлиб қолишди. Бодринг, редиска, помидор ҳам олиб турамиз. Тарбияланувчиларга чиройли салатлар тайёрлаб берамиз.

— Қуруқ гапдан кўра, келинг, яхшиси, далиллар билан ҳисоблашайлик, — деди бош тарбиячи Румия Собитова. — Биз белгиланган маҳсулотларни ҳозирги нархда сотиб оламиз. Манави қоғозга қаранг: ҳозир бир литр сут икки сўм эллик тийин, тўрт юз сўм сутнинг ўзига кетади. Творогга эса 840 сўм. Сабзавотларга 3639 сўм. Бироқ буларнинг бари фақат ота-оналар ҳамёни ҳисобига эмас. Уларнинг тўлов нархлари эски ҳисоб-китоб бўйича қолаверади. Ҳукумат тарбияланувчиларга кетадиган барча сарф-харажатларни ўз бўйнига олган. Масалан, тарбияланувчи бир кунда гўшт, сариёғ, шакар, сут, яримта тухум ва ҳоказо истеъмол қилиши керак. Агар биз ҳозирги нархлар ҳисобидан тўлов пулини оширадиган бўлсак, унда, табиийки, ҳар бир оила қийналиб қолиши мумкин. Ҳукумат шу жиҳатларни ҳисобга олиб, ота-оналарга бироз енгилликлар яратиб берди. Аммо бизни қийнаётган бошқа муаммо бор: бу ўйинчоқлар масаласи. Ахир, тасаввур қилинг, боланинг дунёқарашини ўйинчоқларсиз қандай шакллантириш мумкин? Хилма-хил ўйинчоқлар билан бола тиллашади. Ўсади. Ҳозир биз учун ўйинчоқ масаласи энг катта муаммолардан бирига айланди.

РУМИЯНИНГ ГАПЛАРИНИ ТИНГЛАР ЭКАНМАН, қимматлигидан харид қилолмай қайтиб чиққаним қўғирчоқлар кўз олдимдан ўтди. Кўчадан ўтиб кетаётган бир аёлнинг қўлидаги қўғирчоқнинг нархини сўрасам, «Етти юз сўм, — деди хотиржам. — Кооперативдан олдим».

— Бизни қийнаётган яна бир масала бор, — деди Румия. — Бу маънавият масаласи. Манави китобга бир назар ташланг.

Бош тарбиячининг қўлидаги китоб В. Г. Фроловнинг «Сайрда жисмоний тарбия машғулотлари, ўйинлари ва машқлари» деган китоби экан. Таржима қилинган бу китобча Россия иқлимини ҳисобга олиб ёзилган бўлиб, бош тарбиячининг айтишича, ундаги баъзи машғулотлар бизнинг болаларга тўғри келмас экан. Масалан, юмшоқ, мўътадил рус иқлими учун зарур деб ҳисобланган югуриш бизнинг иссиқ иқлим шароити учун боп эмас.

— Болаларимиз учун миллий қўлланмалар зарурлиги хусусида бош қотирадиган вақт келди, — деди у. — Қачонгача таржималардан фойдаланамиз?

Хуллас, бозор иқтисоди билан боғланган муаммолар ўз-ўзидан маънавият билан қўшилиб кетди. Қоғоз йўқлиги, бор пулга ҳам қўғирчоқ сотиб ололмаслик муаммолари тарбиячиларни ҳам жиддий ташвишга солаётган экан.

Эҳтимол, жумҳуриятимиз боғчаларидаги аҳвол мен ўрганган бу икки боғчадаги каби эмасдир. Аммо она сифатида мен бир нарсадан — болаларимиз учун шароитлар имкон борича яратиб берилаётганидан, уларнинг соғлом ўсиши учун ҳукумат ўнг кўзи билан қараётганидан сал бўлса-да, хотиржам тортиб чиқдим. Чунки бола соғлом бўлса, тинч бўлса, онанинг иши унумли бўлади. У ҳам турмуш деб аталган омочнинг бир томонини вазмин тортади. Осмонга фаввора бўлиб отилаётган ва ниҳоят жиловланган Мингбулоқ нефть конининг йиллар ўтиб болалари ризқига ризқ қўшишига ишонади. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти биноси узра эркин ҳилпираган жумҳурият байроғининг ипак қанотларида биз узоқ кутган дунё — келажак мангуликка айланишини орзу қилади. Тошбақадек имиллаб бўлса-да, аста-секин кучга кираётган қонун — давлатимизнинг Тил ҳақидаги қонуни овозаси дунёни тутган улуғ садоларга айланишини билади. Ва болалар боғчаларидами, жумҳуриятимизнинг қайси бурчагида бўлсин, одамлар бир бирини «Ассалому алайкум» деган гўзал калом билан кутиб олишига ишонади.

Ҳозирча эса қизим ҳар кунги саволини такрорлайверади: Менга қачон қўғирчоқ олиб келасиз, ойижон? Менга қачон олма олиб келасиз, дадажон?

Шарифа САЛИМОВА

Болаликнинг бахтли дамлари

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

БОБОРАҲИМ МАШРАБНИНГ 350 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

НАШР ЭТИЛМАГАН ШЕЪРЛАР

Ҳозиргача тузилган Машраб девонлари ва шоирнинг турли тўпламлар, дарсликларга киритилган шеърлари асосан «Қиссаи Машраб» китобидан, қисман айрим баёзлар, тазкиралардан олинган. Бироқ унинг ўзбек ва форсий тиллардаги адабий меросини тўла жамлаш, мукаммал девонини тузиш ишига қўл урилгани йўқ. Шоир ижодига бир томонлама ёндашиш уни гоҳо даҳрий — атеист деб таърифлаш, гоҳо ўта диндор, асарларини ўрганишга эҳтиёж йўқ, бизнинг социалистик тузумимизга ёт деб қараш туфайли юз берди. Ваҳоланки, Машрабнинг ўзбек ва форсий тиллардаги ҳали эълон қилинмаган асарлари турли қўлёзма мажмуаларда сақланиб келмоқда. Ана шундай китоблардан бири Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтида сақланаётган 9968-рақамли қўлёзмадир. Ғ. Ғулом «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1959 йил 12 июл сонида босилган «Икки Машраб» мақоласида, янглиш тарзда, бу қўлёзма Машрабга тааллуқли эмас, у Машрабдан 40-50 йил кейин яшаган Мулло Рўзи деган шоир девони деб атаганди. Қўлёзмада Машрабнинг «Кимё» асаридан 14 кимё (боб), кейин «Мабдаи нур»нинг иккинчи дафтари берилган. Китобнинг 120-варағидан бошлаб Машрабнинг 71 ғазали, 7 мухаммаси ва битта мусаддаси келтирилган. Ғазаллардан фақат тўрттаси ҳозирги имлойимизда чоп этилган девонларда учрайди, холос.

Қуйидаги ғазаллар ана шу 9968-рақамли қўлёзмадан олинди. Ғазаллар матбуотда илк бор босилмоқда.

Исматулла АБДУЛЛАЕВ

МАШРАБ

ҒАЗАЛЛАР

Ўзбек адабиёти намуналари

Дам ғаниматдурки, суҳбат вақти, даврон кетмасун,
Булбули шўрида бўл, вақти гулистон кетмасун.

Ҳар киши маргин унутса, сан ани одам дема,
Мўъмин улдур хотиридин ҳеч гўристон кетмасун.

Мисли Иброҳим Халилдек чарх уруб оташга кир,
Кетса жон кетсун, вале дастингдин имон кетмасун.

Руҳ мусофирдур, кўнгулни тарбият қилмоқ керак,
Бохабар бўл, мулкида ранжида меҳмон кетмасун.

Мустафо уммат учун ҳар рўз йиғлар эрди қон,
Ё илоҳи, ҳеч уммат номусулмон кетмасун.

Илик бил тоат этиб, жонлар чекиб ҳақ йўлига,
Охирида ҳеч ким ҳамроҳ шайтон кетмасун.

Машрабо, қурбони пир бўлгилки, ғамдин сохласун,
Ботининг меъморлик қилгилки, айвон кетмасун.

●

Ажаб парданишин бир маҳлиқо дилбарга учрабман,
Узуб бўлмас кўнгул андин пари пайкарга учрабман.

Ёниб ҳар боқишингдан жон қутулмас кўзлари жаллод,
Қизил қон тўккучи кифриклари ханжарга учрабман.

Кўрунди бир пари, ақлимни олди, ман нечук айлай,
Фусунгар, макргар, айёр, жодугарга учрабман.

Ниҳоли риштаи меҳри мени жонимға чўлғонмиш,
Кўнгул боғида ўсган сарвхуш тўбийга учрабман.

Кўруб ҳолига раҳм айлаб, сув бўлди тоғлар йиғлаб,
Нетай, ҳеч раҳми келмас раҳмсиз кофирга учрабман.

Азоби сахти маҳшар осийларга бир куни келмиш,
Манга бир кунда юз маҳшар қилур дилбарга учрабман.

Бу Машраб ноласини айб қилманг, эй мусулмонлар,
Нечук шамъи гўзида кокили аждарга учрабман.

●

Ул шўхи бевафони ҳамиша жафоси бор,
Билмасман, ани кўнглига қандоқ балоси бор.

Ҳеч одамини кўнглини озор бермагил,
Яхши амалга учрабман, не жазоси бор.

Баъзи фароғат айлади айшу тараб билан,
Баъзи кишини кўнглига солса яроси бор.

Баъзи биҳишт излар, баъзи висоли ёр,
Ҳар одамийни кўнглида бир муддаоси бор.

Ғам кулбасига нолау фарёд айлама,
Шоҳ Машрабини кўнглида холис дуоси бор.

●

Ғурбатинг бирла гирифтори балодурман букун,
Раҳм қил ҳолимга, дарди бедаводурман букун.

Дарбадар излаб юруб, шамъи висолинг ахтариб,
Сан гувоҳи ҳол бўлгин, бенаводурман букун.

Чарх уруб жаннатга кирсам, топмасам дийдорини,
Рўзи маҳшарда билинглар додхоҳдурман букун.

Раҳравонлар барчаси мақсуд ҳосил қилдилар,
Йўл йитургон хасталарга раҳнамодурман букун.

Осмон бесар бўлур, дардимни изҳор айласам,
Айб қилманг, дўстлар, бахти қародурман букун.

Ҳар кишини дарди йўқ, очмоқ эмас мақсуд анга,
Мунтазири суҳбати марди Худодурман букун.

Соқиё, жоми шароби пирга саргарми бўлай,
Ҳиммати бергил, гунаҳдин бегуноҳдурман букун.

Даст кўтаҳким, жаҳонда мисли Адҳамдек бўлуб,
Бир сани деб жумла оламдин сиводурман букун.

Бўлмаса завқи жамолинг ҳури жаннатни нетай,
Кўрмасам дийдорини соҳиб азодурман букун.

Қайси мазҳабдин сўрарсан, Машрабинг берсун жавоб,
Гаҳ гадодурманки, гоҳи подшоҳдурман букун.

●

Юзунгдаги холингни дурдона қилибдурсан,
Ишқ ўтига ошиқни парвона қилибдурсан.

Гар жўши хуруш айлар ошиқлари ҳар дамда,
Ваҳдат майини бериб, мастона қилибдурсан.

Ошиқлар ичар майдин, мақсуд тилар сандин,
Бир соқию бир боқий ҳамхона қилибдурсан.

Билмам сани сиррингни, эй қодири доносан,
Бир гўргига бир барра ҳамхона қилибдурсан.

Юзунгдаги холу хат ошиқни кабоб айлар,
Зулфунгга бу Машрабни девона қилибдурсан.

●

Ул агар бир лутф қилса, талхни ширин қилур,
Тўкса раҳматни Худо кофирни ҳам мўъмин қилур.

Мори афъодин баттардур норасони суҳбати,
Кимки ноқобил била юрса, дилин чиркин қилур.

Ҳар киши авлоди каждумдек зироат айласа,
Неча хушдил бандаларни кўнглини ғамгин қилур.

Маҳрами қобил керак, топгай йўлунгга ҳамнафас,
Зикри ҳақни кўксига ул банда хўб талқин қилур.

Даври Аҳмад ўтти деб бисёр ғамгин бўлмагин,
Бир нафасда неча сандекни Баҳоваддин қилур.

Офтобинг вақти ўтмай, Машрабо фикрингни қил,
Нек халқларни дуоси текса соҳибдил қилур.

●

Тангдаст бўлган кишига ҳосили дунё керак,
Мен ўзум лаб ташнадурман, мавжиши дарё керак.

Кимки толибдур, жаҳонни борини юклар анга,
Ҳафт осмон борини кўтаргали бир фил керак.

Мен сирот устидадурман, тут қўлимни, Қосимо,
Ҳар кими қурбига лойиқ бир улуғ манзил керак.

Кимки маъшуқ жабрини ул чекмаса ошиқ эмас,
Маъшуқи Лайлисифат ҳам ошиқи Мажнун керак.

Бандалик осон эмасдур, эй жигарбандим, эшит,
Тиғи Ҳаққа халқни сўнмоққа Исмоил керак.

Даври Аҳмад ўтти деб, кўп йиғлама, эй Машрабо,
Ҳақ таоло раҳм қилса, бир пири комил керак.

●

Хатарлик йўл эди, раҳбар топилди,
Саримни кести, дигар сар топилди.

Қилур хожа ғуломимиз нишона,
Дилимга дуойи гавҳар топилди.

На парвойи бу жаннатман, на дўзах,
Манга исломдин парвар топилди.

Оловга солди асбоб этгали боз,
Азалдин зар эдим, заргар топилди.

Деди Машраб: чу куйганларга куймас,
Муҳаббат конидин жавҳар топилди.

Нашрга тайёрловчи: **И. АБДУЛЛАЕВ**

ЛУҒАТ

Тўбий — жаннатдаги чиройли дарахт; **гўзида** — танланган; **тараб** — хурсандлик; **додхоҳ** — арз-дод сўровчи; **саргарм** — боши қизиган, сархуш; **кўтаҳ** — калта, қисқа; **сиво** — бошқа, ўзга; **жўш** — қайнаш; **хуруш айламоқ** — ҳайқирмоқ; **гўрг** — бўри; **барра** — қўзичоқ; **талх** — аччиқ; **мори афъо** — заҳарли илон; **каждум** — чаён; **нек** — яхши; **тангдаст** — камбағал; **бор** — юк; **Қосим** — айирувчи, бўлувчи (бу ерда жаннати ва дўзахига бўлувчи, яъни Худо); **ҳалқ** — томоқ, бўғиз; **Аҳмад** — Муҳаммад пайғамбарнинг исми.

ЎЗИ АМАЛ ҚИЛСАЙДИ...

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг 10-сонида Эргаш Очиловнинг «Сўз — илоҳий» деган мақоласини ўқиб ҳайратга тушдим. Ҳурматли олимимиз ўзлари ёзган гапларга ўзлари амал қилмабдилар. Мисол тариқасида келтирилган байтларнинг деярли ҳаммасида хато бор. Мен сўзимнинг исботи учун бир неча мисол келтираман, холос. Мана, Нажмиддин Кубронинг қуйидаги фардини олайлик:

Дар роҳи талаб расидайи **ман бояд,**
Доман зи жаҳон кашидайи **ман бояд.**

«Мебояд»ни муаллиф «ман бояд» деб ўқиган ва қуйидагича тузатган: «Талаб йўлига кирганим, дунёдан этак тортганим бўлсин».

Шоир айтмоқчи: «Ҳақ йўлига кирдингми, энди бу дунёнинг ташвишини қилмасдан, этагингни йиғиштириб қўя қол».

Таржимон бу тарзда ағдарган:

Чун ҳақ ва талаб йўлига кирмоқ жоиз,
Дунё этагин тутиб, югурмоқ жоиз.

Бу ерда ҳеч қандай «жоиз» деган сўзлар йўқ. Назаримда, таржимон ҳам, мунаққид ҳам матнни яхши англаб ололмаган.

Лайли талабон **ба ҳар дари хона равем**

деган сатрни таржимон қуйидагича таржима қилган экан:

Дурдона талаблармиз, уммона кетайлик, юр.

Мунаққид эса қуйидагича тарзда тузатибди:

Ёрнинг васлини тилаб унинг уйига борайлик.

Мутаржим ҳам, мунаққид ҳам матнга мутлақо тушунмаган. Матнда ҳеч қандай **баҳр** ҳам, **уммон** ҳам йўқ. **«Ба ҳар дари хона»** (ҳар эшикка)ни **баҳр** деб ўқиган.

Асли, менингча, шундай бўлиши керак: «Эшикма-эшик Лайли фироқида юрибмиз».

Таржимон Умар Хайёмнинг: «Май дар кафи ман неҳ ки дилам дар тобаст» деган сатрини «Майни кафтимга қўй, дилим олмиш тоб» деб таржима қилган экан, мунаққид «неҳ» («қўйгин») сўзини «не» («йўқ») ўқиб:

Кафтимда май бўлмаса юрагим ғамда, —

деб тузатибдилар.

Назаримда: «Юрагим бўлди қон, майни узатгин», — бўлиши лозим.

Мунаққид шу мақолада: «Форс тилидаги матнни тўғри ўқиёлмаслик оқибатидан келиб чиқаётган камчиликлар ҳам бор...», — дебдилар-у, аммо ўзлари бунга амал қилмабдилар.

Кибриё ҚАҲҲОРОВА

ХАТОЛАР БОР, АММО...

Акс садо

Эргаш Очиловнинг «Сўз — илоҳий» сарлавҳали мақоласи муносабати билан муҳтарама адибамиз Кибриё Қаҳҳорова ёзган «луқма»да ёш мунаққид йўл қўйган матний хатолар тўғри кўрсатилган. Фурсатдан фойдаланиб, шуни қайд этмоқчиманки, К. Қаҳҳорова Шарқ адабиётини бутун нозикликлари билан чуқур англайдиган зукко олима ва моҳир таржимон. У кишининг матншунослик баҳсларида қатнашиб ёзган мақолалари ва бошқа танқидий чиқишлари шундан далолат беради. Кибриё опанинг куюниб айтган гапларини оғир олмаслигимиз керак. Аксинча, бундай танқидларни умумий савия ва саводхонликни кўтаришга бир даъват деб қабул қилишимиз даркор. Шу маънода, К. Қаҳҳорова эътирозлари ғоят ўринли ва фойдали. Аммо «луқма»даги «Мисол тариқасида келтирилган байтларнинг деярли ҳаммасида хато бор» деган фикрга қўшилолмайман. Бу ёш мунаққид меҳнатига нисбатан адолатли баҳо эмас.

«Сўз — илоҳий» мақоласида келтирилган шеърий байт ва мисраларнинг кўпчилик қисми саҳв-хатосиз, таҳлил-хулосалар ҳам хийла дуруст. Бу — бир жиҳатдан. Иккинчи жиҳатдан, Э. Очилов ўз мақоласида таржимачиликнинг муҳим, долзарб масалаларидан бири — тасаввуфий рубоий таржимаси масаласини кўтаргани ва анча доно фикрларни илгари сургани билан диққатни тортади. Мунаққид форс-тожик тилидан ўзбек тилига таржима қилинган рубоийларни бир карра кўздан кечирган, уларни вазн, матний аниқлик ва тасаввуфий маънолар нинг берилиши нуқтаи назаридан қараб чиққан. Рубоий ўзи кичкина жанр бўлгани билан уни таржима қилишнинг мушкили катта. Мунаққид ҳақ: классик рубоийчилик анъанаси билан таржима рубоийлар орасида узилиш юзага келди, Хайём ва бошқа форс-тожик шоирларнинг рубоийлари ўзининг арузий вазни билан эмас, балки бармоқ вазнида таржима этилгани сабабли тўрт мисрадан иборат ҳар қандай шеърни рубоий деб ўқувчиларга тақдим қилиш расм бўлди. Ҳолбуки, рубоий ҳис ва фикрларнинг қаймоғи бўлишдан ташқари, аруз баҳрининг белгиланган қатъий баҳрида яратилиши лозим. Аммо Э. Очилов бармоқ вазнида таржима этилган рубоийларнинг аҳамиятини батамом инкор қилмайди, балки буни рубоий таржимачилигидаги бир босқич деб қарайди. Шу каби у рубоийни ўз вазнида ўзбекчалаштирган шоирларнинг-да, ютуқлари билан бирга камчиликларини ҳам холисона кўрсатиб беради.

Эътироф этиш керакки, диний ва тасаввуфий ғояларни инкор қилиб келганимиз Шарқ адабиёти таржималарида ҳам салбий таъсир қолдирди. Кўпгина тамсил ва ибора-истилоҳларнинг ботиний маънолари сунъий равишда бузиб талқин этилди ёхуд улар умуман таржимада аксини топмай қолди. Э. Очилов биринчилардан бўлиб бу масалага эътиборимизни қаратди, тасаввуфий маънолар таржимаси мушкилотини муҳокамага қўйди. У битта сўз ёки ибора таржимасидаги хато шоир дунёқарашини тескари томонга буриб юбориши, асар мазмунини чиппакка чиқариши мумкинлигини мақбул мисоллар орқали исботлаган. Бу ёш мунаққиднинг хизмати ва буни таъкидлаш жоиз. Албатта, қоқилишлар бор, ноаниқликларга йўл қўйилган. Бундан ташқари, тасаввуф деган ғоят мураккаб таълимотнинг моҳиятини англашга ҳали ожизлик қилаётгани ҳам сезилади. Аммо унинг ниятлари беғараз, интилишларида иштиёқ катта, шоирона табъ ҳам йўқ эмас. Назаримда, биз шундай йўл тутишимиз керакки, ёш мунаққидлар, олимлар хато-камчиликларини англаш билан бирга (ҳар бир танқид — бир сабоқ), ўзларидаги шавқ-завқни ҳам сўндирмасинлар, адабий ниятлари яна чуқурроқ билим асосида самара берсин.

Нажмиддин КОМИЛОВ

Таклиф қиламан

«ТУРКИЙ ХАЛҚЛАР АДАБИЁТИ»

«Қизил империя»нинг барҳам топиши, СССР деб номланган иттифоқнинг мустақил давлатларга бўлиниб кетиши натижасида олий билим юртларда ўқитиладиган бир неча фан дастурларини ҳам таҳрирдан ўтказишга, мустақил Ўзбекистонимиз учун зарур бўлган фанларнинг биринчи навбатда ўқитилишига эҳтиёж туғилди. Шу кунга қадар олий ўқув юртларининг филология факультетларида «СССР халқлари адабиёти» деган фан ўқитиларди. Унга 50 соат маъруза (лекция) ва 10 соат амалий машғулот белгиланган бўлиб, бу курс славян халқлари адабиёти, Болтиқбўйи ва Кавказорти жумҳуриятлари адабиётларини ҳамда Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари, мухтор жумҳуриятлар адабиётларини ўз қамровига олгани барчага маълум. Бу каби адабиётларнинг ўқитилиши, олий мактаблар учун зарур ҳисобланса, Болтиқбўйи ва Кавказорти халқлари адабиётларини «Хорижий адабиёт» (бу «Чет эл адабиёти» деб юритилади) курси ихтиёрига берилса, украин ва белорус адабиётлари рус адабиётига яқин славян халқлари адабиёти бўлгани учун (бу халқлар адабиётларининг жуда кўп йиллик вакиллари аллақачон рус адабиёти «домовойи»га ўтиб кетган) рус адабиёти билан шуғулланадиган кафедралар ихтиёрига берилса-да, қолган барча халқлар СССР (албатта, собиқ) ҳудудида бўлгани билан уларнинг энг кўпини туркий халқлар ташкил этгани маълум. Шуни ҳисобга олиб, «СССР халқлари адабиёти» курслари ўз соатлар миқдорини ўзгартирмаган ҳолда «Туркий халқлар адабиёти» деб юритилиб, унинг таркибида озари, қозоқ, қирғиз, туркман, қорақалпоқ, татар, бошқирд, қиримтатар, овар, Кавказдаги бошқа туркий халқлар адабиётлари, Сибир турклари, ёқут, кўкўғуз ҳамда аввалида биз хорижий адабиёт таркибида ўрганган Ғарбий ва Шарқий Туркистон, Туркия ва бошқа Шарқ мамлакатларига ёйилган туркий халқлар адабиётлари бир дастурга киритилса маъқул бўларди. Бу, албатта, пухта тайёргарлик кўрадиган катта иш. Лекин ҳозирдан шундай улуғ ишларни бошламасак, Москвадан келиб бизга бундай тартибда туркий халқлар адабиётини ўрганишни ҳеч ким тавсия қилмайди. Аксинча, ҳар қадамда бунга зарар етказувчилар туғилиши табиий. Шу билан бирга, бу дастур, имкон қадар, ўзи туркий миллат вакили бўла туриб, форс, араб, ҳинд, урду ва бошқа тилларда асарлар яратган туркий халқлар адиблари ижодини ҳам қамраб олиши керак. Бунинг учун, биринчи навбатда, дастур ва унинг асосида баёзлар (хрестоматиялар) тузилса, нисбатан кечиктирмай дарсликлар ёзишга киришилиши лозим. Бу хайрли ишнинг Ўзбекистонда бошланишини бошқа туркий халқлар яшаётган жумҳуриятлар қўллаши ва амалий ёрдам беришига ишончимиз комил.

Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ,
филология фанлари номзоди
Андижон

МАРКА—ИСТИҚЛОЛ ДАРАКЧИСИ

Йиллар давомида биз нималарга эгамиз-у, нималардан маҳруммиз англолмай келдик. Энди эса Мустақиллик туфайли улар бир-бир бўй кўрсатаяпти. Масалан, шу кунгача Ўзбекистоннинг ўз почта маркаси бўлмаган. Қалби дарё шоира Нодиранинг сиймоси акс эттирилган илк марка бу кемтикни тўлдирди. Ундаги Ўзбекистон ёзуви ўзбек ва лотин тилларида битилган. 70 йил давомида элимиз ва юртимизга оид 55 дона марка чоп этилган бўлса, биргина жорий йилда 4 та ўз почта маркамиз сотувга чиқарилади.

Киночилар уйида ўтказилган йиғилиш Нодиранинг таваллудига 200 йил тўлиши ҳамда Ўзбекистон республикасининг биринчи почта маркасини нишонлаш тантанасига бағишланди. Унда Алоқа вазири Комилжон Раҳимов, Тошкент шаҳар почта бошқармаси бошлиғи Зуҳра Ғуломова, олимлар, алоқа коллежи талабалари, марка йиғиш ишқибозлари, шунингдек Туркия элчиси Вўлқон Чўтур, Ҳиндистон элчихонасининг ходими Ашок Кумар Мукаржи, Хитой Халқ Республикасининг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси Суань Хэньгуан иштирок этишди.

Доимий ҳамроҳ

«ТАСАВВУФ ВА ШЕЪРИЯТ»

Тасаввуф илмда, аниқроғи, совет даври илмида энг кам ўрганилган соҳа. Хўш, тасаввуф нима?

«Тасаввуф — холислик таълими. Тасаввуф — софлик. Тасаввуф — риёсизлик «тақвий»си. У «Қулликка белни маҳкам» этишга чорласа-да Ҳақ қулларининг нақадар ақлий, маънавий, ахлоқий имтиёзларга эга эканлигини амалда исботлайди. Тасаввуф — муомала маданияти...».

Бу таърифлар адабиётшунос олим Иброҳим Ҳаққуловнинг **«Тасаввуф ва шеърият»** номли китобидан келтирилди. Тўпламда муаллифнинг асосан ўзбек адабиётида тасаввуф ва шеърият муносабатлари тадқиқига бағишланган ўн бешга яқин мақоласи жамланган. Уларда тасаввуфнинг турли минтақалардаги халқларнинг ижтимоий, фалсафий ва бадиий тафаккурида эгаллаган ўрни, туркий тасаввуф тариқати ва шеъриятининг асосчиси Аҳмад Яссавий, унинг анъаналари давомчиси Сулаймон Боқирғоний, яна улуғ шоиримиз Алишер Навоий, хуллас, тасаввуф шеъриятининг бобокалонлари, уларнинг мумтоз асарлари ҳақида қизғин фикр-мулоҳаза юритилади.

Иброҳим Ҳаққуловнинг «Тасаввуф ва шеърият» китоби мушоҳадаларга бойлиги, далилларнинг сероблиги, ифода тарзининг содда ва холислиги билан кенг китобхонлар оммасига манзур бўлишига шубҳа йўқ. Муаллифнинг бу мавзуда тадқиқот олиб борган Е. Э. Бертельс, И. С. Брагинский, Ж. С. Трimingэм, М. Ф. Куприлизода каби атоқли олимларнинг илмий ишларидан яхши хабардорлиги, айрим совет даври тадқиқотчиларининг мафкурага бўйин бериб юритган мулоҳазаларига қизғин эътироз билдириши ва хулосаларини ишонарли тарзда исботлай олгани тўпламдан жой олган мақолаларнинг илмий қимматини таъминлаган.

Бугун бизга қайтаётган улуғ меросни тушуниб олиш йўлидаги саъй-ҳаракатларимизда бу китоб яхшигина кўмак беради, деб ишонамиз. Дарҳақиқат, бугун бўлмас эртага биз бир-биримиздан, ҳам ўз-ўзимиздан сўраймиз: «Тасаввуф нима?» деб. Абдураҳмон Жомийнинг «Баҳористон» асарида ёзишича, Шайх Абусаид Абдулхайрдан шу саволни сўрашганида «Бошингда не бўлса чиқариб ташлаш, қўлингда неки бор қўлдан чиқазиш ва бошқалардан сенга неки озор етса ранжимаслик», деган эканлар. Агар сиз бу каби содда, бироқ теран фалсафий мушоҳадалар мазмуни, уларнинг ўзбек адабиётидаги бадиий талқини билан тузукроқ танишиш истагида бўлсангиз, «Тасаввуф ва шеърият» китоби маънавий эҳтиёжингизга мос келишига ишонаверинг.

Китоб 1991 йили Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмаси томонидан саккиз минг нусхада чоп этилган. Баҳоси икки ярим сўм.

«ФАСОҲАТ МУЛКИНИНГ СОҲИБҚИРОНИ»

Йигирма бир мақолат ва «Дебоча» ҳамда «Интиҳо сўз»ни ўз ичига олган бу китобда мутафаккир шоир Мир Алишер Навоийнинг шоҳбайтлари, уларда акс этган фалсафий, руҳий, маънавий нуктадонликлар, бадиий, мусиқий, тасвирий лавҳа-манзаралар улкан муҳаббат ва рағбат билан шарҳланади.

Адабиётшунос олим, филология фанлари доктори Ботирхон Акрам қаламига мансуб бу рисоланинг мундарижаси ўзгача, оригинал. Бу ўзига хослик шундан иборатки, муаллиф ҳазрат Навоий байтларининг ҳали тадқиқ этилмаган ғаройиб фазилатларини тадқиқ этишга уринган. Б. Акрам сўз даҳосининг ноёб шоҳбайтлари мазмуни, талқини, бир-биридан жозиб тимсоли, образлари, нафис маъно қирралари, ғаройиб бадиий-мантиқий, мусиқий-тасвирий жилоларини қунт билан шарҳлаб берган. Дарвоқе, фасоҳат — шеърий нутқ гўзаллиги, унинг хос, нижа қонун-қоидалари, шоир эса сўз мулкининг улуғ ҳакамы, подшосики, «Фасоҳат мулкининг соҳибқирони» Мир Алишер Навоийнинг ўлмас ижодига хос бетакрор санъат хусусидадир.

Муаллиф китобини жафокаш аллома, миллатпарвар зот Ҳамид Сулаймон хотирасига бағишлаган. Зеро, бу инсоннинг маданиятимизга қўшган ҳиссаси, хизматлари улкан. Рисолага Зуфаржон Жўраев ва Марат Шарипов муҳаррирлик қилишган. Тақризчи филология фанлари доктори, профессор Алибек Рустамов. Шу ўринда китобни дид ва маҳорат билан безашда рассом Неъмат Ҳакимовнинг меҳнатини ҳам таъкидлаш жоиз. Китоб муқовасига у ишлаган Алишер Навоий портрети нашр сифатини оширган.

«Фасоҳат мулкининг соҳибқирони» «Ўзбекистон» нашриёти томонидан ўтган йили ўн беш минг нусхада чоп этилди. Баҳоси икки сўм.

«ИПАК ГИЛАМЛАР»

Бизда бир қизиқ «анъана» қарор топган. Агар ҳаваскор шоир уч-тўртта яхши шеър ёзса ёки бошловчи қаламкаш бир-иккита ҳикоя битса дарҳол китоб чиқаришга ҳаракат қилиб қолади. (Тўғри, ҳозир бу анча қийинлашди.) Бироқ драматург билан адабий танқидчи китоб чиқаришдан кўпам умидвор бўлавермайди. (Дасти узунлар бундан мустасно, албатта.) Шу сабаблими, ҳатто ҳозир ҳамма инсофли санъатшунослар тан олган, томошабинлар ва китобхонлар оммасининг муҳаббатини қозонган Шароф Бошбековнинг пиесалари мажмуа ҳолида бундан сал олдин босилиб чиқди, холос. Турган гапки, биз ҳозир сўз юритмоқчи бўлган ижодкор — Ҳайдар Муҳаммад билан Ш. Бошбеков иккаласининг ижодий тақдири бир хил кечди, демоқчи эмасмиз. Ҳар қайси қаламкашнинг адабиётда ўзига хос ўрни бор: «Биров бир боғ гул келтиради, биров бир боғ пиёз», — деганлар-ку! Бизнинг бу ўринда драматургнинг адабиёт ва санъатдаги йўли ўзгача хусусиятга эгалигини айтишдан бўлак ниятимиз йўқ.

Ҳайдар Муҳаммаднинг турли хонандалар ижросидаги қўшиқларини эшитмаган жумҳуриятда кам топилса керак. Шоирнинг бир неча шеърий тўпламлари нашр этилган. У драматургияда ҳам фаол ижод қилмоқда. Драматургнинг айрим асарлари турли конкурсларда мукофотлар олган. Масалан, унинг «Тошкентнинг нозанин маликаси» драмаси Бутуниттифоқ конкурсининг фахрий дипломи билан тақдирланган. Бу асар Тошкент, Наманган, Сурхондарё, Қашқадарё, Хоразм театрларида, Тожикистоннинг Хўжанд театрида тожик тилида ҳамда Қирғизистоннинг Бобур номидаги Ўш вилоят театрида саҳналаштирилган. «Ипак гиламлар» пиесасининг бир пардали варианти жумҳурият конкурсининг совриндори бўлган, кўп халқ театрларида ўйналган. «Бобур умрининг бир довони» Ўзбекистон радиосининг чет эл учун эшиттиришлар редакцияси — «Ватандошлар»да тўрт қисмли радиоспектакл қилиб хориждаги юртдошларимизга эшиттирилган.

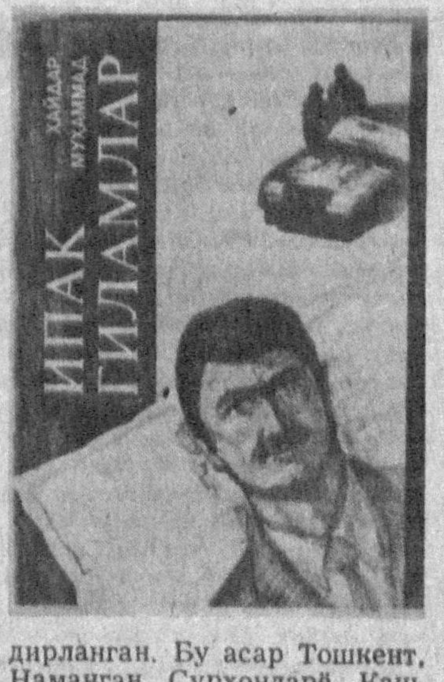

Адиб болаларга атаб «Элёр ботир» эртак-пиесасини ҳам битган. Асар Навоий номидаги Наманган вилоят театрида ўйналган.

Ҳайдар Муҳаммад ўтган йили Алишер Навоийнинг «Сабъаи сайёр» достони асосида пиеса, Р. Азизхўжаев билан ҳамкорликда «Куёвлар конкурси» асарини ёзди. Биринчи асар Ҳамза театрида, кейингиси Муқимий театрида саҳналаштирилди.

Кўриниб турибдики, Ҳайдар Муҳаммад анча сермаҳсул драматург. Бироқ пиесалардан иборат илк китоби — «Ипак гиламлар» яқиндагина китоб дўконларига чиқди. Мажмуа Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмасида босилган. Ундан турли мавзулардаги пиесалар ўрин олган. «Тошкентнинг нозанин маликаси», «Ипак гиламлар» (бу асарнинг икки пардали варианти) замонавий воқеаларни акс эттиради. «Бобур умрининг бир довони» эса улуғ саркарда ва шоирнинг Ҳисорда кечган қисқа ҳаётий фаолиятидан ҳикоя қилади. Тўпламга «Элёр ботир» эртак-пиесаси ҳам киритилган.

Рассом — С. Анчиполовский. Муҳаррир — Ҳ. Маҳмудова. Жамъи 5000 нусха. Баҳоси 5 сўм.

Йўлдош СУЛАЙМОН

ТУҒИЛГАН ЕРИГА ЧОПАДИ ИНСОН

ЁДДА ТУТ

Жуда ҳам олисда кезиб юрибман,
Юрагимни ўзим эзиб юрибман.
Юртим ҳавосига тезроқ етмасам,
Мусофирлик таркин адо этмасам —
Йўқотиб қўйяпман орзуларимни,
Дилимга битилган ёзувларимни.
Хаёлимни яна тортяпти кўпроқ,
Болалигим ўтган жонажон тупроқ.
Боболардан қолган энг азиз ўгит;
Туғилган ерини тарк этмас йигит!
Ўзгалар юртида подшоҳ бўлгунча,
Ўз она юртингда, майли, ўлгунча —
Гадо бўлсанг, кўзинг очиқ кетмайди.
Бу бахтнинг қадрига асло етмайди —
Меҳру-муҳаббатни билмаган одам.
Ёшлигимда бир сўз айтганлар дадам:
Қорним деб, устим деб ҳар тараф
чопма,
Қидирган бахтингни топмасанг топма—
Аждодлар сўзин ҳеч бурма эгрига,
Фақат ит чопади тўйган ерига!
Сен эса, одамсан, ёдда тут ҳар он —
Туғилган ерига чопади инсон!
Юртим ҳавосига тезроқ етмасам,
Мусофирлик таркин адо этмасам —
Инсон деган сўзга тушираман доғ,
Янчиб юборади елкамдаги тоғ.
Чирқираб қолади отам арвоҳи,
Вужудим ёндирар соғинчлар оҳи!

ГУЛ ҚЎЛИ

Майли, бўлай уйда, чўлда ё тоғда,
Ҳатто қўлим ишда банд бўлган чоғда
Хаёлларим учиб юради боғда.
Узилмайди сендан ҳеч кўнгилларим,
Малҳамим ёрми, ё сенми гулларим!
Муҳаббат ловуллаб турса-да танда,
Бир одатни ҳеч ҳам қилолмас канда:
Висол дамларига етай деганда
Булбулнинг чарчоғи ортиб кетади,
Уни бир маҳлиқо тортиб кетади.
Уйқу номли жуда гўзал қучоғда
Очилиш пайтингни кўролмай доғда—
Яна куйиб-ёниб ўша ўчоқда
Аламидан нола қилар булбулинг,
Мен эса уйқудан кечган бир қулинг!

ЁНАР БЎЛСАНГ...

Бир қўшиқ бағрида яйраб турибман,
Ўзим ҳам қўшилиб, сайраб турибман.
Юргандай бўламан гуллар оралаб,
Гулдаста тузаман сенга саралаб!
Энтикиб қўяман гоҳи-гоҳида,
Куч оламан доим севги оҳидан!
Муҳаббат бор ерда — бордир диёнат,
Оёқлар остида йиғлар ҳиёнат!
Ҳисобга қўшмасдан ғазабларимни,
Юрагингга олдинг азобларимни.
Севги билан урар томиримда қон,
Севгидан туғилар, ахир чин инсон,
Ошиқлар тақдири ўзингга аён,
Аччиғу ширини чексиз — бепоён,
Бунга чидамаган кўтарар исён,
Ёнар бўлсанг, Йўлдош, Мажнун
кабн ён!

КИМДИР ХОК ИЗЛАР...

Тугамайди дунёнинг иши,
Унутилар ғаму ташвишим —
Қабристонни оралаганда,
Шу одатни қилмайман канда.
Ўтганларни дили пок излар.
Ким кимнидир ёмон кўриши,
Бир-бирини нари суриши,
Араз, ғараз ёки уриши —
Кўтарилиб кетар ёдидан,
Эзгуликка бўлади фидо.
Навқиронми ёки у кекса
Бу манзилга қадами тегса,
Ихлос билан бўйин ҳам эгса —
Яшнаб кетар дунёсин туси.
Хира тортган кўнгил кўзгуси —
Ғуборлардан форий бўлади,
Ўз-ўзидан ёруғ бўлади.
Бу ерда тенг гадо ҳам, шоҳ ҳам,
Юракларда тўкилган «оҳ» ҳам.
Қип-яланғоч туғилар инсон,
Бу ҳам яна тенгликдан нишон.
Ҳалоллигинг — изингдаги шон,
Вафо қилмас мол-дунё, ишон!
Гоҳ ўнгланиб, гоҳо сурилиб,
Жон ҳолатда ўлиб-тирилиб,
Ўзгаларнинг юлиб ризқини,
Ҳаётингда бўлганми унум?
Тўйганми нафс, тўйганми кўзинг,
Қараб қолди қаерга юзинг?!
Сендайларнинг кўрдим ҳолини,
Алдаб-сулдаб йиққан молини
Беркитади ахир қаерга,
Кимдир олтин кимдир хок излар,
Қип-яланғоч қўйилар ерга!
Қабристонга йўлинг тушганда,
Бир ажиб ҳис жимирлаб танда,
Тозаланар ҳар қандай банда!

ДАРД

Елғончилар орасидаман,
Тушунмайсан одамларга ҳеч,
Улар босган қадамларга ҳеч!
Бир-биридан баъзан кечади,
Яна тўйиб-тўйиб ичади —
Кимнингдир бор этганида ҳам,
Ё бошига етганида ҳам!
Узоқлашса қачон аҳиллик,
Ораларни бузар бахиллик!
Гоҳ ардоқлаб чиндан суяди,
Гоҳо эса унга куяди,
Ютуқлари оғир ботади,
Аямасдан тошлар отади.
Хаёлларга ёпишади гард,
Қандай бино бўлди бундай дард?!
Бўрилар ҳам ҳатто тўп бўлиб,
Йиғилишиб доим кўп бўлиб,
Бир-бирини этар ҳимоя,
Нега инсон қилмай риоя —
Эзгуликни сароб этади,
Ўз-ўзини ҳароб этади?!

Тилак ЖЎРА

ҚАЙРИЛИБ-ҚАЙРИЛМАС УМИД ОҒОЧИ

Қайрилиб-қайрилмас умид оғочи,
Айрилиб-айрилмас умид оғочи,
Унинг йўлларига бандиман-банди
Бандилик бағримда оловлар ёнди.
Кўзларим қумқўрғон. Қақшаб
қочаман,
Энтикиб-энтикиб изларингга мен.
Сен излаб келсанг, сен сўраб келсанг,
Йиқилиб йиғларман тизларингга мен.
Йиғларман-куларман ёнимда бўлсанг,
Қумқўрғон қоплаган жонимда
бўлсанг, —
Айрилиб-айрилмаган умид оғочи,
Қайрилиб-қайрилмаган умид оғочи...

●

Бинафша менманми, бинафша менми
Севинчга, қайғунгга тутилган?

ЧЎЛПОН

Титраган туманми, менманми,
Шамоллар айланиб айланар.
Инграган гумонми, менманми
Ҳўпиқар елкамда майсалар.
Оҳ урсам, оҳларим учарлар,
Учарлар.... дардимдан кечарлар.
Бошимни эгсам ҳам тиғингга
Тиғларинг куйманиб қочарлар.
Мен қайга қочайин, қалдирғоч?
Мунғайган мусибат остидан.
Мен қайга қочайин, қалдирғоч?
Мунғайган муҳаббат дастидан.

●

Дод дедим, ўзимни дарёга отдим,
Армон-ла армонга ўраниб ботдим,
Соҳиллар сарғайиб йўлим сўради,
Мен қайга бораман. Ким ҳам билади.
Пўртана-пўртана кечдим ўртана,
Қўл чўзсам, қўлимга тегмас бир шона,
Кўпириб-кўпириб қайга бораман.
Толиққан кўнгилни кимга ёраман.
Сув билан сизилиб эзилди таним,
Тўлқинлар тўлқинга бу элда ғаним,
Шалпайган майсадай бўғзимда
жоним,
Билмадим. Бу ҳолда қайга бораман.
Ойга ҳам ёқмайди бундай сузмоғим,
Жонга ҳам ёқмайди бундай тўзмоғим,
Ё дардни, ё жонни керак узмоғим,
Қонимдан лойимни қачон қораман...
Дод дедим, ўзимни дарёга отдим,
Армон-ла армонга ўраниб ботдим,
Соҳиллар сарғайиб йўлим сўради,
Мен қайга бораман. Ким ҳам билади.

●

Ким билади. Қайларда қолди
Вужудимдан узилган товуш.
Кўк қалқиди. Юрагим толди,
Товонимни тешади совиш.
Қайрилибди кунлар қаноти,
Шафқатланар шамдай титраб кўк.
Қуёш ботди. Қачон тонг отди
Туман босган хотирамда йўқ.
Шундай қалқиб ўтиб боради,
Кўз илғамас кунлар ҳалқоби.
Руҳим, қачон кўзинг ёради
Қор қоплаган қора ниқоби.
Жимирлайди жонимда Турон,
Соғинчнинг йўқ сира адоғи.
Ўксик кўнгил кўтаргин тўфон
Милтилласин умид чироғи.
Ким билади. Қайларда қолди
Вужудимдан узилган товуш.
Кўк қалқиди. Юрагим толди,
Товонимни тешади совиш.

СУРАТДА: Абдулла Орипов мухлислари даврасида.

ҲИКОЯ

Неъмат АРСЛОН

I

ИТ БОШИНИ КЎТАРИБ ҚАРАБ рўпарасида бегона одам турганини кўрди. Эслашга ҳаракат қилди: ҳовлидан кун бўйи одам узилмас, ҳар хил қиёфадаги кишилар келиб-кетишар, вужудидан тер ҳиди ёки арақ билан атирнинг қоришиқ бўйи анқиб турган зотларни кўравериб қари кўппакда хонадонни ёт одамлардан қўриқлаш ҳисси сусайиб кетганди.

Қарилик, ҳар доим тўйиб овқат ейиш ва емак қидириш ташвишидан озод бўлиш жониворни итликдан чиқарган ва тўрт оёқли беозор бир махлуққа айлантиргандики, энди у ҳеч нарсанинг қайғусини қилмас, нафақат одам, балки ҳовлига бўри ёки бўлмаса бошқа бир дарранда кирса, унинг музофотида кезиб юрса, ҳатто олдига қўйилган овқатга шерик бўлса ҳам индамасди.

Хуллас, қари кўппак тасарруфидаги «итона салтанат» ҳаммага баробар, ҳамма учун очиқ эди. Шу боисдан эринибгина бош кўтарди-да, қаршисида турган кишига «хўш, хизмат» дегандек қаради. Одам деб ном олган ва вужудини ҳамиша латтага ўраб юрадиган икки оёқли махлуқ индамай тураверди.

Ит ороми бузилганидан норози бўлди.

Ҳаво иссиқ, қуёш беаёв қиздирар, томнинг сояси девор тубига томон тобора қисқариб борар ва нафас олиш қийинлашарди. Бундай пайт оғзини очиш, тилни осилтириш, ҳалихлаш зарур. Бу нафас олишни енгиллаштиради, нимаси биландир иссиқни енгишга ёрдам беради.

Одам ҳам итга қаради. Сергакланди. Ҳар эҳтимолга қарши ҳужумни даф этишга чоғланди. Жонивор жуда баҳайбат ва баджаҳл кўринарди. Оғзи катта, лабларининг чети қопағон итларникидек қорайиб турибди. Оёқлари бақувват, бўйни йўғон, танаси юнгдор, кўкраги кенг, қулоқлари кесилган. Ҳатто думининг калта қирқилгани, чўммоқлиги ҳам назаридан четда қолмади.

Орадаги масофа ўн қадамлар бор.

Ит ҳалихлади. Оғзидан оққан сўлак оёғига томди. Йўқ, қутуриш белгиси эмасди бу. Итлар иссиқда ҳамиша шундай қилишади. Одам буни билиши керак.

— Яқинроқ!

Одам яна бир икки қадам босди. Нигоҳи итнинг кўзига тушаркан қўрқуви ортди. Кўнглидан кўп гаплар ўтди: «Агар ит ташланиб қолса нима қиламан? Қайси тарафга қочиш маъқул? Барибир етиб олади. Етиб олса дастлаб қаеримдан тишлайди? Болдиримдан, сонимдан, думбамдан олади. Йиқиламан. Шунда унинг тишлари кекирдагимга ботади. Қўлим билан ҳимоялана оламанми? Албатта, қўл билан-да. Қўл ва оёқни қаттиқ сермаш, тепиш ва дод солиш билан. Аммо бу уят, мени кузатиб туришибди. Қани ҳалиги тош? Ерга эгилиб ўшани олиш керакмиди... Балки қаршилик кўрсатмай мардлик билан унга ўзимни топширишим, бутунлай ғажиб ташламагунча ғинг деб овоз чиқармаслигим керакдир. Унда қизим нима бўлади? Уни уйга олиб кетишим керак-ку. Ахир катта қувонч-ку бу!

Одам учун кўп нарса номаълум эди. Кўз қири билан бир неча қадам нарида қолган тошга қарамоқчи бўлди, аммо нигоҳини итнинг кўзларидан узолмади. Бундай пайтда ҳатто бемаврид киприк қоқиш ҳам масалани ҳал қилади. Қўлни қимирлатиш, орқага чекиниш, овоз чиқариш ҳалокат билан баробар.

— Яна ҳам яқинроқ!

Одам буйруқни бажаришдан чўчир, бажармаса қизидан ажралиб қолишдан қўрқарди. Ана шу бир-биридан устун икки ҳис ўртасида муаллақ туриб қолди.

Итнинг ҳаловати бузилди. Ўрнидан туриб соянинг қуюқроғига бориб ётгиси келди. Лекин қаршисида сўзсиз қотиб турган «бегона»нинг ниятини англамасдан туриб бундай қилолмасди. Бу одам ҳар кун келиб кетадиган басавлат, беғам ва беэътибор кишиларга ўхшамаслиги: шовқин-суронли, ҳазилкаш ва шўх йигитлардан, оёқлари нозик бўлса-да, эркакларга қараганда ерни қаттиқ-қаттиқ тепкилаб, қарсиллатиб қадам ташлайдиган назокатли қиёфалардан фарқ қилиши билан эмас, балки нигоҳидаги мақсаднинг ноаниқлиги билан жониворни иккилантириб қўйганди.

Ит ҳалихлашдан тўхтади. Тилини тортиб олди, оғзини юмди. Қаршисида турган кишининг нигоҳида одатдан ташқари нимадир бор. Аниқлаш керак. Бунинг учун ит энг ўткир, энг ишончли, ҳеч маҳал доғда қолдирмайдиган қуролини, яъни бурнини ишга солади, ҳид олади. Оғзини очиб, тилни осилтириб турган ҳолда оламни тутиб кетган минглаб ҳидлар орасидан зарурини ажратиб олиш мумкин эмас.

Одам итнинг авзойи ўзгарганини пайқади.

Жонивор бурун катакларини кериб қопқора тумшуғини одамга тўғрилади. Унинг ўта сезгир, энг заиф ҳидни ҳам илғаб олишга қодир минглаб доначалардан ташкил топган ҳўл тумшуғи титраб кетди. «Ҳа, бу одам нотаниш, аввал сира келмаган, бегона».

ҲАВО ДИМ, ҚИЛТ ЭТГАН ШАМОЛ ЙЎҚ ва шу қадар иссиқ эдики, ит ҳид олишдан тўхтаб яна оғзини очди, тилини осилтириб ҳалихлади. Боши, танаси, қорни силкиниб турар, нафас олганида «лах-лах, лах-лах» деган овоз эшитиларди. Ҳидлаб кўриш билан кишининг кимлигини аниқлаш мумкин, аммо унинг ниятини билиш учун кўзига қараш керак.

Ит одамнинг кўзларига тикилиб тураверди.

— Яқинроқ!

Одам буйруқни бажариш шартлигини тушунди. Қизи кўзига кўринди. Даҳшатли туюлган махлуқ туфайли вужудини қамраган қўрқув ҳисси орасида қолиб хиралашган қиёфа тиниқ тортди. Қиз йиғлар, отасини чорлаб ёрдам сўрар ва илтижо қиларди:

— Ота! Отажон! Қутқаринг!

— Қизим! Қизгинам!

Ит одамда содир бўлаётган ўзгаришнинг моҳиятини тушунмаса-да, унинг юзи ва кўзларидаги ифодада душманлик нияти йўқлигини англади.

Қиз йиғларди.

Бир ҳафтадан буён йиғлар, нола қилар, отасини чорлар ва ундан ёрдам сўрарди. Бир ҳафтадирки, отанинг ичига чироқ ёқса ёримайди, хонадон қайғуда. Ака-укалар, қариндош-уруғлар ҳар тарафга чопишди, сўраб-суриштирмаган жойлари қолмади. Дарёдан кўрдилар, кўлга бордилар, ички ишлар бўлимига хабар бердилар, қизгинанинг сувратини рўзномада бостириб, дарагини етказганга катта пул ваъда қилиб кутдилар. Ота яккаю ягона фарзандидан жонини ҳам аямасди.

Бир ҳафта ичида она тоза соб бўлди. Ҳар кун фолга югураверив ҳолдан тойди. Эрига мўлтираб қарар, йиғлар, қарғар ва даъват этарди. Бутунлай ётиб қолишидан олдин таваккал деб лўли аёлнинг олдига борди. Фолчи косадаги сувга бир чигит пахтани бураб ташлади-да, ром очишга киришди: «Иқболингдан кўрайми, аҳволингдан кўрайми? О, кўзимга кўринди, кўнглимга аён бўлди».

Онанинг кўнглида умид учқунлари милтираб кетди. Йўқолган қизини кўзи билан кўриб турган ва ҳадемай топиб берадиган фолбинга халақит қилмаслик учун нафасини ичига ютиб қулоқ тутди.

— Ана дарвозаси, мана эшиги...

Она фолбин айтган «эшик ва деразани кўриш учун коса устига энгашди. Коса ичидан қизи кўриниб қоладигандек ёки сув париси каби сузиб чиқадигандек сувга тикилди.

Эр-хотин тунларни мижжа қоқмай ўтказишди. Хаёлга минг хил ўй, минг хил ҳолат келади: Кимдир қизни ечинтирар, кимдир қўрқитар, кимдир ифлос ниятини амалга оширмоқчи бўларди. Она оҳ урар, ота кўз ёшларини ичига ютганча зўр бериб ўйлар, дўсту душманларини кўз ўнгига келтирар, таниш-нотаниш уйлар, ҳовлилар ёнидан ўтаётганида қизининг йиғлаётган, дод солаётган овози эшитилгандай бўларди.

Бир ҳафта давомида телефоннинг қулоғи тинмади. Ота дўстларига, она дугоналарига сим қоқишди. Бундай пайт ҳар лаҳзада эшик тақиллаётгандай, телефондан «суюнчи беринг, қизингиз топилди!» деган овоз эшитилиб қоладигандак ёки эшик ланг очилиб остонада Адлиянинг ўзи пайдо бўладигандай туюлаверади. Кутавериб она касал бўлиб қолди, тез ёрдам чақиришди. Духтирлар юрагида кескин ўзгариш борлигини айтиб шифохонага олиб кетишди. Уйда отанинг ёлғиз ўзи. Энди бемалол йиғлаши, ўзини уриши, сочини юлиши, оҳ тортиши мумкин. Дастлаб шундай қилди, кейин хонада у ёқдан бу ёққа юрганча ўйлай бошлади. Қизининг сувратн берилган рўзномани қўлига олди, ўқиди:

«Адлия Чўянова, ёши ўн учда. Оқ-сариқдан келган, кулча юзли, сочи қўнғир, бурни пучуқроқ, бўйи бир метру эллик етти сантиметр. Эгнида атлас кўйлак, оёғида тумшуғи оқ, боғичи қора ёзги бошмоқ...» Ота қизининг сувратига тикилди; жилмайиб турибди, кўзларида майингина табассум аралаш илтижо бор.

Сурат устига икки томчи ёш томди.

II

ХУДДИ ШУ ПАЙТДА, ШАҲАР МАРКАЗИДАН унча узоқ бўлмаган хонадонларнинг бирида қизиқ суҳбат борарди. Юз минглаб киши яшайдиган шаҳарда шундай бўлиши табиий ҳол, албатта. Аммо мазкур хонадон соҳиби худди ўша йўқолган қиз тўғрисида гапирарди. Аниқроғи, жумҳуриятда машҳур бўлиб кетган бир хонанда, қандайдир тўй ва қизнинг ўғирланиши тўғрисида эди суҳбат мавзуси.

— Энди гап бундай, — давом этди хонадон соҳиби ним табассум билан. Афтидан у жуда антиқа бир нарсани ўйлаган, аммо режасини ошкор қилишдан ўзини тийиб турарди. — Бир ҳафта ўтди, топишолмади, етар. Уйига қўнғироқ қилиб қизининг шу ердалигини айтамиз.

— Келади-ю, олиб кетаверадими? — норози қиёфада сўради хонадон соҳибининг жияни.

— Сабр қил! — давом этди соҳиб, — мен қизиқ бир ўйин ўйлаб қўйганман. Инсоният тарихида бўлмаган томоша! Лекин ҳозир айтмайман. Унда қизиқчилиги қолмайди. Шундай қиламанки, хонанда... Йўқ, сабр қилинглар. Эрта тўрт-бешта дўстларимни чақираман. Шу ерда тушлик қиламиз. Ўшанда меҳмонлар ҳам, сиз ҳам томошанинг зўрини кўрасиз.

III

ХОНАНДА АЙТИЛГАН ПАЙТДА етиб келди. Ҳаяжондан дағ-дағ титраганча дарвозадан кирди. Ёшгина бир йигит уни меҳмонлар ўтирган супа олдига бошлаб борди. Шовуллаб осмонга тиниқ зарралар отиб ўйнаётган фаввора олдида ўтириб суҳбатлашаётган басавлат кишиларни кўриб қўл қовуштирганча кутиб турди. Меҳмонлар гапдан тўхтаб, қадаҳларини дастурхон устига қўйишди-да, мезбонга қарашди. Хонанда аввал айтганимиздек, жумҳуриятда машҳур эди. Бу ҳол меҳмонлардан баъзиларини ўнғайсизлантирди, рубобини кўксига маҳкам босганча пойгакда музтар турган кишига ачиниб безовталана бошладилар.

Ногоҳ хонанданинг лаблари ҳаракатга келди:

— Қизим қаерда?! Соғми ўзи, тирикми? — деди титраб-қақшаб.

— Қизинг соғ, — жавоб қилди хонадон соҳиби, — ўзинг қандайсан? Гуноҳинг нималигини биласанми?

— Биламан.

— Тўғри иш қилганмидинг?

— Иложим бўлмади. Бир бечора сиздан авварроқ хизматга айтиб қўйганди.

— Гапирма ортиқча гапни. Сен сўйган товуқни мен пат қилганман. Иложинг жуда бор эди. Сен ўзингни камбағалпарвар қилиб кўрсатмоқчи бўлдинг. Тўйда қилмаган хизматингни мана энди қиласан.

— Қизимни бир кўрсатинг аввал, кейин ўлим ишга буюрсангиз ҳам розиман. — Илтижо қилди хонанда. Титроқ бармоқлари билан кўзларидан оқаётган ёшни артаркан, томоқ қириб қўшиқ айтишга ҳозирлик кўрди.

— Мени тошбағир деб ўйлама, — писанда қилди хонадон соҳиби, — қизинг уйингдагидан зиёд яшаяпти. Биров қўл тегизган эмас. Ҳали шу ерда яшайман, уйга кетмайман деб қолса ҳам ажаб эмас. Кўнглимда ёмонлик йўқ билсанг, аммо ўша куни жуда алам қилди...

— Қизим қаерда ўзи, олиб кетаверайми?

— Олиб кетасан. Аммо мен меҳмонларга ваъда бериб қўйганман. Сўзининг устидан чиқмаслик эр кишининг иши эмас. Ҳаммани ўзингга ўхшаган деб ўйлама.

— Қўшиқчиларимни юбордим-ку.

Мезбонлар томошанинг қандай бошланиши ва нима билан тугашини билишмас, ишқилиб охири бахайр бўлсин деб кутиб туришар, бошлиқларининг раъйига қараб бирор нарса дейишмасди.

Хонанда фурсатдан фойдаланиб қизимни кўриб қолармиканман деган умид билан атрофга алангалаб олди, ҳовлини қуршаб турган уйларнинг деразаларига кўз тикди. Оғир шоҳи пардалар қимирламас, эшиклар очилмас, ичкаридан тиқ этган товуш эшитилмасди.

— Олиб бор!

Хонадон соҳибининг товушини эшитиб хонанда қалтираб кетди. Буйруқнинг мазмунини тушунмади. Кўнглида умид билан умидсизлик бир-бирига қарши курашарди. Нарироқда хизматга шай турган йигит хонанданинг қўлидан тутиб супадан пастга бошлади.

— Ўзинг ортингга қайт!

— Яқинроқ бораверинг, мен ҳозир курси олиб келаман, — деди йигит.

IV

ХОНАНДА ИТ БИЛАН ЮЗМА ЮЗ ҚОЛДИ. Жониворнинг ҳайбатидан чўчиди, аммо қизи учун ўлимга ҳам рози эди. «Майли, шу ваҳший жонивор мени ғажиб ташласин, суякларимни тилка-пора қилсин, уларнинг нияти мени итга талатиш эвазига қизимни озод қилиш бўлса ҳамма талабларини бажараман».

Ит боғланмаганди. Шунинг учун ҳам хонанда унинг яқинига бормай анча берида тўхтади.

— Яқинроқ! — деган буйруқ бўлди супа томондан.

«Барибир эмасми, хаёлидан ўтказди хонанда, ит боғланмаган-ку, талайдиган бўлса ҳовлини айлантириб қувиб талайвермайдими?.»

Буйруқ яна такрорланди.

Ит бошини кўтариб қаршисида турган кишини кўрди. Ҳид олди ва нотаниш одамнинг кўзларига тикилиб қолди.

— Бошла!

Хонанда дафъатан ўзидан нима талаб қилинаётганини тушунмади. Хаёли бошқа фикрлар билан банд эди. Супа томонга ўгрилиб қарашга юраги дов бермади. Рўпарасида турган баҳайбат махлуқнинг ташланишини кутарди.

— Чал рубобингни!

Хонанда «тирноқ»ни олиш учун секин чўнтагига қўл суқди.

Ит ҳушёр тортди.

Рубобнинг таранг тортилган тори титраб кетди, бошқа торлар жўр бўлишди, садолар бир-бирига қўшилди. Хизматкор йигит курси олиб келиб берди. Хонанда жонивордан кўз узмаган куйи астагина ўтирди. Тиззалари қалтираб борарди.

— Шўх-шўхидан оларкансиз.

Хўжайиннинг буйруғини етказди йигит ва дарҳол ортига қайтди. Супа тарафдан кулги эшитилар, қадаҳлар жаранглар, меҳмонлар олинг-олинг қилишар ва «томоша»нинг қизишини кутишарди.

Ит безовталанди.

Инсон қўлидаги қуролдан таралаётган садолар қулоғига ёқмади. Шусиз ҳам кун иссиқ, нафас олиш қийин эди. Жонивор бу одамга қандай муносабат билдиришни билмас ва ана шу ноаниқлик туфайли қийналарди. Ортига ўгирилиб девор остидаги салқинроқ жойга қаради. «Лекин буни бегона одам чекиниш деб тушунмасмикин». Ит хониш қилаётган одамдан кўз узмаган ҳолда нималар бўлаётганини тушунишга ҳаракат қилар; «бегона»нинг турқидан, оғзини очганча бетиним бақираётганидан ва қўлидаги қуролидан таралаётган товушлардан заррача қўрқмаётганини англатмоқчи бўлиб ҳўмрайиб қўйди. Қовоқ уйди десак ҳам хато бўлмайди, чунки итлар қовоқ остидан қараб, зарур бўлганда савлат тўкиб туришни ва бу билан ким эканликларини кўрсатиб қўйишни яхши эплашади. Умуман, кўз қарашининг ифодаларига бойлиги, таъсирчанлиги жиҳатидан итлар барча жониворлардан устун туради. Айрим ички туйғуларни кўзлар ёрдамида англатишда ҳатто одам ҳам итга тенглашолмайди, ночор қолиб сўзга мурожаат қилади. Итнинг нигоҳидаги садоқат туйғуси ана шундай — инсон учун кўз қараши орқали ифодалаб бўлмайдиган ҳиссиётдир.

Рубоб жаранглар, инсон куйларди.

Супа тарафдан хушнуд қийқириқлар эшитилди. Ит ўрнидан қўзғалиб салгина нарига, девор тагига бориб ётди. Ўша ердан туриб бегонани кузатди. Энди унинг нигоҳида бепарволикка хос ифода бор. Жонивор хонадон учун ҳеч қандай хавф-хатар йўқлигини, ўзига ҳам ҳеч ким зиён етказмоқчи эмаслигини пайқаб олганди. Фақат уйқусига халақит бермасликларини истарди. Шундай бўлса-да, бошини ерга қўйишга журъат этмади. Бу «итона хизмат»ни суистеъмол қилиш бўларди. Шу билан бирга нима бўлганда ҳам унинг қаршисида одам ўтирибди ва жон куйдириб қичқирмоқда, унинг қандайдир мақсади бор. Одамзодки шунчалик қийналиб турганда ит халқи бемалол ётоладими!

Хонанда куйларди.

Ит унинг хонишига қулоқ тутиб турди. Инсоннинг ноласи, таҳқирланган жоннинг чинқириқлари рубоб торларининг титроғига қўшилиб мунгли навога айланарди. Инсоннинг кўзлари юмилган, киприклари орасидан қайноқ ёш сизиб оқмоқда. Қўллари бетиним титрайди, ниманидир қидираётгандай, таянч излаётгандай гоҳ юқорига, гоҳ пастга томон ҳаракат қилади. Демак, унинг жони қаттиқ азобда. Ит буни ҳис қилди. Бундай пайтда ёрдам бериш зарурлигини ва шундай қилиш ўзининг бурчи эканлигини илғади. Ўрнидан туриб яқинроқ борди.

— Шўх-шўхидан бўлсин!

Энди хонанда ҳеч нарсани эшитмасди. Рубобнинг мунг тўла садолари қўшиқнинг ғамга қоришган оҳанги; инсон юрагини сел қилиб юборувчи кучи аланга бўлиб унинг вужудини қамраган, оламга ўт кетган ва ана шу ўт ичида ковриларди. Аланга орасида оҳ уриб гирён бўлар ва нури дийдасини изларди. Табиийки, бундай ҳолатда супа тарафдан келган буйруқни эшитмади. Чўли ироқни айтди, сўнгра Сегоҳни, Чоргоҳни куйлади. У ҳеч қачон ва ҳеч қаерда бунчалик жўшиб ва бу қадар эзилиб қўшиқ айтмаганди. Назарида уммонлар чайқалар, тоғлар тебранарди. «Муножот»ни, «Қаро кўзим»ни айтди, сўнгра «Гиря»га ўтди. Кўзини очиб қараб итнинг йиғлаётганини кўрди, аммо ўз кўз ёшларим бўлса керак деб гумон қилди. Аниқроғи рўпарасида турган жониворнинг итлигини унутган, уни қўшиқ таъсирида борлиқни эсдан чиқарган одам деб ўйлади.

Инсон юрагидан отилиб чиқаётган нолалар шу қадар ғамнок эдики, ит тирик жонзот сифатида буни тушунди. Одамзод бошига тушган ғамнинг улуғлигини пайқади, безовталанди, бошини кўтарди, ғингшиди, ҳурди ва ғапшинди.

Одам ҳамон йиғлар ва нола чекарди. Унинг илтижолари жониворни қаттиқ ташвишга солди, қўрқитди, сув тошқини ёки зилзила бўлиши муқаррарлигини сезгандай тумшуғини осмонга чўзди ва бор овози билан улиб юборди.

Супа тарафдан қаҳқаҳа янгради.

— Бас! Вақт тугади, тўй тамом, икки ярим соат хизмат кўрсатдинг, — деди хонадон соҳиби пастга энгашиб қараб. Сўнгра қизни олиб чиқишни буюрди.

РУБОБ ТАРАҚЛАБ ЕРГА ТУШДИ. Торлар бундай муомаладан ҳайратлангандай бараварига садо бердилар. Хонанданинг қўллари икки ёнга беҳол осилиб қолди.

— Дадажон!

Бу жарангдор садо дунёдаги бор шовқин-суронларни супуриб ташлади. Ота кўзини очиб қаршисида нури-дийдаси турганини кўрди. Ўрнидан туролмади, ўтирган жойидан интилиб қизни беҳолгина бағрига босди. Қиз унинг қўлтиғидан олди. Ота-бола жимгина йўлга тушдилар. Ит бу манзарани ғамгин кўзлари билан бир лаҳза кузатиб турди-да, ерда ётган рубоб устидан сакраб ўтиб уларнинг ортидан эргашди.

Хонадон соҳиби итини чақирди:

— Замҳарир, қайт! Замҳарир!

Меҳмонлар ҳам итни чорлашарди:

— Замҳарир!

— Замҳарир!

Ўзбеклар ва дунё

Собир Сайхон асли Марғилондан, ота-боболари Варзак қишлоғида яшаган. Туркистонда совет мустамлакаси зулми кучая бошлаган, омавий қирғин йилларида отаси ўз оиласи билан Афғонистонга кўчган, ўшанда Собир ака чақалоқ бўлган. У Афғонистонда сўнгра Туркияда миллионлаб муҳожир ватандошларимиз каби ҳаёт кечирди — қаерда, қандай ҳолда яшамасин, ҳар дам она ватани Туркистон фикрида бўлди, доимо ватан номини ташиди, юртга меҳри, бугунги туркистонликлардан айрилиб қолмаслик ташвиши туфайли кирилл имлосини ўзи ўрганди, (зотан, Собир ака, ўзининг камтарона ифодаси билан айтсак, ҳеч ерда ўқимаган, «ҳаваскор шоир, ҳаваскор ёзувчи»), йигирманчи йиллардан тўқсонинчи йилларгача бўлган мафкуравий босқинлар, тақиқлар ичида у бизнинг матбуотимиз, китобларимиз, таниқли ижодкорларимиз билан Туркиядаги ватандошларимизни доимо таништириб борди. Бир неча йил аввал ҳавас ва муҳаббат билан Одил Ёқубовнинг машҳур «Улуғбек хазинаси» романини туркчага таржима қилди.

Собир ака бугунда Истанбулда яшайди, тижорат билан машғул. Икки марта Ўзбекистонга, туғилган қишлоғига келиб кетди. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» рўзномасида у кишининг суҳбатидан ўқувчилар хабардор бўлсалар керак. Собир ака бутун умри давомида бир неча юз шеър ва битта автобиографик китоб ёзди. «Адашганлар» деб аталган бу китобда йигирманчи йиллардан кейинги Туркистондаги ҳаёт, қўрбошилар кураши, ватандошларимизнинг мажбуран чет элларга чиқиб кетиши, хориждаги ғурбат ҳаёти акс этган. Ёзувчи асарни араб ёзувида битган.

Қуйида ундан бир ҳикояни эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Тоҳир ҚАҲҲОР

Адашганлар

Собир САЙХОН

СЕРПАШША, БОТҚОҚ ҚАМИШЗОР ОРАСИДА бир неча кун пиёда юриб, чегарага етиб бориш учун баъзи тадбирларни аввалдан белгилаб олиш шарт эди. Шуни ўйлаб Эшон ота кечаси илондай тўлғаниб чиқди. Минглаб савол-жавоб миясини алғов-далғов қилиб, боши айланиб, ванг бўлиб ўрнидан турди. Оила афродларининг аҳволи ҳам уникидан кам эмас. Улар оила раисининг бомдод намозига туришини кутишарди. Эшон отанинг шарпаси эшитилиши билан кечани йўл ҳозирлиги туфайли уйқусиз кечирган хотину эркак таҳорат олиб, намоз тараддудига тушишди.

Эркаклар жамоат билан намоз ўқиб, салом бергач, дуога қўл кўтарилди. Эшон ота йиғлаб туриб, баланд овоз билан шундай деди:

— Поко Парвардигоро! Сен ҳар нарсага қодирсан! Сен шоҳид бўл: мен ватанимни ташлаб, ёт элларга кўчмоқчи эмас эдим. Начораки, душманлар ва иғвогарлар туфайли муқаддас юртимдан қочиб, жон сақлаш мажбуриятида қолдим. Мана, чегарага яқин, ўз она юртим тупроқларида камоли самимият билан меҳнат қилиб турувдим. Агар маҳаллийчилик зеҳниятига эга, жоҳилу жуҳало кишилар бизларни камситиб хўрлашмаганда, умримнинг охиригача хизмат қилиш ниятим бор эди. Душманларга малай шу кишиларнинг ушлаб бермаслигига қаноат ҳосил бўлганда, халқимга тажрибаларимни мерос қўйиб кетмоқчи эдим. Жон сақлаш, фарз, амрларингга ва таваккул шиорига мувофиқ амал қилиш ва бандалик вазифаси бўйнимга тушди. Сен бизга ёрдам қил, лутфингни эксиклама. Бизларга ўхшаб ҳақсизликка учраб, кўчиш мажбуриятида қолганларга раҳм қил! Мусулмонобод диёрларга ва у ердан Каъбатуллога боришни насиб қил! Юртимда қолган ватандошларимга, сабр, қувват бер! Золимнинг зулмидан, босқинчиларнинг найрангларидан қўр! Туркистонимизни асоратдан озод қил! Масжид минораларимизни азонсиз, халқимизни динсиз қўйма! Омин! — деган қишлоқча содда дуолар билан Эшон ота жамоатга қаради, фотиҳа қилишди.

Эшон ота тўпланган аёлларга ва саф ўтирган эркакларга қараб:

— Берган қароримизга розимисизлар? — деди. — Машаққатли йўлга тушайликми? Йўқ, деганлар ўз фикрини баён қилсин.

У ҳаммага бир-бир кўз учида қараб чиқди. Барча бир тан, бир жон бўлиб, маъюс товуш билан:

— Қарорингизга ҳурматимиз бор, нима десангиз, тайёрмиз, отажон, — дейишди.

Эшон ота кўзларини юмиб, Худога илтижо қилиб туриб, икки-уч оят Қуръон тиловат этди. «Муҳожиротингиз муборак бўлсин! Йўлингиз очиқ бўлсин!», деб юзига фотиҳа тортди.

Йўлга чиқишдан олдин ҳар ким табиий эҳтиёжларини кўриб, кўнгил тортмаса-да, одатдаги нонуштадагидай дастурхон ёзиб, тўпланишди.

Эшон ота: «Қани, турдик!» дегандай боши билан ишорат қилгач, баъзи аёллар болаларини қучоқлаб, бошқалари тугунларини қўлтиқлаб, эркаклар ҳам турли, энг керакли юкларни кўтарганларича йўлга тушишди. Холмуҳаммадхон эллик қадамча илгарида борадиган бўлди. Кутилмаган таҳликалардан кўриниш учун Эшон ота ўғлига бу ишни буюрганди. Унинг ёнида овозсиз бир қурол — ханжари ва ваҳший ҳайвонларга қарши қўллаш ниятида олинган қўйнидаги тўппонча бор.

Йўлда муҳим бир тўсқинликка дуч келмай, саккиз кеча-кундуз, ярим оч, ярим тўқ, дарёга қараб юришди. Охири тўхтаб, қирғоққа яқин бир чуқурда уч кун дарёга тикилиб, гупчакчи сувчини кутиб ўтиришди. Носвой устига носвой капалаб, ўзини овутмоқчи бўлган Эшон ота андамунда ингалаб йиғлаган қиз невараси Инъом ва ўғил невараси Муҳаммадсобирни ухлатиш йўлини ўйларди. У паст овозда ўғлига шундай деди:

— Тўқай орасида биров бизни кўрмасаям, ишқилиб, чегарада юрган руслар ёки руслашган посбон-соқчилар йиғини эшитишлари мумкин... Бундан бошқай тўқай ичидаги ваҳший тўнғиз, йиртқич ҳайвону даррандалар ҳам ингалаган овоздан ис олиб, бу ёққа йўналиши ва ҳужум қилуви эҳтимоли бор...

Ўғил отанинг гапини маъқуллаб, бош эгди. Зотан, киши бошига бир олтин олиб, уларни дарёдан Афғонистонга ўтказиб қўймоқчи бўлган йўл билган туркманлар ҳам бу хусусда уларни огоҳлантиришган эди. Дарвоқе, туркманлар уларни бу чуқурда кутиб ўтиришга кўндириб, йўл ҳақи тиллаларнинг ярмини олиб, яқинда келамиз, деган ваъда билан ўз қишлоқларига меш тамини учун кетишган эди. Холмуҳаммадхон ингалаётган болаларни тинчлантиришдан кўра ҳам тиллаларни олиб кетган нотаниш туркманларни, бизни алдатиб жўнаворгандиров, деган аламли шубҳа билан эслаб ўтирарди. Буни сезган зийрак Эшон ота ўғлига тасалли бериб:

— Улар бизни бу аҳволда ташлаб кетишмайди, — деди. — Чунки тиллаларни бературиб, ҳамёндаги қолган тиллани ҳам атайин кўрсатиб қўйдим. У ўлимтик қушлар қолган ҳамма олтинларни олмасдан, бизни Афғонистонга ўтказиб қўйишлари шубҳалик. Бизларни беш-ўн кун оч қолдириб, бор-йўғимизни шилиб олишади... Аммо ватандан айрилиб қолган одамга тилланинг нима керагиям бор ўзи?! — дея оғир хўрсинди.

— Ундай деманг, отажон, — деди Холмуҳаммадхон. — Сиз Афғонистонни кўрганингиз йўқ. Пул хусусан дала паштунлари орасида керак бўлади. Улар беш вақт намоз ўқиб, соқол қўйгани билан, пулни ҳар нарсадан мўътабарроқ тутишади. Худонинг қули, мусулмон экан, — деб раҳм қилиб ўтиришмайди. Чунки уларнинг китобида раҳм калимаси йўқ. У ерларда қанча қоламиз, нима бўлади, Худо билади ҳали.

— Қисматга нима ёзилган бўлса розимиз, — деди Эшон ота. — Аслида-ку, турмага тушиб бўлса ҳам юртда, ўз ватанимизда қолиш маъқулроқ эди. Аммо на қилайликки, муҳожират, кўчиш насиби пешонага битилган экан шекилли... — Эшон ота сўз орасида ҳамённи чиқариб, қоғоз червон пулларни ўғлига ва икки олтинни куёви Умрихонга узатди. — Мендагиларни олиб қўйишсаям, сиздагилари дардга яраб қолар... — деган тадбирни уларга уқтирди.

Сўнгра келини Улуғ пошшага бир олтин узатди, аммо келини ҳурматан уялиб олмади. Чунки қулоғида оғиргина ойбалдоқ бор эди. Эшон ота келинининг ҳаққиниям қўшиб қизи Ҳамзапошшага узатди. Қизи олаётиб:

— Ҳай, менда оомонат турсин, дарёдан соғу саломат ўтиб олсак, Худо хоҳласа, ўзингизга бераман, — деб отасининг елкасига қўл қўйиб, унга қувват бермоқчи бўлди.

Шу пайт узоқда дарё қирғоғига яқинлаб келаётган, меш минган одамлар кўринди; улар қўлларидаги калтак билан қамишларни оралаб, олға сузишарди. Холмуҳаммадхон кўзлари порлаб, отасига қаради ва «келишди!» демоқчи бўлди, аммо ичи шовуллаб оққандай ҳузун билан тўлди, лаблари пирпираб, гапириб-гапирмаслик ўртасида тараддудланиб дарё соҳилини кўзи кўрганча назардан ўтказароқ ич-ичидан йиғлаб юборди. Душманлар чизган хариталарда ҳозирчалик чегара дея кўрсатилган қирғоқ она ватандан айрилиш дақиқаларига боғланиб, уни ўртаб юборганди.

Зум ўтмай, тўрт киши ҳаво тўла мешларни судраб бориб, қирғоқнинг катта-катта қамишларига боғлаб, турган ерларида қўл ва бош ҳаракатлари билан бир нарсалар деб сўзлаша бошлашди. Каллаларига узун жун попукли, қўй терисидан тикилган қалпоқ кийиб олган баҳайбат, юзи бадбуруш, мўйловига носвой ёпишган одамлар алвастига ўхшар, киши кўнглига бадбинлик уруғини эккандай бўларди.

Беш ёшлардаги Кимёхон билан Моҳтобхон, чамаси уч ёшдаги Маматхон қўрқувлик кўз билан ҳайратлар ичида қотиб қолишганди. Шу пайт бувак Собир билан Инъомнинг инга овози янгради. Узун бўйли, уст-боши ифлос, серсоқол туркман йўлчи кўзини қисиб, майнага ўхшаб Эшон отага қаради ва ажойиб қилиб салом берди. Кейин бармоғи билан инга овози келиб турган тарафга ишорат этиб, кўкнор бермадингларми, деб дўқ билан сўради. Эшон ота қизию келинига қаради. Улар ҳар нарсадан хабарсиз бош эгишди. Эшон ота вазиятни уқтиргач, туркман кўйлагининг чуқур хаэта чўнтагидан ёнғоқ катталигидаги юмалоқ, юмшоқ, сақичнамо бир нарсани чиқариб, отага узатди. Туйилган кўкнор пўчоғига майиз аралаштириб тайёрланган, ухлатиш қувватига эга бўлган маъжун дорини таниган Эшон ота кўзи олайиб, туркманга қаради. Кўзида, бу таҳликали-ку, деган маъно бор эди. Туркман амирона бир ҳаракат қилиб, бармоқ ишорати билан тирноғини кўрсатди ва: «Гирттак берасанлар», деди. Бошқа чора йўқлигини пайқаган Эшон ота юмалоқ доридан жуда оз, икки парча узиб, қизи ва келинига узатди, қолганини туркманга қайтарди. Йўлчи туркманлар хотиржам тортишиб, Эшон ота атрофига тўпланишди.

— Эшон ота, — деди бадбуруш, девмижоз, узунбўйли йўлчи соф ўзбек тилида. — Кечирасиз-у, аммо киши бошига яна бир тилладан берасиз, аммо икки чақалоқни бепул Афғонистонга ўтказиб қўямиз! — деди катта савоб иш қилиб қўйгандай кеккайиб.

— Нега? — деди Эшон ота, аччиғидан сапчиб турмоқчи бўлган ўғлининг тўни этагидан бостириб-тортиб.

— Чунки, деди туркманлардан биттаси, — ушланиб қолсак, умримиз турмаларда ўтади. Бундан бошқа, меш топиш ҳам қийин бўлди, жуда қимматга олдик. Сизлар пули кўп, нозикроқ одамга ўхшайсизлар, тўрт мешни бирлаштириб, кенгроқ қайиқ ясашга мажбур бўлдик...

Мажнунқилиқли, паканароқ биттаси туркманчага афғонча аралаштириб, ажойиб бир тил билан:

— Сизлар учун бир ҳафталик озиқ-овқат ҳам бор, — деди.

— Сен афғонмисан? — деди Холмуҳаммадхон икки тилни ҳам яхши билганидан фарқига бориб.

— Ҳа, — деди пакана, дурагай йўлчи. — Отам афғон, онам туркман. Яхшиямки, озод, мустақил Афғонистон бор, бўлмаса қаерга қочиб борардинглар? — дея масхаралагандай кулди.

Гап талашиб ўтиришнинг фойдасизлигига қаноат ҳосил қилган Эшон ота ҳамёнини олиб, баралла кўрсатиб туриб, киши бошига бир тилладан олиб, туркманга итқитди. Аммо туркманларнинг кўзи уларга махсус суратда кўз-кўз қилинган ҳамёнда эди; улар тишларини ғижирлатиб, лабларини ширин тамшаниш билан ялашарди... Йўлчибоши туркман эса, чақалоқларнинг ухламаганини ўз кўзи билан кўрмоқчи бўлиб она қучоғидаги Инъомхон ва Собирхонни йўқлаб, улар ёнига қайтди. Сўнгра Эшон отага, ҳамён осилган белбоғига маъноли қараб:

— Қани, кетдик бўлмаса! — деди.

Тарёк, кўкнор дориси туфайли қотиб ухлаб қолган чақалоқлар она қучоғида мажҳул сафарга чиқишдан бехабар. Аммо оналар гўё дарё ўртасига етганда туркманлар гўдакларини сувга ташлаб юборадигандай жонсарак, жонҳалак эдилар.

— Фақат озиқ-овқатни олинглар! — деди йўлбошчи амр бериб.

Шу пайт узоқдан отилган ўқ овози келиб қолди. Йўлчибоши мешларни қирғоқдаги қамишзор орасига беркитар экан, қўли билан «чуқурга тушинглар», дегандай ишора қилди. Улуғпошша, кўкраги ғилқ-ғилқ сут эмаётган Собирнинг оғзида, чуқур томон югурди. Аммо саросимага тушган Ҳамзапошша ухлаб, қотиб қолган бувакни Инъомни Умринисога бериб, ўзи чуқурга ошиқди

Беш чақиримча олисдан келган тарақа-тукур овоз авжга чиқиб чегарачиларнинг бу тўс-тўполони, ваҳималик кутиш бир соатга чўзилди. Эшон ота қўлга тушганларга Худодан сабр ва ёрдам, ўлганларга раҳмат тилади.

...Атроф жимжитлашгач, йўлбоши ишораси билан ҳар ким жон қўрқувсида, ўз қувватига қараб, тугунчаларни, озиқ-овқатни кўтариб, болаларни етаклаб, аёллар чақалоғи қучоғида, шиширилган меш томон югуришди. Қамбар тоғанинг бир қўлида қумғон, чойнак ва пиёлали тугун, бир қўлида қозон; хотини билан бир мешга минди. Бошқалар ҳам иккинчи ва учинчи мешларга ўтиришди. Эшон отани энг охирги мешга ёлғиз миндиришди. Эшон ота оғир бўлиб кетган нариги мешлардаги одамлардан баъзисини бу мешга ҳам олайлик, деб ҳарчанд ялинмасин, гуфтарчи[1] унинг сўзларини инобатга олмай, ўзи билган тарзда ҳаракат қилиб, мешқайиқларни юздириб юборди.

ҲАВО ОЧИҚ, МУСАФФО. АСРУ ШОМ ОРАСИ. Соқчиларнинг кўпчилиги дам олишда. Фақат дарёнинг саёз, кечиш жойларидагина соқчилар турганини гуфтарчилар билишарди. Мешларни тобора дарёнинг чуқур тарафига ҳайдаган учала туркман четда қолган Эшон ота минган мешни кутгандай, ўз гуфтарларини бирбирига матаб тезлатишаркан, маъноли қараб, ўзларича мийиғларида кулишарди. Эшон ота минган мешни гуфтарчибоши тобора дарёнинг паст томонига судрар эди. Эшон ота бошига келадиган ишларни аввалдан тахмин қилгандай, гуфтарчига қараб:

— Тобингиз йўқми, дейман, тортишнинг ўрнига фақат меш билан оқиб боряпсиз? — дея сўради.

— Жон ширинми? — деди жавобан таҳқиромуз оҳангда гуфтарчи.

— Ширин бўлмаса, ватанни ташлаб, жон сақлаш учун Афғонистонга кўчармиди киши? — деди ночор ва аянчли бир ҳолда саросималаниб қолган Эшон ота.

— Тўғри, — деди гуфтарчи инсофга келгандай. — Аммо қўрқманг. Жон сақлаш ҳозир ўз иродангизга боғлиқ. Ҳатто... — деди бармоғи билан олдинроқда қилқиллаб бораётган уч мешдагиларни кўрсатиб, — ҳатто ўғил-қизларингизнинг, невараларингизнинг омонда қолиши ҳам қўйнингиздаги ҳамёнга боғлиқ...

— Ҳамёнда бир нарса бўлмаса-чи? — деди Эшон заҳарханда билан.

— Бор, — деди амин овоз билан гуфтарчи. — Келинингиз қулоғида ҳам... — деб, лабини ажабтовур бурди. — Аслида-ку, ҳаммасини олиш бизлар учун осон, аммо шунчаликка, сиз пок, яхши одамга ўхшайсиз, бу гапларни тушунасиз: гуфтарларни оқизиб юбориш одам ўлдиришдан осон. Чунки қутулиб қолиш умиди бўлади кишида...

— Аблаҳ! — деди тўнг овоз билан Эшон ота. — Мақсадга кел!

— Аблаҳ дединг манга? — деди тишларини ғижирлатиб, итга ўхшаб гуфтарчи. — Ҳамённи бер! — дея қўлидаги пичоқни шайлади.

Сўзларини шамол сувоқар тарафга олиб кетгани учун, уларнинг ҳолатидан бошқалар бехабар эди. Учала гуфтарчи эса, бу гапларни эшитмасалар-да, англагандай писандали бир кўринишда, ҳайрон-ҳайрон мўлтираб боқаётган йўлчиларга масхараомуз кулишарди. Эшон ота миясида бир режани пишитгандай, гуфтарчи-қароқчининг кўзига тик қараб, заҳарханда қилди. Овозли қурол ишлатиш — бутун оила аъзоларини ўз қўли билан чегарачиларга тутиб бериш ила баробар эди. Меш устида бу ҳолатда узоқ бориб ҳам бўлмайди, чўкиб кетиш хавфи кучлик. Шуларни ўйларкан, Эшон ота чарм ҳамённинг бўғим еридаги ипидач маҳкам ушлаб, «Ё Олло!» дея, гуфтарчининг бошию бети аралаш, сениям Худо яратди, демасдан, бор кучи билан, роса келиштириб туширди. Халтачанинг бурчагидаги майда, оғир тилла зарбидан гуфтарчининг кўзидан ўт чиқиб кетгандай бўлди. Чап қўли меш ипларида-ю, танасининг ярми сув ичида оқиб келаётган гуфтарчи «ўх!» деб, ўнг қўли билан кўзини аямоққа уринди. Шу аснода қўлидаги ханжарнамо пичоқ сувга тушиб, чўкиб кетди. Гуфтарчи меш ипини қўйиб юборса, гуфтар бошқарувсиз, қолишини, ҳар қанча сузишни биладиган кишини ҳам оқизишга қодир тезоқар дарёга тоб беролмаслигини билган Эшон ота қароқчининг бошига тепиш фикридан қайтди.

Шу пайт қирғоқдан, қамишлар орасидан яқинлаб келаётган отлиқ соқчиларнинг ҳайё-ҳуви гуфтарчиларни ҳушига келтириб, барчасининг қочиш, талпинишларига сабаб бўлди. Афғонистон тарафига ўтиб олиш ҳаракати туфайли олтин-молтин унутилди. Худога ёлвориш бошланди. Илгарироқдаги уч гуфтарчи ўқ манзилидан узоқ бўлсаям, аммо Эшон оталар бешотар милтиқ ўқига ҳадаф бўлиб қолишлари муҳтамал эди. Шунинг учунми, зарба еган гуфтарчи ачишган, яраланган кўзига ҳам аҳамият бермай, мешни тортмоқлаб, нариги қирғоқ сари жадал суза кетди.

ЧЕГАРА СОҚЧИЛАРИ СУВ БЎЙИГА етиб келганда, дарёдагилар ёт ўлка соҳилига яқинлаб қолишганди.

Гуфтарчи бироз аввалги жанжални унутгандай, Эшон отага қараб, шукр, қутулдик, дегандай иршайди.

— Худо хоҳласа! — деди дўқ қилгандай Эшон ота ва қўлидаги ҳамённи гуфтарчига узатди.

Севинч билан халтачани тортиб олган гуфтарчи, янги бўлган жиннидай бир алпозда:

— До-од! Халтача бўш-ку! — деб қичқириб юборди.

Эшон ота қочиш асносида ҳамённи маҳкам тутиб олгани билан, йиртилган халтачадан оғир олтинларнинг бир қисми сочилиб кетганини сезмаган эди. Қолган қисми эса итқитилганда сувга тушиб чўкдики, ҳаяжонланган, бир кўзигина кўраётган гуфтарчи ҳам бунинг фарқига бормади. Эшон ота гуфтарчи қичқириши билан дарёга чўккан тиллаларни пайқаб, қисмат, деб қўя қолди.

— Ҳа, — деди Эшон ота ўз ўзига гапиргандай ғўнғиллаб, — ким билади, неча-неча халталар йиртилиб, халол билан ҳаромнинг маншаъйи маълуммас, олтинлар эгаларига буюрмай, балиқларга ўйинчоқ бўлдийкан. Ҳар қалай, қароқчилар қўлига тушгандан кўра ватан тупроқларида кўмилиб туриши афзалроқ, — деб мийиғида кулди.

Гуфтарчи тилладан тамоман умидини узгандай эди, аммо ичидаги интиқом алангаси ҳали пасаймаганди...

Нашрга тайёрловчи Тоҳир ҚАҲҲОР

1. Гуфтарчи — меш қайиқни бошқарувчи.

ИШОНЧЛИ ПОСБОНЛАРНИ ТАРБИЯЛАЙЛИК

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

ДАВРИМИЗ ШИДДАТИ ТЕЗ. Бугун кечаги мезонлар билан яшаб бўлмай қолди. Биз халқимиз ўтмишига, она тарихимизга янгича кўз билан қарай бошладик.

Тарих ҳукми — ҳақ ҳукм. Унинг олдида ҳар қандай ясама тарих, сохта қаҳрамонликларнинг қадри бир пул бўлиб қолади. Асл ватанпарварни «босмачи», юрт халоскорини «душман» деб аташларнинг сири шу тариқа фош бўлганини кўриб турибмиз.

Бироқ бизнинг собиқ Иттифоқ таркибида кечган ҳаётимизнинг моҳиятан ўзгармайдиган даврлари ҳам кўп. Бу Улуғ Ватан уруши тарихидир. Бу қонли уруш бизнинг тупроғимиздан узоқда кечган бўлса-да, биз фашистлар бостириб кирган мамлакат ҳудудида яшардик. Немис фашистлари ўша чоқда бизнинг ҳам душманимиз эди. Шу боис минглаб ўзбек фарзандлари душманга қарши жангга отландилар. Собиқ Иттифоқ Қаҳрамони, риштонлик Тўхтасин Аҳмедов ҳам уларнинг сафида эди.

Қаҳратон қиш. Қор қалин. Ўчакишгандек изғирин шиддатидан кўз очиб бўлмайди. 88-алоҳида моторлаштирилган -инженерлик батальонининг Тўхтасин Аҳмедов командирлик қилаётган бўлими жангчилари Одер бўйида янги жанговар топшириқ олдилар: ҳарбий техникалар дарёнинг у соҳилига зудлик билан ўтказилиши зарур.

Ўқчи қисмларни ўтказиш эрталаб соат тўртда бошланди. Катер моторининг овози эшитилиши билан гитлерчилар замбарак ва миномётларни ишга солдилар. Мўлжал аниқ олинмай, таваккалига отилаётган снаряд ва миналар дарёнинг дам у ерида, дам бу ерида портлар эди. Сол (махсус кўприк) қурувчиларнинг машаққатли меҳнати бошланди.

Ўқчи қисмлар дарёнинг нариги қирғоғига ўтиб бўлиши билан солга танклар чиқарила бошланди. Сол ҳар қатнаганда эгалланаётган томонга иккитадан танк ўрмаларди. Артиллерия тайёргарлиги бошланадиган пайтга қадар танкларнинг деярли ҳаммаси дарёнинг ғарбий қирғоғига ўтказиб бўлинди.

Эрталаб соат бешдан қирқ минут ўтганда солга охирги 35-танк ортилди. Сол жойидан қўзғалиб, қирғоққа етишига ўн-ўн икки метр қолганда катернинг двигатели ишдан чиқди. Дарё сол ва катерни оқиза бошлади. Танк ва унинг экипажини қутқариш лозим эди.

— Ефрейтор Аҳмедов, қирғоққа мустаҳкамланган пўлат арқоннинг иккинчи учини олиб, дарёга сакранг ва сол билан танк экипажини қутқариб қолинг, — лейтенант Елкиннинг буйруғи эшитилди.

— Бўпти!

Аҳмедов шу заҳотиёқ ўзини дарёга отди ва етиб бориб, пўлат арқоннинг бир учини иккинчи арқонга боғлашга улгурди. Танк ва унинг экипажи душман томонга оқиб кетишдан қутқариб қолинди. Тун бўйи мижжа қоқмай, жангчилар ва танкларнинг дарёдан бешикаст ўтишини таъминлаш юзасидан амалга оширилган барча тайёргарлик ишларига сидқидилдан бошчилик қилган Т. Аҳмедов бир амаллаб солга чиқиб олди-ю, ҳушидан кетди. Танк экипажи аъзолари сол қурувчилар бўлими командирини қайиққа солиб, қирғоққа олиб чиқишди.

Т. Аҳмедов батальон штаби ертўласига келгач, илиқ ҳарорат таъсирида ўзига кела бошлади. У совуқда қотиб қолган эди. Ҳатто бир соат илгари узлуксиз давом этган артиллерия тайёргарлигини ҳам пайқамаган эди.

Унга биринчи бўлиб батальон командири майор Чипиль яқинлашди:

— Баракалла, азамат, пўлатдан ясалган экансан. Ўқчи дивизиянинг бутун таркибини, ўзимизнинг бригадамиз танкларини Одернинг ғарбий қирғоғига муваффақиятли ўтказишни кичик коллектив билан ҳамма ҳам уддалайвермайди. Офарин!

Ертўла ичига, офицерларга нигоҳ ташлар экан, Т. Аҳмедов ҳушини жамлаб, тилга кирди:

— Нега батальон штабида ётибман? Мени бу ерга ким олиб келди? Қуролдошларим қаерда қолишди?

— Безовта бўлманг. Сиз тенги йўқ довюраксиз. Зиммангизга юкланган барча жанговар топшириқни шараф билан бажардингиз. Катер ишламай қолганда, ўзингизни дарёга отиб, сол устига ортилган охирги танк ва унинг экипажини душман томонга оқиб кетишдан сақлаб қолдингиз. Шиддатли изғирин ва муз сув таъсирида ҳушингизни йўқотдингиз.

Шу пайт телефон жиринглаб қолди. Дастакни майор Чипиль кўтарди. Ҳамманинг нигоҳи батальон командирига қадалган. Уларни майор Чипиль ким билан, нима тўғрисида гаплашганлиги қизиқтирарди.

— Қўнғироқ қилган бригадамиз командири подполковник Бардин, — деди майор Чипиль бир лаҳза тўхтаб. — Душманга катта талафот етказаётган танкчиларимиз орқасидан ҳужумга ўтган ўқчи дивизия қисмлари ҳам муваффақиятли жанг қилаётганликлари учун дивизия командири Аҳмедов бошлиқ сол қурувчилар жасоратига қойил қолганлигини маълум қилди. Энг муҳими ва қувончлиси, у сол қурувчилар бўлимининг командири Т. Аҳмедовга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони бериш учун ҳужжат тайёрлаб, шу бугуноқ бригада штабига етказиб беришимизни тайинлади.

— Ўртоқ Аҳмедов Одернинг нариги қирғоғига ўтишнинг ҳамма босқичида мардлик ва қаҳрамонлик кўрсатди. У юксак унвонга сазовордир, — деди батальон штабининг бошлиғи...

Т. Аҳмедов хизмат қилган инженерлик батальони фашистларга зарба беришни биринчи марта Белгород—Курск ёйида бошлади. Волхов, Брянск, Карачев, Харьков шаҳарларини озод қилишда қатнашди. Львов ҳужум операциясида иштирок этиб, Остриг, Тернополь ва Коломия шаҳарларининг озод қилинишида мардлик ва қаҳрамонлик кўрсатди. Каменец-Подольск (ҳозирги Хмельницк) шаҳрини душмандан тозалаш пайтида кўприкка мина қўйиб, «тигр»ни портлатиб юборганлиги учун Аҳмедов «Қизил Юлдуз» ордени билан мукофотланди.

Урушдан 1945 йил октябрь ойида она юртига қайтган қаҳрамон аввал Қайрағоч қишлоқ кенгаши ижроия қўмитасига раис қилиб сайланди. Шундан сўнг «МТС» колхозига, йириклашган Свердлов номидаги колхозга, қишлоқ Кенгаши ижроия қўмитасига раислик қилди... У эндиликда қарилик гаштини сурмоқда.

Собиқ жангчи қаерда ва ким бўлиб ишламасин, зиммасидаги бурчни сидқидилдан уддалаб, халқ ҳурматини қозонди. Ғалабадан буён қирқ олти йил ўтган бўлса ҳам, қуролдош дўстлари билан алоқани узган эмас. У ҳамон сафда. Ҳамқишлоқлари — Улуғ Ватан уруши ветеранлари Сирожиддин Эшматов, Камол Фозилов ва Абдурайим Раззоқовлар билан ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашда фаол иштирок этмоқда. Вилоят, туман ва қишлоқ ёшларининг ҳар бир йиғилиши уларнинг иштирокисиз ўтмайди.

— Энди биз ўз мустақил армиямизни вужудга келтиришимиз керак, — дейди қаҳрамон жангчи Тўхтасин Аҳмедов. — Бунинг учун ҳарбий маҳоратни пухта эгаллаш, ўз миллий мутахассисларимизни тарбиялашимиз зарур. Ёшларни мустақил Ўзбекистонга чексиз муҳаббат, душманга нафрат руҳида тарбиялашга ҳисса қўшишни ўз муқаддас бурчим деб биламан.

СОБИҚ ЖАНГЧИ ЮЗ КАРРА ҲАҚ. Биз ўзга давлатларнинг ҳарбий раҳбарлари айтганини ғинг демай бажарадиган «қурувчи аскар»ларни эмас, аввало ўз қадрини, миллати ва халқи шаънини ҳимоя қила оладиган, ўз давлатининг ишончли қўриқчиси, посбони бўла оладиган ўзбек ҳарбий кучлари авлодини тарбиялашимиз ҳам фарз, ҳам қарздир.

Мажид САМАДОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист

БАЛХ ТУТИ КЕСИЛМАЙДИ

Ҳовлимиз этагидаги далада улкан балх тутлар ўсарди. Пилла мавсумида қурт боқувчилар ҳамма тутларнинг шохларини чопиб кетишга улгурмасди. Кесилмай қолган тутлар шиғил мева соларди. Ундан далада ишлайдиганлар ҳам, қишлоқдагилар ҳам баҳраманд бўлишарди. Бу мевалардан тутмайиз, шинни, қиём тайёрлашарди. Қишлоғимиздаги деярли ҳар бир ҳовлида албатта балх тути бўларди. Уларнинг мевасидан бир-икки тўйиб еган катталар ҳам, болалар ҳам анач-мунча касаллик нималигини билишмасди.

Боболаримиз, момоларимиз эса бу тутлар шаънига ҳамду санолар айтишар, ҳатто айрим кекса балх тутларга сиғинишарди. Кейин билсак бу тутлар уларни очарчилик ва қаҳатчилик йилларида кўп бало-қазолардан асраб қолиб, оғир лаҳзаларда жонларига дармон бўлган экан. Тутмайизи бор хонадонлар эса қишнинг изғиринли кунларидан эсон-омон чиқишганини ҳали-ҳали эслашади. Хуллас, тутнинг меваси азалдан инсон учун ҳам овқат, ҳам дори-дармон вазифасини ўтаб келиши ҳаммага аён. Буюк табиб Абу Али ибн Сино тут меваси ва унинг шираси билан оғиз, томоқ яллиғланишини, оғиз бўшлиғидаги шишларни, ич касалликларни даволаган. Балх тутидан тиш оғриғини даволашда фойдаланган. Халқ табобатида эса балх тути иситмани қайтарувчи, дармон бағишловчи, қон кўпайтирувчи восита сифатида қўлланилади. Шунингдек, у ичак фаолиятини яхшилаб, безгакни даволаши табобатда исботланган.

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Афсуски, етмишинчи йилларнинг бошларида Навоий вилояти «Нарпай» совхози раҳбарларининг буйруғи билан барча далалардаги юз йиллик улкан тутлар қўпориб ташланди. Кексалар бу номақбул ишдан ранжидилар. Айрим қаршилик кўрсатганлар маъмурий жазо ҳам олишди. Айниқса, раҳматли Саййид бобонинг ҳовлиси атрофидаги баҳайбат ва ширин-шакар мева берадиган балх тутларни эсласа, ҳозир ҳам кўпчилик жалойирликларнинг юраги туттдай тўкилади...

Кейинчалик, ўша раҳбар юқори лавозимга кўтарилгач, район ҳудудидаги тутларга ҳам қирон келди. Хайрият, у вилоят миқёсига кўтарилмади...

Энди замонлар ўзгарди. Тутларга қирон келтирганларни ҳам, бу бемаъни буйруқни бажарганларни ҳам табиат алла қачон жазолади. Коммунистик тузумда нафақат одамлар, балки шўрлик тут дарахтлари ҳам жаҳолат ва нодонликнинг қурбони бўлдилар. Ўша йилларда йўл қўйилган жиддий хатоларни тузатиш мақсадида Навоий район ҳокими Муқим Иброҳимов шу йил 23 апрелда махсус фармон чиқариб, балх тутларни ипак қурти учун кесишни ман қилди. Фармонга зид иш тутганларга нисбатан қатъий ва кескин чоралар кўриладиган бўлди. Балх тутини янада кўпайтириш, унинг мевасидан унумли фойдаланишни йўлга қўйиш зарурлиги раҳбар ва мутахассисларга уқтирилди. Бугун тутзорларни кўпайтираяпмиз, асраяпмиз. Эртага эса ўрикзор, олмазор, анжирзор, шафтолизор, анорзор ва жийдазорларни барпо этиш ҳақида ҳам қайғурайлик. Агар лозим бўлса, фармон ва қонун йўли билан бу ишларни амалга оширайлик. Энди оғир кунларимизга боғлар ярайди. Навоийликларнинг ушбу ибратли ташаббуси республикамизнинг бошқа районларида ҳам қўлланилса айни муддао бўларди.

Ашурали ЖЎРАЕВ

ҚАДРИЯТЛАР ҚАДРЛИМИ?

МУСТАБИД ТУЗУМНИНГ ЗЎРАВОНЛИК СИЁСАТИ оқибатида Ўзбекистондан ҳам беҳисоб ва ноёб кино меросимиз намуналари олиб кетилган. Уларнинг салмоқли қисми Москвадаги собиқ СССР Давлат фильмфондида, Красногорскдаги СССР кино-фото-фоно Давлат Марказий архивида, СССР Адабиёт ва санъат Давлат Марказий архивида сақланяпти. Республика экранларига мўлжалланган хроникал-ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар эса 1934 йилдан бошлаб Ўзбекистон кино-фото-фоно Давлат Марказий архиви ихтиёрига топширилган.

Ҳозирги вақтда мустақил давлатимиз диққат марказида иқтисод турган эса-да, маданиятимиз манфаатлари ва қадриятларимиз қисмати ҳақида ҳам жиддий ўйлаб кўришимиз зарур. Аниқроғи, қатағон йилларининг совуқ шамоли тўзғитган кино намуналаримизни, уларга дахлдор барча ёзма манба ва материалларни ҳақиқий эгаларига қайтариш масаласини кўриб чиқишимиз керак.

Кино санъати ҳақида сўз кетганда, шу соҳанинг йирик намояндаси Худойберган Девоновнинг ижодий мероси ҳақида гапирмай иложимиз йўқ.

Республика ва СССР архивларида, шунингдек, санъаткорнинг Урганчдаги шахсий архивида сақланаётган икки мингдан зиёд фотосуратлар, негативлар, Хоразм тарихига дахлдор ўйлаб фото-альбомлар ва тарихий хроникал киноленталар тилга олинганда санъат фидойиси Худойберган Девоновнинг шахсиятига, ижодиётига нисбатан меҳримиз бениҳоя ортади. Таржимаи ҳолидаги қуйидаги сатрларда янгиликка интилган, замонасининг илғор ва эркин фикрловчилари сафида бўлишга аҳд қилган ижодкорнинг мақсад ва қарашлари аниқ ва лўнда ифодаланган: **«1906 йилда кино ишига ҳаваслandим. Москвадан аппарат келтирганим ҳолда кино олиш ҳамда ўйнатиш (намойиш қилиш — А. Ҳ.) ишларини йўлга қўйдим. 1915 йилларда турли газеталар ўқиб, фикримни ҳам бир даража ўзгартдим. Ундан кейин инқилобий ишларда аралашиб кетиб ёшлар уюшмасида хизмат қила бошладим...»**

Х. Девонов наинки Ўрта Осиё, балки жаҳон миқёсида санъатнинг тамомила янги соҳалари — фото ва кинематографиянинг қалдирғоч санъаткори сифатида машҳур. Унинг тарихий фотосуратларида, хроникал киноленталарида, ёзувчи К. Симонов таъбирича, «ўтган даврнинг тарихий нафасини, бунинг устига объектив ортидан кўрган ҳодисага нисбатан фото ва кино камера эгасининг субъектив муносабатини сезамиз. Ахир шахс сифатида у ҳам даврнинг заррасидир...»

СССР кино-фото-фонограмма Давлат Марказий архивида «Хева хонининг янги саройга ташриф буюриши» (1914—1917-йилларга мансуб) ва «Хева хонининг ёзги саройга кўчиб ўтиши» (1914 йил, «Патэ-журнал», 275-сон-а) деган киноленталар ва уларнинг монтаж варақлари, позитивлари ҳам сақлангандир. Жаҳон кино тарихига кирган бу хроникал сюжетларда ўша йилларнинг тарихий нафасини сезамиз: Хева хони ва унинг найза, қалқонлар тутган сарбоз-сипоҳийлари, хон саройининг қўш табақали катта дарвозаси, хон ва сарой аҳлларининг сарбозлар кузатувида дарвозадан чиқиб келаётганликлари, хоннинг фаэтонда ёзги саройга йўл олаётганлиги, хуллас, хон даврига хос маросим ва анъаналар бизни ўз оғушига олади. Бундай тарихий киноленталарнинг юзага келишида ўша йилларда етарли малакага эга, сарой аҳллари орасида нуфузи баланд Х. Девонов бир чеккада шунчаки кузатувчи бўлиб қолмасдан, балки ўз тили билан айтганда «кино олиш ҳамда ўйнатиш ишларини тўла йўлга қўйган», десак ҳақиқатга яқинлашамиз. Унинг «Хевадаги тантана», «Ариқ тозалаш», «Хоразмда биринчи трактор», «Чиғириқ», «Пахта терими», «Хева яқинидаги шифобахш Шўркўл», «Чигирткага қарши кураш» деган киноленталари эса «Союзкино» киножурналларида кенг намойиш қилинган.

Афсуски, қатағон йилларининг темир панжаси давлат арбоби, улкан санъаткор Х. Девоновни ҳам омон қўймади. Унинг Хоразм диёри ва халқ тарихи билан боғлиқ архив ҳужжатлари эгасиз, қаровсиз қолиб, парокандаликка юз тутди. Ватан уруши даврида санъаткорнинг фото, негатив-ойналари ҳам «ҳунарманд» артелчилар томонидан ваҳшийларча талон-торож қилинди. Бунинг устига, санъаткор яшаб ижод қилган, фото ва кино лабораториялари бўлган турар жойи ҳам эътиборсизлик натижасида вайронага айланди. Хайриятки, Х. Девоновнинг бизгача етиб келган айрим шахсий архив материаллари, фото ва киноленталари невараси Абдулла Юсупов қўлида сақланмоқда. Агар Москва, Тошкент ва Урганчдаги фото, кино, ҳужжат ва бошқа материалларни ҳам мумкин қадар тўплаб, республика кино музейига ёки Х. Девоновнинг уй-музейини ташкил этиб, шу уй-музей ихтиёрига олмасак, тарих ва авлодлар кечирмайдиган хатоликка йўл қўйган бўламиз.

ИЛМИЙ КИНО — ТАРИХИЙ МАНБА

Тарихчи олим А. Бердимуродов «Темурийлар хилхонаси» номли мақоласида («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1990 йил, 16 ноябрь) Самарқанддаги темурийлар мақбарасини очиш ҳукумат илмий экспедициясининг амалга оширган ишлари кўламини ноёб манбаларга асосланиб ёритади, бу борада қимматли мулоҳазалар билдиради. Жумладан, экспедиция ишлари киночилар томонидан тўла суратга олинган, ўша пайтда зудлик билан Москвага жўнатилган қимматли киноленталар ҳозирга қадар топилмаган, «халқимиз ўз тарихининг муҳим бир даврига оид маълумотлардан бенасиб қолган», деб ачиниш билан ёзади.

Ҳақиқатан, ўша экспедиция қатнашчиси, фахрий кинооператор М. Қаюмовнинг тасдиқлашича, хилхонани очиш жараёни (1941 йил, 17—24 июнь) давомида минг-минглаб метр хроникал кинокадрларга муҳрланган. Орадан олти ой ўтгач эса қайта дафн этиш муносабати билан амалга оширилган ишлар тафсилоти битиклари ва комиссия қарори билан боғлиқ актлар бир нусхадан ҳар қайси қабр ичига қўйилганда иккинчи марта киносъёмка ишлари ўтказилган. Қайта дафн этиш кино материаллари сақланганми, йўқми, ҳозирча бирор маълумотга эга эмасмиз. Бироқ ишончли манба ва маълумотларга таянган ҳолда хилхонани очиш билан боғлиқ кино материаллари бутунлай йўқолмаганлигига, улар кино архивлари материаллари орасида, эски киножурналларда, кейинчалик ишланган тарихий ҳужжатли, илмий-оммабоп фильмларнинг таркибида сақланган, деган қатъий фикрга келиш мумкин. Бунинг исботи учун мавжуд тарихий факт ва далилларга мурожаат қилайлик.

Бундан 17 йил муқаддам Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартияси ташкил топганлигининг 50 йиллиги арафасида, шу саналар муносабати билан 3 серияли «Ленин ва Ўзбекистон» деган киноэпопея ишлаб чиқаришга туширилганлигини эслаймиз. 1974 йилнинг дастлабки ойларида Ўзбекистон илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар киностудиясида уч гуруҳ ижодкорлар, жумладан, иккинчи фильм режиссёри Ю. Собитов, учинчи фильм режиссёри А. Қобулов ва уларнинг ёрдамчилари икки кўрик залини галма-гал банд қилиб, иттифоқ ва республика кино архивларидан келтирилган бир неча юзлаб қутилардан иборат тарихий хроникал-ҳужжатли фильмларни, бунга қўшимча бошқа кино материалларни кўздан кечирдилар. Йўл-йўлакай лозим топилган хроникал кинокадрлардан нусха олишга йўл-йўриқ ва буюртмалар берилди. Ўша кўрик залида темурийлар хилхонасини очиш ҳукумат комиссияси экспедициясига таллуқли кино материалларини ҳам деярли бир ярим соат давомида кўрганмиз, уларнинг мундарижаси тафсилоти, бу материаллардан бир қисми республика кино архивида 172-, 173-рақамлар остида «Ҳукумат кино ҳужжатлари» деган номда сақланганлиги ҳақида қайд этилган.

Яқинда ўша рақамлар остида сақланаётган қутилардаги кино материалларни ҳаяжон билан қайта кўздан кечирдик... Аввалги ва кейинги кино материалларни муқояса ва таҳлил этиб кўрганимиздан кейин орада жиддий тафовутлар борлигига, аввалгига қараганда кейинги кино материалларида анча камомад-етишмовчилик мавжудлигига ишонч ҳосил қилдик. Масалан, аввалги кино материаллари таркибига кирган, кейингисида биз учратмаган қуйидаги хроникал кўринишларга: «Суратга олиш ишлари 1941 йил 16 июндан 23 июнгача давом этган» деган ёзувларга эътиборни жалб этамиз.

Умуман олганда, темурийлар хилхонасини очиш тафсилотлари кино материаллари фан ва тарихни ўрганишда қимматли манбадир. Мазкур кино материаллари аввало илмий киносъёмка намунаси сифатида Самарқанд шаҳридаги темурийлар хилхонасида ўтказилган илмий экспедиция муҳити, ҳукумат комиссиясининг таркиби ва аъзолари ҳақида аниқ ва равшан тасаввур беради.

Кино материаллар темурийлар хилхонасининг ташқи ва ички кўринишлари, хилхонадаги қабрларнинг қай тартибда жойлашгани, ҳар қайси қабр, унинг устидаги тош ва мармар тахталар, улардаги ёзувлар, тобутлар, жасадлар вақт ўтиши билан қандай ўзгаришларга дучор бўлганликлари ва қандай сақланганликлари ҳақида гувоҳлик беради.

Тарихий хроникал кинокадрлар XIX асрда Самарқандда юз берган табиий офат — сув тошқинининг темурийлар хилхонасига, мақбара ичидаги қабрларга, тобутларга, жасадларга, кийим-кечакларга катта зарар етказганлигини кўрсатади.

Муҳими, мазкур кино материаллар келгусида тарихий мавзудаги экран асарларини яратишда ҳам муҳим манба — ҳужжатли асос бўлиб хизмат қилади.

АЧЧИҚ САБОҚЛАР

КЎРИК ЗАЛИДАГИ МУЛОҲАЗАЛАР

Республика кино архивида Тошкент шаҳар, Ҳамза туманидаги 282-сон мактаб ўқувчилари учун «Худойберган Девонов», «Файзулла Хўжаев», «13 қалдирғоч», «Гўри Амир» деган тарихий киноленталар тайёрлаб қўйилганди. Тарих ўқитувчиси Ф. Маматсолиевнинг сўзларига қараганда, махсус дарслик бўлмагани сабабли вақтдан унумли фойдаланишни, фильмлар мисолида амалий машғулотларни ўтказишни маъқул кўрибди. Бундоқ қараганда, ўқитувчининг бу йўлда елиб-югуриб уринишлари, архив ходимларининг ҳам саъй-ҳаракатлари — бир нусхадан сақланаётган нодир киноленталарни ҳақ олмасдан кўрсатишга розилик билдирганликлари таҳсинга лойиқ. Бироқ улар ўта қалтис ва нозик масалада; у ҳам бўлса — ҳар қайси тарихий фильм ўз даври маҳсули эканлигини, унга давр муҳри босилганлигини, у маънавий иқлим ва сиёсат билан узвий боғланганлигини, қолаверса, қизил империянинг сиёсий кампанияларида «энг муҳим» мафкуравий қурол воситаси бўлиб хизмат қилганлигини унутиб қўйганликлари ёки бунга етарли даражада аҳамият бермаганликлари бизни ажаблантирди. Наҳотки, орада катта ўзгаришлар ва туб бурилишлар юз берганлиги инобатга олинмаган бўлса? Наҳотки, мутахассис, кино тарихчининг йўл-йўриғини олмай туриб, тарихий фильмларни бир чеккадан, кетма-кет, пала-партиш кўрсатиш ҳар вақт ҳам кутилгандек натижалар бермаслигига тушуниб етмасалар? Ундан ташқари, кино меросимиз намуналарини ҳозирги талаблар асосида қайта баҳолашда, ўқувчиларга тавсия этиш ва етказишда ўқитувчининг бу соҳадаги билим доираси, бадиий дид ва савиясини қониқарли деб бўладими?.. Узоққа бормасдан ҳаётнинг ўзи бизга таклиф этган ва кундалик амалиётдан олинган мисолга мурожаат этайлик. Муаллиф-режиссёр М. Қаюмов, операторлар Н. Азимов, Ш. Маҳмудов ҳамкорлигида ишланган «Гўри Амир» фильми биринчи галда тарихий кино материал сифатида диққатга сазовор.

«Гўри Амир» мавзуси устида сўз борганда, шуни айтиш керакки, М. Қаюмов орадан 34 йил ўтгандан кейин бу гал режиссёр-муаллиф сифатида тарихий, замонавий факт ва ҳодисаларни қайта идрокдан ўтказишга, шу асосда фильмга сайқал беришга интилади. Фильм таркибидаги замонавий ва тарихий хроникал кино кадрлар ўзаро мантиқан уланиб, мазмунни бойитади ва кучайтиради, муаллифнинг икки давр воқеа-ҳодисаларига нисбатан муносабатини, инсоний таассуротларини таъсирчан шаклда ифодалайди. Темурийлар хилхонасини очиш, хусусан, жаҳонгир Темур, олим ва ҳукмдор Улуғбек, ҳукмдор Шоҳруҳ Мирзо бош чаноқларини тадқиқ этиш, шу асосда қиёфалари ва бюст-ҳайкалларини яратиш билан боғлиқ қарийб юз метрдан иборат ноёб хроникал кинокадрлар илмий-оммабоп фильмнинг таркиби сифатида иттифоқ экранларида ва марказий телевидение орқали кенг намойиш қилинган.

Иттифоқ экранларига чиқарилган ўша кинолентани 16 йил ўтгандан сўнг ўқувчилар билан биргаликда томоша қила туриб, ўз кўзимизга ишонмадик: фильм диктор (ҳикоянавис) матнидан, мусиқадан, овоз йўлидан маҳрум эди. Шуни ишонч билан айтишимиз мумкинки, ўқувчилар у ёқда турсин, ҳатто ўқитувчининг ўзи ҳам кинотасвирда кимлар кўрсатилаётганини, нималар ҳақида гап бораётганлигини тушуниб етмаслиги аниқ. Бу қайси антрополог ва у кимларнинг бош чаноқларини нима мақсадда кўрсатаётганлигини қаёқдан билсин, залда ҳозир бўлган ўқувчиларга нималарни шарҳлаб берсин? Масаланинг чигаллиги ва мураккаблиги шундаки, ўша пайтда асл нусхаси иттифоқ экранига юборилган фильмнинг ортиқча, яроқсиз нусхаси республика кино архивига топширилган бўлиши мумкин. Архив ходимлари эса қабул қилиб олишда яроқли ёки яроқсизлигини суриштирмасдан ҳисоб-китоб дафтарига қайд этганлар. Бизнингча, архивдан фойдаланувчиларга бундай яроқсиз фильм нусхасини кўрсатишга эҳтиёж сезилганда, тавсия этувчининг ўзи бу ҳақда аниқ тасаввурга эга бўлмоғи лозим.

Ўқитувчи ва ўқувчилар мазкур кино архиви ва кўрик залидан қандай маънавий озиқ олиб, қандай таассуротлар билан қайтдилар? Бу ҳақда ўйлаганимизда илмий жамоатчилик, ижодий уюшмалар, халқ таълими раҳбарияти, мутахассислар иштирокида ҳал қилиниши мумкин бўлган бу масалага, яъни кино репертуар сиёсатига, тарихий фильмларга муносабат ва қайта баҳолаш масаласига ўқитувчининг жиддий ва объектив позициядан ёндашмаганлигидан афсусландик.

«МУЛКИГА ЖОЙЛАНДИ ТАРИХ ОНИНГ...»

ЎТГАН ЙИЛНИНГ 4 НОЯБРИДА Ўзбекистон телевидениеси кино муҳарририятининг шундай номланган туркум кўрсатуви эфирга чиқди. Мазкур кўрсатув бошдан-оёқ Ўзбекистон кино-фото-фонограмма Давлат Марказий архиви фаолиятига бағишланди, ўша ердан репортажлар уюштирилди, архив бошлиғи, бўлим мудири, лаборатория ходимлари билан мулоқотлар ўтказилди, тарихий қадриятларни асрашга ва тарғиб қилишга қаратилган фикрлар баён қилинди, нодир киноленталар таништирилди. Бироқ мазкур кўрсатувда қўпол хатоликка — сиёсий саводсизликка йўл қўйилганлигини айтмасак бўлмайди.

Маълумки, 30—40-йилларга мансуб тарихий хроникал-ҳужжатли киноленталарни кўздан кечирганда, ўша даврдаги ижтимоий-сиёсий ҳаётни, қизил империя манфаатларини кўзлаган мафкуравий сиёсатдан кўз юмиб бўлмайди. Бир томондан халқимизнинг миллий ғурури топталган, у «итоатгўй оломон»га айланган, минг-минглаб асл фарзандлари мустабид сиёсат туфайли қурбон қилинган. Иккинчидан, ўша йилларда турли-туман байрам-кампаниялар, санъат олимпиадалари, адабиёт ва санъат декадалари, физкультурачилар спартакиадалари — марказ томонидан ўйлаб топилган, марказлаштирилган «тадбир-режалар» изчил равишда амалиётга татбиқ этилган. Аслини суриштирганда, бу тадбирлар, «халқлар отаси» шахсини улуғлашга, марказлаштирилган мустабид ҳокимиятни мустаҳкамлашга қаратилган эди. Шуниси таажжубланарлики, кўрсатувда шундай сохта мафкуравий сиёсат буюртма фильмлари шарҳланмаган ҳолда бамайлихотир эфирга қўш-қўллаб узатилди. Тушунарли бўлсин учун эслаб ўтайлик: эски кинолавҳалар 30- ва 40-йиллар муҳитига олиб киради: Байрам намойишида физкультурачилар «халқлар отаси»нинг, «кичик доҳий»лар Каганович, Молотов, Ворошилов ва бошқаларнинг портретларини қўлларида баланд кўтарган ҳолда саф-саф бўлиб ўтиб бормоқдалар... Кинолавҳаларнинг мазмун-моҳиятини ҳам дурустроқ тушуниб етишга улгурмасимизданоқ бу кўринишларга Катта Фарғона канали қурилишидан репортаж уланади... Навбатдаги кинолавҳалар аслида режиссёр-оператор Малик Қаюмов ижодига мансуб. 1946 йили экранларга чиқарилган «Тўрт дарвозали шаҳар» деган ҳужжатли фильмнинг қандай номланганлиги ва муаллифи ҳам бирор жойда қайд этилмасдан номаълумлигича қолаверди. Бунинг устига рус тилидаги фильмнинг овоз йўли, мусиқий фонограммаси ўрнига бўлакча матндаги узуқ-юлуқ кўринишлар ҳавола қилинди.

«Мулкига жойланди тарих онинг...» дейилганда ва шундай номланган кўрсатувни тайёрлашда аввало, «тарих»дан «тарихни, ғоявий жиҳатдан сара ва пуч фильмларни бирбиридан фарқлай билиш, ажратиб олиш, тоталитар тузумнинг мафкуравий сиёсатига дахлдор зарарли ва сохта фильмларни ўз номи билан аташ маъқулроқ бўларди. Эфирга узатилган эски овозли киножурналдан олинган кинолавҳаларни томоша қилиб, диктор-ҳикоянавис овозини эшитиб ёқа ушлайсиз: «Оқ олтин»дан миллион тонна ҳосил олиш учун ўзбек халқи «халқлар доҳийси»га тантанали равишда ваъда берган.

Республика пахтакорларининг II қурултойида «халқлар отаси» Сталинга мактуб қабул қилинган...

Юзаки қараганда, «беозор», ҳамду санодек туюлган экран дақиқалари аслида ҳозирги даврда, мустақилликнинг тароватлиқ дамларида кимнинг тегирмонига ишлайди? Қандай мақсад ва манфаатларни кўзлайди, қайси тартиб мафкурасига озиқ беради?

Она юртимиз киносининг тарихига дахлдор, республика ва собиқ иттифоқ кино архивлари жавонларида чанг босиб ётган миллионлаб метрдан иборат тарихий киноленталар аччиқ ҳаёт ҳақиқатидан тилга киради: тоталитар тузум моҳиятини, қизил империянинг мафкуравий сиёсатини, қасидагўйликка жўровоз бўлган таниқли намояндаларимиз ва «итоатгўй оломон»нинг ҳолат ва қисматларини тасаввур қилишимизга ёрдам беради. Шу муносабат билан «Улуғ ўзбек шоири» (1948 йил) деган тарихий кинолентага мурожаат этайлик, кинолента мўътабар санага тааллуқли ноёб факт ва воқеаларни қамраб олган, бироқ сўнгги эпизодга шахсга сиғиниш даврининг қора тамғаси босилган: Республика Ёзувчилар уюшмаси раиси, адиб Ойбекнинг «Алишер Навоий ва унинг ўлмас мероси ҳақида»ги маърузасининг мазмун-мундарижаси кутилмаганда ўзгариб, асосий мавзу чеккада қолиб, «башарият отаси» Сталинга мадҳиялар ўқилади, тантанали маросим қатнашчилари — республика, иттифоқ ва чет эллардан келган таниқли ёзувчилар, жамоатчилик вакилларининг гулдурос қарсак-олқишларидан театр зали ларзага келади. Кўрамизки, тоталитар тартиб ва унинг мафкураси узоқни кўзлаб, ўз манфаатлари йўлида барча воситаларни ишга солган, ҳатто бобокалон шоир юбилей тантанасида, миллий қадриятларга муносабатда ҳам ўз амрини ўтказган, улуғ адибни ҳам сафарбар этиб, «юқоридан туширилган матн»ни эҳтирос ва қироат билан ўқишга мажбур қилган. Ўша даврга хос мутелик саждаларини, бир-биридан аччиқ сабоқларни асло унутмаслигимиз керак: қанчадан-қанча миллий қадриятлар нобуд қилинди, қаровсиз қолиб йўқликка юз тутди, неча-неча бор элаклардан ўтказилди?!

НИҲОЯТ, ҲУЖЖАТЛИ КИНОМИЗ ТАРИХИДА ошкоралик туфайли тоталитар тузумга, унинг мафкуравий сиёсатига, ўша даврнинг мафкурасини ўзида мужассам этган амалий-тасвирий санъат, ҳужжатли экран намуналарини фош этишга қаратилган «Эъзоз» (1989 йил, сценарий муаллифлари В. Арсеньев, Б. Музаффаров, режиссёр Б. Музаффаров, оператор М. Салимов) фильми юзага келди. Унда эски фото ва хроникал кинокадрларнинг мазмун моҳиятини тўлароқ очиш йўлида ўзига хос тадқиқот ишлари олиб борилган, хусусан, «халқлар отаси» мавзуига бағишланган тасвирий ва амалий санъат намуналарида, 30-йиллар хроникал кинокадрларида «мустабидлик даври нафаси»ни сезамиз.

«Фуқаро» (1987 йил, сценарий муаллифлари Х. Жўраев, Р. Тузмуҳамедов, режиссёр Х. Жўраев, операторлар Қ. Ҳасанов, Ш. Султонов, А. Обухов, ҳикоянавис Ў. Сулаймонов) деган тўла метражли сиёсий публицистик кинолентани ишлашда республика ва иттифоқнинг турли жойларида, шунингдек, АҚШ, Олмонияда съёмка ишлари ўтказилди. Ватан ва фуқаро мавзусига дахлдор марказий кино архивларнинг материаллари тўпланди. Шахсга сиғиниш йилларида ноҳақ таъқиб ва қувғин остига олинган, ҳақ-ҳуқуқлари оёқ-ости қилинган, уруш ва урушдан кейинги тинч қурилиш йилларида сарсон-саргардонликни бошдан кечирган соф виждонли кишилар, собиқ ҳарбий асирлар, юртдош сиёсий муҳожирлар экран қаҳрамонларига айландилар. Фильмда воқеалар йўналишини шарҳлашда ва ўзига хос нуқтаи назардан, қироат ва поэтик ҳарорат билан томошабинларга таъсирчан қилиб етказишда шоир-публицист Ўлжас Сулаймоновнинг истеъдод қирралари ва ижодий имкониятлари намойиш қилинди. Ошкоралик ҳақида айюҳаннос солинган, бироқ мафкуравий сиёсат соҳасида бирор сезиларли силжиш юз бермаган ўша йилларда бундай масъулиятли, тарихий-сиёсий мавзудаги фильмнинг юзага келганлиги собит қадам эди. Фильм турли монелик-тўсиқларга учради, деярли бир йил нечиктирилган, пайсалга солинган ҳолда, ўшанда ҳам марказий рўзнома ва ойномалар саҳифаларида ижодий уюшмалар ва жамоатчилик вакиллари қўллаб-қувватлагандан кейин иттифоқ экранларига чиқарилди.

Ҳужжатли экран аҳллари турли халқ ва элатларни таъқиб ва қувғин қилган, миллий маданият ва санъат равнақига раҳна солган тоталитар тузумнинг зўравонлик ва якка ҳокимлик сиёсатини изчил ва кескин фош этишга киришдилар. Маълумки, 1944 йилда Қиримдан Ўрта Осиёга, жумладан, республикамизга қрим татарлари итоб қилинди. «Ифтиро» («Туҳмат», 1989 йил, сценарий муаллифлари Р. Исаев, Б. Баишев, режиссёр Б. Баишев, операторлар Қ. Ҳасанов, У. Ортиқов) фильми ноҳақ жазоланган, таҳқирланган халқ ҳаётидан олинди. Унда юртимиздаги қрим татар халқ вакилларининг ҳаёт кўринишлари, сиёсий талаблар билан чиқишлари, миллий маросим ва анъаналар, халқ санъати, куй-лапарлари жонланди. Кинолентани ишлашда тарихий кино материалдан, аниқроғи, 1930 йилги «Буюк қуёш» деган кинoочеркдаги Қрим мухтор республикаси кундаликларига оид лавҳаларга мурожаат этилди. Бироқ тарихий хроникал кинокадрларнинг мазмун-моҳияти етарли очилмади, ваҳоланки у бебошлик, ялпи итоаткорлик, шахсга сиғиниш кампаниясини қачон ва қай тарзда жорий қилишга киришилганлигини аниқлашда, буйруқбозлик тартиб-системасини қоралашда рад қилиб бўлмайдиган давр ҳужжати вазифасини ўташи мумкин эди. Умуман олганда, сиёсий-публицистик мақсад — ижтимоий адолатни тиклаш йўлидаги халқ ҳатти-ҳаракати, сиёсий кураш мотивлари асосий планда, характерли эпизодларда тасвирий ифодасини топмади.

Сарҳисоб йилининг охирида Республика кино уйида «Шарқ тикланиши» (IX—XII асрлар, тахминлар ва фактлар, сценарий муаллифи ва ҳикоянавис В. Исҳоқов, режиссёр Ш. Қурбонбоев, оператор У. Ортиқов) деган илмий-оммабоп фильмнинг дастлабки кўриги ўтказилди. Мазкур кинолента кўп жиҳатдан мустақил Ўзбекистон манфаатларини кўзлаган янги мафкуравий йўналиш намунаси сифатида ўз фазилатларига эга.

МАЪЛУМКИ, 70 ЙИЛДАН КЎПРОҚ ДАВР МОБАЙНИДА ислом қадриятлари — дин, шариат ақидалари, Шарқ одоб-аxлоқ қоидалари инкор этилди, турли найранг-ниқоблар остида, чунончи даҳрийлар кампаниялари уюштирилди, ислом Шарқига бағишланган кўплаб нодир қўлёзмалар нобуд қилинди. Ўқимишли зиёлилар исломга хайрихоҳликда айбланиб, қатағон қилиндилар, таъқиб остига олиндилар, қувғинликда яшашга мажбур бўлдилар. Бунинг оқибатида ислом мамлакатлари ва туркий халқлар ўртасидаги ижтимоий-сиёсий, маданий, илмий алоқаларига, ўзаро ҳамкорликка жиддий путур етказилди, халқимиз қадим тарихий манбалардан, Қадим Шарқ маърифат зиёсидан узилган ҳолда парокандаликда яшашга кўникди, тарихий хотирани юлқишларига оз қолди... Тилга олинган кинолентада аввалги давр атеистик-даҳрийлик йўналишига тамомила зид равишда ислом ва унинг қадриятларига очиқдан-очиқ ижобий ва оқилона позициядан ёндашилди. Фильмга ислом халифоти қўли остида бирлашган, X—XII асрларда она диёримизда юз берган, хусусан Шарқ уйғониш-тикланиш даври билан боғлиқ воқеалар асос қилиб олинган. Шу билан бирга фильмда қадим тарих сабоқларини — «бизнинг ота-боболаримиз руҳи олдидаги қарзимиз»ни унутмасликка, ҳозирги миллий маҳдудлик, парокандалик ўрнига аввалги Бақтрия — Суғдиёна ҳудудлари доирасида, қолаверса, бутун Шарқ ва Ғарб ўртасидаги қадим анъаналарни янги мазмун билан бойитишга, ўзаро илмий, маданий, дўстона алоқаларни тиклаш ва янада ривожлантиришга даъват этилади. Фильмда қадим даврдаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт, маданият, санъат, адабиёт ва бошқа соҳаларни қамраб олишга ва ёритишга интилиш ҳар нарсадан бир шингилликни — баъзи «ахборот»чиликни келтириб чиқарган. Бу ҳол кинокадрларга муҳрланган ва фильм матнида сўз борган факт ва воқеаларнинг барчасини ҳам етарлича ва кўнгилдагидек шарҳлашга имкон бермаган. Лекин бундан қатъий назар, «Ўзбекистон: ривожланишнинг ўз йўли» деган долзарб мавзуга ҳамоҳанг ва ҳозиржавоб, муаллиф-ҳикоянависнинг шахсий нуқтаи-назарига кўра диққатга сазовордир. Муаллифлик киносининг ўзига хос босқич намунасини юзага келишида ижодий жамоа: сценарий муаллифи ва фильм воқеалари шарҳловчиси В. Исҳоқов, фильм тасвирий йўналиши, матни, барча компонентлари бирлиги ва уйғунлашувини таъминлаган, Шарқ тикланиш даври концепциясини етарли далиллар билан асослашга интилган тажрибали режиссёр Ш. Қурбонбоев, тасвирий материалнинг ғоят кўримли ва жозибадорлигига эришган нозик дидли камера эгаси У. Ортиқов муносиб ҳисса қўшганлар. Мазкур ижод учирмасини жаҳон экранлари бўйлаб баланд парвозига эзгу тилаклар билдирамиз.

Абдуборий ҲАСАНОВ

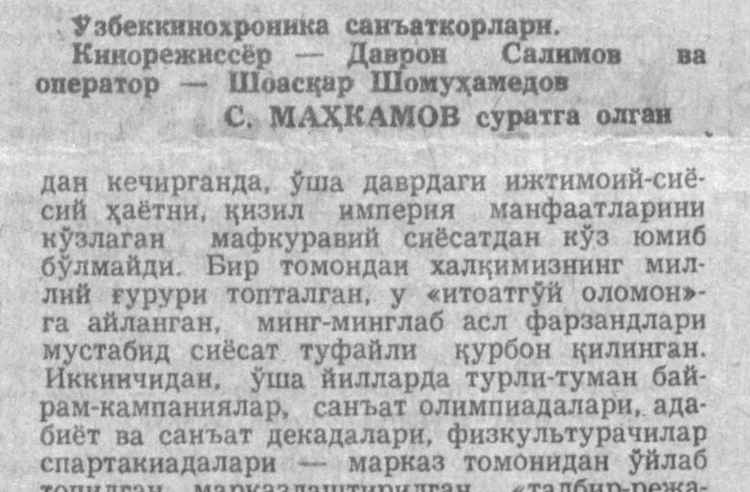

Ўзбеккинохроника санъаткорлари. Кинорежиссёр — Даврон Салимов ва оператор — Шоасқар Шомуҳамедов

С. МАҲКАМОВ суратга олган

МЕРОСИМИЗНИ АСРАБ-АВАЙЛАЙЛИК

Тарихий мавзулардаги янги фильмларни ишлаш ёки зангори экран орқали кино кўрсатувлар тайёрлаш муносабати билан авлодлар олдидаги масъулиятни унутмаслик, кино архиви материалларини кўз қорачиғидек асраб, уларга зиён етказмаслик учун кундалик назорат ишларига қатъий риоя қилиш, талабчанликни асло сусайтирмаслик зарур.

Афсуски, миллий маданий қадриятларимиз хазиналаридан бири бўлмиш Ўзбекистон кино-фото-фоно Марказий Давлат архиви чор-ночор ўз ҳолига ташлаб қўйилган, бўй-бастини росмана кўрсатишга қурби етмайди, ўзини, ҳақиқий мавқеини тиклаб, ўнглаб олишига жамғарма маблағлари етишмайди. Бу ерга келиб фойдаланувчилар учун мўлжалланган бир кичик кўрик залини, яроқсиз мавеола-монтаж столини кўриб ачинасан, киши. Агар шундай тақчиллик ва лоқайдлик давом этадиган бўлса, кино омборхоналари ҳароратни бир меъёрда сақлашга имкон берадиган замонавий техника, ускуна-жиҳозлар билан таъминланмаса, кўп ўтмай тарихий киноленталар буткул яроқсиз ҳолга келиб, йўқликка юз тутиши шубҳасиз. Бинобарин, қадриятларни — аждодлар хотирасини асраб-авайлаб авлодларга етказиш йўлида маданиятимиз ҳомийларини ёрдам ва саховат кўрсатишга, мутасадди ўртоқларни эса амалий тадбирлар кўришга даъват этамиз.

Бизнингча, кино меросимизга, тарихий фильмларга дахлдор кўрсатувларда шарқшунос олимларини, кино фахрийларини, тарихчи мунаққидларини телестудияга таклиф этиш, миллий кино сабоқлари юзасидан уларнинг мулоҳазаларини, таассуротларини эшитиш, кино тарихини ўрганишдаги жиддий муаммоларни ёритиш ва ҳал этишга кўмаклашадиган махсус давра суҳбатларини ўтказиш, кенг жамоатчиликни бундан баҳраманд этиш фойдадан холи бўлмас эди.

ЖОНКУЯР

Қутлаймиз!

Севган касб инсонга қанот беради дейишгани рост. Эргаш Исломовнинг ҳаёт йўли бунга ёрқин мисол бўла олади. Жумҳуриятимиз маданият соҳаси хизматчилари уни маданиятимиз жонкуяри сифатида жуда яхши танишади.

Тақдир тақозоси билан Эргашжоннинг меҳри китобга тушди. Шу боис ҳам Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти кутубхонашунослик факультетида таҳсил олди. Дунёдаги энг шарафли касблардан бири ҳисобланган кутубхоначилик илми сир-асрорларини қизиқиб ўрганди. Ўқишни муваффақиятли тугатиб факультетнинг кутубхонашунослик кафедрасида муаллимлик қила бошлади.

Бу соҳага бўлган қизиқиш уни мукаммал билим олиш учун Ленинград давлат маданият институтига етаклади. У 1970 йили аспирантурани тамомлаб ўз ўрнига қайтиб, жумҳуриятда ҳали кам ўрганилган кутубхонашунослик бўйича тадқиқот ишларини давом эттирди.

Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти ташкил қилингач, Эргаш Исломов ҳам биринчилардан бўлиб янги институтда ўз соҳаси бўйича ишни давом эттирди.

Айни шу йилларда муаллимлик қилиб юрган Эргашжоннинг ажойиб ташкилотчилик сифатлари ҳам кўрина бошлади. Унинг бу фазилати кутубхоначилик факультети кечки, сиртқи бўлимлари декани лавозимларида ва жамоат ташкилотларига раҳбарлик қилиб юрган кезларида айниқса намоён бўлди. Унинг институтда тўплаган тажриба ва билими Ўзбекистон республикаси Маданият вазирлигининг ўқув ва илмий муассасалар бошқармасига раҳбарлик қилган даврида жуда қўл келди.

Вазирлик тасарруфидаги маданият ва санъат билим даргоҳларининг моддий заминини мустаҳкамлаш, талаба ва мураббийларнинг иш, ўқиш ва яшаш шароитини яхшилаш, мутахассислар тайёрлашни сифат жиҳатдан янги поғонага кўтариш борасида долзарб масалаларни ҳал қилишда шу соҳанинг жонкуяр раҳбари сифатида жонбозлик кўрсатди. Бир неча янги санъат билим юртлари очилди. Мутахассислар тайёрлаш ишларига фидойиларча ёндашиш билан маданият равнақига ўз ҳиссасини қўшди.

Ҳозир Э. Исломов Ўзбекистон маданият ходимлари малакасини ошириш институтининг ўқув ва тарбиявий ишлар бўйича ректор ўринбосари вазифасида самарали ишлаб келмоқда.

Жумҳуриятда Эргаш Исломовни танимайдиган, унинг илмий асарларини ўқимаган кутубхоначи бўлмаса керак. Кўпчилик уни устоз деб атайди. Олим, муаллим, тарбиячи ва ташкилотчилик хизматларини ўзида жам қилган Э. Исломов педагогик фаолиятини илмий изланишлар билан бирга олиб боришга интилади. Унинг қатор илмий мақолалари, ўқув-методик қўлланмалари, тавсияномалари нашр этилган. Масалан, «Кутубхоначилик ишининг ташкил этилиши ва уни бошқариш», «Мактаб кутубхонаси» каби рисолалари кутубхоначилик соҳасининг долзарб муаммоларига бағишланган.

Маданиятимиз равнақи йўлида ҳормай-толмай меҳнат қилиб келаётган Эргаш Исломовни 50 ёши ва иш фаолиятининг 30 йиллиги билан самимий қутлаймиз!

Эсон ЎРИНОВ

Tabani GROUP OF COMPANIES

Ғайбулла АС-САЛОМ

МОВАРОУННАҲР ФАРЗАНДИ

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

ИНСОН ФОНИЙ ХИЛҚАТ. Вужуди вақт ичида чегараланган, бу дунёи фонийда муваққат. Аммо улуғларнинг руҳий олами, қилган эзгу ишлари авлоддан-авлодга, оғиздан-оғизга, кўчиб, асрлар, минг йиллар мобайнида инсонларнинг мушкулини осон қилиб, йўлини қуёшдай ёритиб тураверади... Замонлар ва маконлар ичра инсон маънавийлиги мана шунда.

Саййид Ризо Ализода... 1887 йилда Самарқанд шаҳрида таваллуд топган, 1937 йилда «халқ душмани», «Инглистон жосуси» деган қабиҳ туҳмат билан ҳибсга олиниб, 1945 йилда собиқ «СССР»нинг Владимир шаҳрида, сиёсий маҳбус сифатида ҳалок бўлган.

Бизнинг Саййидни халқ ўртасида алқаб, «Оға» дер эдилар. Ким эди бу зот? Наинки Самарқанд, буёғи бутун Ўзбекистон, Тожикистон ва Озарбойжонда ёки Мовароуннаҳрдагина эмас, балки кўпчилик Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида, биринчи галда Туркия, Эрон, Афғонистон ва Покистонда уни маърифатпарвар арбоб, мураббий, дини исломнинг мўътабар намояндаси, шоир ва олим деб билар эдилар...

Ҳозир қаёққа қараманг, «ошкоралик», «ҳуррият», «мустақиллик» сўзлари одамларнинг оғзида, матбуот, овозингор, ойинаи жаҳон эшиттиришларида шоён... Ҳамма учун муқаддас сўзлар булар. Лекин Саййидзодаларнинг тўкилган хонадони, юзлаб, минглаб шу каби таҳқирланган қалблар учун бу сўзлар тамом ўзгача маъно касб этди. Нондай тансиқ!.. Тасаввур қилинг, бир табаррук инсон Саййид Ризони «халқ душмани» деб қамадилар, Тоғизода Ризони «халқ душманининг ўғли» деб зиндонга ташладилар. Ўша қатағон 37-йилларда ва ундан кейин ҳам сурункасига бутун оиланинг бошига катта мусибат тушди. Яшириш не ҳожат. Эл-юрт, жамоа, маҳалла-кўйда шафқатсизларча алданган одамларнинг нафратига дучор бўлишди. Э, айтишга осон!

Шўролар салтанати даврида ҳақ-ҳуқуқлари паймол қилинган инсонларга, мислсиз бедодликлар туфайли берилган қурбонлар учун биз, бутун жамият ҳамдардмиз. Тоабад. Шахсга сиғиниш, кейин ҳам яна қанча-қанча шахсларга қуллуқ қилиш туфайли кўпгина фожиалар, бунинг мудҳиш оқибатларини биргина ҳазрати инсон, мавлоно Ализоданинг аччиқ тақдирида кузатган тақдирда ҳам, бу катта бир достон. Бутун халқимиз бошига тушган аламли йилларнинг доғ-ҳасратлари ҳали-бери қалбларимиздан ўчмайди. Бугун биз ўзбек, тожик, озарбойжон, усмонли турк, афғон ва эрони фуқаролар учун, муштарак миллий маданиятларимиз учун, фанимиз, адабиётимиз ва, умуман, маънавиятимиз учун беҳад катта хизмат қилган Оға Саййид Ризонинг 105 йиллик таваллуд кунларини ўзгача бир орзу-умидлар билан нишонлашга бурчлимиз. С. Ализода туркий-форсий-арабий қардошлигимиз ва ҳамдўстлигимизнинг жонли тимсоли эди. Бу инсон қолдирган катта маънавий мерос ҳаммамизнинг умумий мулкимиз. Шунинг учун ҳам бу муборак айёмни биз миллий маданиятлар байрами, деб айтишга ҳақлимиз. Бугун биз, мовароуннаҳрликлар, мустақилликнинг қаттиқ нонини сувга ботириб тановул қилаётган, унинг хоки пойида умидвор бўлиб турган халқларимизнинг чеҳрасига ёруғ юз билан боқишга, шукроналик изҳор этишга ҳаддимиз сиғади. Иймон келтирайликки, минг йиллар мобайнида ёнма-ён яшаб келган Ўрта Осиё халқлари ўзларига оллоҳнинг иродаси билан берилаётган муаззам, қутлуғ Мустақилликни бу гал рўёбга чиқазиб, минбаъд қўлдан чиқазмайдилар, унга содиқ қоладилар деб.

С. Ализоданинг мероси жуда бой ва ранг-баранг. Фарҳод Ализода, Салоҳиддин Ҳайитов, С. Ҳожиевларнинг маълумот беришича, бу маънавий хазинада беш юзга яқин асарнинг номлари қайд этилган. Булар: соф илмий мақолалар, луғатлар, тил сабоқларидан дарсликлар, насрий ва шеърий асарлар, бадиий таржималар (дарвоқе, Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» романини тожик тилига ўгирган ҳам Саййид Ризо бўладилар), ислом дини тарихига доир манбалар собиқ СССРда ҳамда ажнабий давлатларнинг кутубхоналарида сақланади.

Агар бу мерос бир жойга жамланса, «Дорул Ализода» муҳташам уй-музейи ташкил бўларди. Афсуски, Оға зиндонга ташлангандан сўнг, унинг хонадонидан жуда кўп асарлари, қўлёзмалари ташиб кетилган... Зеро, ўша машъум 37-да фақат Ализоданинг ўзигина озодликдан маҳрум этилмаган, балки бутун ижодига, қаттаю кичик барча асарларига қатъиян тақиқлаш муҳри босилган. Улар ҳам ўлимга, чириб йўқ бўлишга, изи ўчиб кетишга маҳкум этилган...

Саййид Ризо ҳаёти давомида турли дунёвий ва диний илмларни хатм қиладилар. Ўн иккита тилни билган. Билгандаям, ўзбек, форс, тожик ва озарбойжон тиллари унинг учун она тили бўлган. Ўрис тилини бағоят пухта эгаллаган. Асарларининг кўпини шу тилларда ёзган. Булардан ташқари, татар, араб, усмонли турк, арман, иброний (яҳудий), фаранг, инглиз, курд тилларини ўрганиш бобидаги ҳайратомуз ютуқлари унга катта шуҳрат келтирган.

С. Ҳайитовнинг шаҳодат беришича, Саййид Ризо 1904 йилдан эътиборан тараққийпарвар мураббий ва фозил инсон шайх Абулқосим Алганжийнинг Самарқандда, Чорраҳа даҳасида янги усул мактабида муаллимлик қилган. Унинг қўлида мадраса таълимини олган.

Босмахонада оддий ҳарф терувчидан — мактабдорликкача, муғаннийликдан — муҳаррирликкача, луғатшуносликдан — шоирликкача жуда кўп илму ҳунарни билган, ёрқин истеъдод соҳиби бўлиб танилган. Табиий фанларда ҳам хизматлари бор. Ҳисоб (арифметика) дарслигини яратган. Кейинчалик риёзиёт дарслиги — «Ҳосилот»ни чоп эттирган.

«Ҳамма бу бадбахтликлару разолат, қашшоқлигу жаҳолат биз туркистонликларни қоплаб олиши сабаби замона мадрасаларини удуми ва мактабларини ситаму фақирлигидадур, — деб ёзади С. Ализода «Ойина» мажалласининг 1913 йил 15 ноябрида босилган «Мактаб ва мадрасалар ислоҳоти зарур» мақоласида (3-сон).

— Ҳамма басират арбобларига ошкор ва возеъдурким, ҳар бир миллат ва ҳар бир тоифанинг равнақи мактаб сиёсатининг равнақи ва ислоҳотига боғлиқдир. Самарқанд ва унинг атрофида 150 мингдан ортиқ нуфуси бўлиб, мусулмонлардан қанча тожир, судгар, қанча мағозачи ва конторчи бор? Қаерда дўхтир, муаллим, муҳандис, мунший, ки бизга нону сувдай зарурдир».

МАНА ОРАДАН БИР КАМ САКСОН ЙИЛ ЎТИБДИ. Бу орада, эҳ-ҳе, қанчадан-қанча толлар кесилиб кетибди ҳамки, ўша-ўша сўқир муаммо: мусулмонлардан, маҳаллий халқлардан иқтисодиёт илмини, молиявий муносабатларни, савдо-тижорат ишларини, яъни эл-улуснинг ва ўлканинг фойда-зиёнини биладиган, илм-урфон, маориф, техника ва маданиятни чуқур эгаллаган мутахассислар ҳамон тақчил. Ҳозир бизда мутахассис кўп ва мутахассис йўқ! Борлари эса, аксарият, ўз ихтисосликлари соҳасида зукко билағон бўлишдан кўра кўпроқ сиёсатдон. Улар махсус шундай ўқитилган. Жумҳуриятимизнинг бойликлари ҳемирига сотилиб, халқимиз 70 йилдан буён таланиб ётганининг сабабларидан бири ҳам шу.

«Муаллим ила муҳаррир миллатнинг икки қўлидир», дейди С. Ализода.

Устоз ва мураббий Саййид Ризонинг тақдир қисмати ҳам, ўз даврининг ва ўзига ўхшаган қизил инқилобчилар, катта давлат ва жамоат арбоблари Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов, Абдурауф Фитрат, Назир Тўрақулов ва бошқа жуда кўп кишиларники сингари, ниҳоятда улуғвор ва аянчли, собит ва чалкаш, масъуд ва зиддиятли эканини ҳам айтиб ўтайин. Уларнинг фожиаси — уларнинг чексиз ишонувчилигида эди.

Тақдирнинг ўйини ва буқаламунлигини қарангки, бир томондан, у «Вожиботи диния» (Диний заруратлар; Самарқанд, 1915), «Маданияти ислом» (Лоҳур, 1926) сингари асарларни ёзиб чоп эттирган бўлса, айни вақтда Маркс билан Энгельснинг «Коммунистик партия манифести»ю, Лениннинг миллий масалалари бўйича мақолаларини, нутқларини, «Туркистонлик коммунист ўртоқларга» мактубини ўзбек ва тожик тилларига ўгирди.

Албатта, тозариш учун сувга кириш керак. Лекин сувнинг ўзи ҳам ифлос бўлса-чи? Ифлос сувда покланиб бўлмайди. Оға 1919 йил 10 апрелдан 1921 йилнинг декабр ойига қадар «Шўъълайи инқилоб» (Инқилоб шўъласи) ҳафталик мажалласининг бош муҳаррири бўлиб туради. Матбуот тарихчиларининг шаҳодат беришларича, тўрт минг нусхада 92 сони босилиб чиққан бу нашрлар Ўрта Осиё ва Қозоғистонда, Туркия ва Озар, Эрон ва Афғонистон ҳамда бошқа мамлакатларда ҳам тарқалган. Унинг саҳифаларидан бош муҳаррирнинг «Бутун дунё йўқсуллари, бирлашингиз!», «Амалдорлар умидсизланмоқда», «Инглиз тарафдорлари ўқиб олишсин», «Инглизлар ва ислом дунёси», «Учинчи интернационал тарихи», «Туркистон — бизнинг Ватанимиз» деган ва бошқа шу каби мақолалари ўрин олган.

«Инглизлар ва ислом дунёси»да муаллиф: «Байналмилал нуқтаи назардан гапирадиган бўлсак, Инглиз давлати инсоният оламининг душманидир», деб ёзади.

Бундай талқин ва ташвиқот учун Англия разведкасининг жосуслари С. Ализоданинг бошига 50 минг фунт-стерлинг «мукофот» ваъда қилади. Қисматни қарангки, тирикчилигию рўзғорини тебратишгаям ҳоли келишмаган Саййид Ризони 1937 йилда собиқ ГПУ «инглиз жосуси» деб айблади.

Қанийди, донишманд Оғойи Саййид Ризо тирилиб келсалару, бизнинг бугунги мана шу аҳволимизни, ҳанузгача нола-фиғон чекиб ётган ўша Афғонга ўша инглиздан ташқари, яна кимлар, нима учун, қандай мақсадда тиш-тирноғигача қуролланган ҳолда бостириб кирганини ўз кўзлари билан кўрсалар. Жаноби Ализода ўзлари ишонган, сиғинган қизил фирқаю «даҳолар»нинг бу қилмишларига нима деган бўлар эдилар?

«Туркистон — бизнинг Ватанимиз» мақоласи ҳам аср бошларида эмас, балки худди шу кеча-кундузда ёзилгандай жаранглайди. «Шу ернинг об-ҳавосидан баҳраманд бўлиб камол топсангу, унинг шарафини ҳимоя қилмасанг, нобакор ажнабий ўз ватани шон-шавкати учун сенинг ота-боболарингнинг киндик қони тўкилган еринггни ваҳшийларча топтаб, қонингни симирса ва уни ўзининг ахлатхонасига айлантирсаю, сен ҳиссизларча қараб турсанг ёки ундан қочсанг, ўзинг унинг ғоратланишига кўмаклашсанг, унда сен бу ватаннинг номусли ва содиқ фарзанд эмассан!».

УСТОД НАБИРАСИ ФАРҲОД АЛИЗОДАНИНГ АЙТИШИЧА, Оғони бир неча топқир Афғонистон, Эрон ва Озарбойжонга доимий бориб яшашга чақиришади. Лекин бобомиз у ёқларга муҳожир ёки мусофир бўлиб кетишни ўзларига эп кўрмадилар, дейди у. «Менинг Ватаним — улуғ Туркистон, шу тупроқда киндик қоним тўкилган, менга Ватан — Самарқанд», деган комил эътиқод билан яшадилар, ишладилар, бир сиқим тупроқлари шу иқлимнинг тупроғига қўшилиб кетишини орзу қилдилар.

Рўшнолик бор экан дунёда, Ўн йиллик (1977—1987) изланишлар, хўрланишлар, ялиниб-ёлворишлар натижасида, ниҳоят, Русиядаги узоқ Владимир шаҳрининг зиндони остонасига сиёсий маҳбус сифатида кўмиб ташланган улуғ инсоннинг хоки 2 октябрь куни Самарқанд заминининг Панжоб қабристонига дафн этилди.

Унинг ҳақига холис, ғойибона дуойи фотиҳа қилинг, хоки пойига таъзим бажо келтиринг, яхшилар!

ДИҚҚАТ!

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИ ТУЛА ШАҲРИДАГИ «ПРОЦИОН» ФИРМАСИ «МУРАВЕЙ»

юк мотореллерлари ҳамда кўпқувватли ва чидамли

«ТУЛА»

МОТОЦИКЛЛАРИНИ ДАВЛАТ НАРХИДА ОЛИШИНГИЗГА

ЁРДАМ БЕРАДИ

Буюртмаларни расмийлаштириш учун қайси мототехникани сотиб олишингиз ҳақидаги ариза ва 500 сўмни: 000468151/012161600 ПКБ «ТУЛАБАНК» РКЦ ГОСБАНК МФО 267003 ҳисоб рақамига ўтказганлигингиз тўғрисидаги квитанция ва турар жойингиз тўлиқ ёзилган конверт билан ушбу манзилга жўнатишингиз шарт: 300002 Тула-2 а/я 498 фирма «Процион».

Бундан ташқари фирма: кўп қулайликларга эга бўлган газ плиталар, электр самоварлар, «ОМЕГА» видеокассеталари билан савдо-сотиқ қилади.

НОГИНСК

(Москва вилояти) ёнилғи насоси заводининг

ҚЎҚОН РЕМОНТ-САНОАТ КОРХОНАСИ

УТН—5, 4УТНМ ёнилғи насосларини (Д—50, Д—240, Д—144, Д—65Н двигателларга) ва Д—144 двигатели форсункасини КАФОЛАТЛИ КАПИТАЛ ТАЪМИРЛАМОҚДА

КОРХОНАМИЗ БАРЧА ТАШКИЛОТЛАРГА 1992 ЙИЛ УЧУН ШАРТНОМАЛАР ТУЗИШНИ ТАКЛИФ ЭТАДИ.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 713253, Фарғона вилояти, Данғара тумани НЗТА нинг Қўқон филиали.

ТАНИҚЛИ ҲОФИЗЛАР, МАШҲУР ҚИЗИҚЧИЛАР, ГЎЗАЛ РАҚҚОСАЛАР,

ЭШИТМАДИМ ДЕМАНГЛАР!

Тошкент шаҳридаги 29-болалар уйида суннат тўйи ўтказилади. Тўй шу йил 22 май куни кеч соат 7 да болалар уйи ҳовлисида бўлиб ўтади. Болалар уйи маъмурияти сизларни ана шу тўй дартурхонига таклиф қилар экан, тўйболаларни хушнуд этиб, холис хизмат қилишларингизни сўрайди.

Манзил: Тошкент шаҳри, Марказ-5, 29-болалар уйи.

ЮРГАН ДАРЁ

Халқимизда «юрган дарё, ўтирган бўйра» деган нақл бор. Севимли шоирамиз Ойдин Ҳожиеванинг ярим асрлик таваллуди баҳонасида Тошкентда бошланган шеърият қувончлари кўҳна Бухоро заминига кўчиб, сўнгра азим Самарқанддаги қизғин учрашувлар билан туташиб кетди. Шу йилнинг еттинчи майида Самарқанд Давлат дорулфунунида бўлиб ўтган шеърият кечасида дорулфунун ректори Мавлон Жўрақулов анжуманни очиб, илми толибларга меҳмонларни таништирди. Филология фанлари докторлари, таниқли олимлар Нуриддин Шукуров, Саъдулла Мирзаевлар шоира ижоди ҳақида сўзладилар.

Вилоят хотин-қизлар қўмитасининг раисаси, шоира Бибисора Туробова, шоир Душан Файзий, шоира Хосият Бобомуродова, Самарқанд вилояти Ёзувчилари уюшмасининг масъул котиби Ойхумор Асадова, Самарқанд педагогика институти доценти Ҳакима Ҳасанова, талаба Дилафруз Сайдуллаева, шоир Жамолиддин Сирожиддинов, Маҳкам Турсунова ва бошқалар шеърият — бу дил мулки, халқ мулки эканлигини таъкидлаб, табрик сўзлари айтишди. Шеърлар ўқишди.

Шу куни Ойдин Ҳожиева, Муҳтарама Улуғова, Шарифа Салимова ва мезбонлар шаҳардаги 9-болалар уйида бўлишиб, у ердаги суннат тўйида ҳам иштирок этишди.

8 май куни мушоира Булунғур туманига кўчди. Туман ҳокими Мамаюсуф Салимов, ҳоким ўринбосари Муҳаммад Бердиалиев, вилоят ҳокимининг маданият ишлари бўйича ўринбосари Маҳорат Боқиева, Булунғур ноҳияси, халқ таълими бўлими мудири Абдураҳмон Қодиров, тарих фанлари доктори Фотима Ҳайдарова ва бошқалар иштирокида туман маданият уйида учрашув бошланди. Адабий кечани туман ҳокими Мамаюсуф Салимов бошқарди. Табриклар асносида 22-мактаб ўқувчиси Саодат Убайдуллаева Ойдин Ҳожиеванинг «Онажоним» шеърини ўқиб, «Сиздек шоира бўлиб етишгим келади» деди.

Самарқанд тупроғидаги икки кунлик сафар меҳмонлар қалбида ҳам, мезбонлар қалбида ҳам ёруғ хотиралар қолдирди.

ҚИЗЛАР МАДРАСАСИДА

Қалб кўзларининг сўнмас нури, имоннинг устуни бўлган ислом динининг асрий тазйиқлардан сўнг яна она тупроғимизга қайтгани яратганнинг қудратидандир. Халқимизнинг шоира, фозила, комила аёллари қадим-қадимлардаёқ бу илоҳий нурдан, туганмас сарчашмадан баҳраманд бўлганлар. Ўзларини чин муслималар деб билганлар. Ашъорларининг илк сатри ҳам Аллох номи ила битилган.

Биринчи май куни Тошкентдаги Хасти Имом мадрасасига қадам қўяр эканмиз, дилимиздан беихтиёр шундай хаёллар кечди. Мадрасада толибалар аллақачон муқаддас «Қуръон» китоби бўйича имтиҳонни — қуръонхонликни бошлаб юборган эканлар. Етти ёшдан то 15—16 ёшгача бўлган бу толибалар майин ва хушовоз ила Қуръон сураларини тиловат қилдилар.

Хасти Имом қизлар мадрасаси масъули, проректор Холидахон Камолхўжаева бошлиқ мураббия аёллар уларнинг қай даражада Муқаддас Қуръонни ўзлаштирганликларини имтиҳон этиб турдилар. Яқинда жумҳурият бўйича ўтказиладиган «Қуръонхон»ликка бўлаётган бу тайёргарликда ўн нафар толиба қиз ғолиб деб топилиб, улардан учтасига муқаддас «Қуръон» китоби берилди.

Шоиралар Ойдин Ҳожиева, Меҳриниссо Ойдинова бу табаррук мадрасада бундай мулоқотларнинг ўзи илк дафъа кечаётганидан тўлқинланаётганини айтдилар. Айни бир пайтда толибалар учун дунёвий билимлар ҳам жуда зарурлиги хусусида фикрлар ўртага ташланди.

Холида Камолхўжаева юрт истиқлоли йўлида дин аҳллари ила зиёлилар, ижодкорлар қалам аҳллари бирлиги сув ва ҳаводек зарурлигини таъкидладилар.

Шоиралар ва мадраса аҳли толибалари бундай учрашуваларни тез-тез ўтказиб туриш истагини билдирдилар.

С. Шарифа

ЯССАВИЙ АВЛОДИ БИЛАН УЧРАШУВ

Бир пайтлар ўз ота юртларини мажбуран ташлаб чиқиб кетган кишилар кун келиб Ватанга қайтишни хаёл қилганмидилар? Ҳа, уларнинг асосий кўпчилиги бир куни албатта Ватанга қайтамиз, деган умидда яшаганлар. Шу боис ҳамма нарсаларидан воз кечсалар-да, тилларидан воз кечмадилар. Буни шундан ҳам билиш мумкинки, наинки, уларнинг ўзлари, балки, юртга қадам ранжида қилган фарзандлари ҳам ўзбек тилини айримларимиздан кўра маъқулроқ гапирадилар.

Куни кеча Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасида буюк Хўжа Аҳмад Яссавийнинг авлоди Шаҳобиддин Яссавий ҳамда америкалик юртдошларимиз Камол Тошкандий ва Абдулла Қуёш билан бўлган учрашув ҳам шундан далолат бериб турибди. Учрашувни уюшманинг биринчи котиби Жамол Камол очди. Шаҳобиддин оға билан Туркияда учрашган ёзувчилар Одил Ёқубов, Шукрулло, Тоҳир Қаҳҳор, Муҳаммад Али ва бошқалар у кишини юртимизга ташриф буюргани билан қизғин табрикладилар. Ш. Яссавийнинг «Туркистон ҳақидаги аччиқ ҳақиқатлар» китоби, бу китобнинг тарихимизни ўрганишда ишончли манбаа эканлигини таъкидладилар.

Шундан кейин Америкадаги «Туркистон» жамиятининг вице-президенти Камол Тошкандий сўз олиб, ота юрти Тошкент таассуротларини, хориждаги туркистонликлар бир умр Ватанга талпиниб яшаётганлари ҳақида гапирди.

Мўътабар меҳмон Шаҳобиддин Яссавий ўз сўзида жумладан шундай деди:

— Алҳамдулилло, Оллоҳи таоло сиз билан бизни яна учраштирди. Биз бу учрашувни 63 йил кутдик. Буюк бўлинмас Туркистон 74 йилу 2 ой ҳамда 18 кун қизил босмачилар асоратида яшади. Худога шукур, энди озодмиз. Биз мамлакатнинг озодликка эришганини эшитиб, ўзимизда йўқ хурсанд бўлдик. Ўзим Туркистон шаҳрида туғилганман, 33-йилда Афғонистонга ўтганмиз. Руслар у ерга ҳам бостириб киргандан кейин Туркияга кетдик. Кеча Она шаҳрим Туркистонда бўлдим. Дўстлар, ҳешу ақраболар билан танишдим. Буюк бобомнинг қабрларини зиёрат қилдим. Агар сиз мендан умрим ва ҳаётим шиорини сўрасангиз, айтаман: «Бўлинмас Туркистон!» Юртга келиб баъзи нарсаларни кўриб юрагим сиқилди. Тайёрагоҳдаёқ менинг хафсаламни пир қилишди. Текширув жойида бир ўрис ўтирибди, роса сўрабсуриштирди, нари-бери олиб келди. Ўрисча билмайсанми, деб менга таҳдид қилди. Мен озод Ўзбекистонга келдим деган эдим, афсус ҳали биз тўла маънода озод бўлолмабмиз. Наҳот 18 миллионлик ўзбек халқидан 18 та дарвозабон чиқмаса...

Учрашувда Ўзбекистон ва бошқа туркий республикаларнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодиётини кўтариш каби муҳим масалалар хусусида сўз борди. Шаҳобиддин Яссавий бу масалалар юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдирди, саволларга жавоб берди.

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИ ўғли

Район маданият уйлари ҳаваскорлик тўгаракаларининг Жиззах вилояти бўйича кўрик-танлови бўлиб ўтди. Танловда Пахтакор район «Гулзор», Октябрь районидаги «Чўлқувар» ашула ва рақс ансамблари муваффақиятли қатнашиб, томошабинлар олқишига сазовор бўлишди.

СУРАТДА: кўрик-танловдан лавҳалар.

У. ҚЎШВОҚОВ суратга олган.

ЖАНГЧИ ЁЗУВЧИЛАР ГУРУНГИ

Ўтган ҳафтанинг жумъа кунида Дўрмондаги Ёзувчилар боғида жангчи адибларнинг гурунги бўлиб ўтди. Гурунгни таниқли ёзувчи Одил Ёқубов олиб борди. У ўз сўзида жумладан, бугунги бозор шароитига ўтилаётган даврда ёзувчиларнинг турмуши жуда оғир кечаётгани, уларнинг китоблари босилмаётгани, ижодий муҳит жуда ночор аҳволдалиги ҳақида гапирди. Бундай шароитдан фақат бирлашиш, биргаликда ҳаракат қилиш билан қутулиш мумкинлигини айтди.

Гурунгда сўз олган бошқа ёзувчилар ҳам бугунги иқтисодий, маънавий бўҳронлардан қутулиш учун фақат биргаликда ҳаракат қилиш лозимлигини уқтирдилар. Бу ерда тўпланганларга ўз хотираларини сўзлаб беришди. Шеърлар ўқишди. Гурунг сўнгида жангчи ёзувчиларга ғалабанинг 47 йиллиги муносабати билан гуллар тақдим этилди.

Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси кенгаши уюшма аъзоси, М. Уйғур номидаги Тошкент Давлат санъат институтининг декани, санъатшунослик номзоди

Икромжон РАҲИМЖОНОВ

бевақт вафот этганлиги муносабати билан унинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси кенгаши кенгаш аъзоси, Й. Охунбобоев номидаги Ёш томошабинлар театри актёри Б. Нишоновга акаси

Тўлқин ЙЎЛДОШЕВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Абдулла Қодирий вақфи (жамғармаси) вақф фаоли Б. Сайфуллаевга онаси

Каримахон НИШОНБОЙ қизи

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

М. Қориёқубов номидаги Ўзбек Давлат филармонияси жамоаси филармония директори Маҳмуд Муродовга отаси

Мўминжон МУРОДОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон республикаси Маданият ишлари вазирлиги коллегияси ва меҳнат жамоаси Ўзбек Давлат филармонияси директори Маҳмуд Муродовга падари бузруквори

Мўминжон МУРОДОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси, санъатшунос Баҳриддин Насриддиновга онаси

Ёқутхон УСМОНХЎЖА қизи

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этадилар.

АКС САДО

«ҚАЙСИ ТАРИХНИ ЎРГАНАМИЗ»

Тарих фанлари номзоди, доцент Сотимжон Холбоевнинг 17 апрелда эълон қилинган «Қайси тарихни ўрганамиз?» мақоласида кўтарилган муаммоларга аввало дарслик ва қўлланмалар соҳасининг мутасаддилари — педагогика илмий-тадқиқот илмгоҳи, тегишли вазирликлар қошидаги ўқув-услубий кенгашлар, «Маърифат» рўзномаси, «Халқ таълими» жаридаси, қолаверса педагог-олимлар ҳамда ўқитувчилар жамоатчилиги ўз фикр-мулоҳазаларини билдирадилар, деган умиддамиз. Бу муаммолар бизнинг «Ўқитувчи» нашриёти жамоасига ҳам бегона бўлмаганлигидан айрим фикрларимни билдирмоқчиман.

С. Холбоев олий ўқув юртларидаги собиқ «КПСС тарихи» ўрнига жорий қилинган ватани, ҳудуди, эгаси номаълум «XX аср сиёсий тарихи» курси Ўзбекистон тарихи билан ёнма-ён ўқитилаётганини, бу эса она юрт тарихини ўрганишдаги адолатсизлик давом этишига сабаб бўлаётганини таъкидлаб, XX аср сиёсий тарихи ўрнига жумҳуриятимиз ижтимоий-сиёсий тарихини ўқитишни тавсия этади. Муаллиф ўз тавсияси мақсадга мувофиқ эканлигини исботлаб берганки, у келтирган важларга биз ҳам қўшиламиз. Лекин гап шундаки, тавсия этилаётган «Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий тарихи» қўлланмаси ҳали ёзилмаган. Тошкент Давлат дорулфунунининг ижтимоий куллиётлар сиёсий тарихи кафедрасида бу курснинг дастлабки дастури бўйичагина ўқув қўлланмаси яратиш устида иш олиб борилмоқда, холос.

Аммо шу нарса муҳимки, Ўзбекистоннинг қадим замонлардан то ҳозирги кунимизгача бўлган сиёсий тарихи ёзилганда юртдош бобокалонларимизнинг тамоман унутилаёзган битмас-туганмас илмий, ижтимоий ва бадиий мероси янгидан тирилган, халқимизга чинакам хизмат қилган бўларди. Фикримизча, ўта долзарб муаммони ёритган «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги шу масала юзасидан мутасаддилар иштирокида давра суҳбати ўтказса, айни муддао эди.

Абдулла ҲАСАНОВ
«Ўқитувчи» нашриёти ижтимоий адабиётлар таҳририяти мудири

«ГРИФОН»НИНГ ФОНИНИ ҲАМ ЎЙЛАЙЛИК

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Яқинда Ўзбекистон телевиденисида «Кадрда ва кадр ортида» кўрсатуви намойиш қилинди. Суратга олинаётган фильмлар, киноактёрлар борасида сўз юритилган ушбу кўрсатувда Ўзбекистон Кинематографчилар уюшмасининг соврини — «Грифон»нинг биринчи соҳибларига берилиши ҳам олиб кўрсатилди. Бу тадбир ҳам, кўрсатув ҳам рус тилида олиб борилди. Менимча, Ўзбекистонга алоқадор совриннинг берилиш маросимида ўзбекча сўйланиши кераклигини бошқа мухлислар ҳам истащади ва талаб қилишга ҳақлари бор. Ҳар нима бўлганда ҳам айнан соврин берилиш жараёнида ўзбекча сўзланиши лозим эди.

Яна бир нарса кишини ўйлантиради. Соврин «Грифон» деб номланибди. Лекин дастлабки соврин таниқли кинорежиссёр Наби Ғаниевга берилгани эълон қилинганида «Грифон» совринининг яна бир номи борлиги маълум бўлди. Унга Наби Ғаниев номи ҳам берилган экан, яъни Наби Ғаниев номидаги «Грифон» соврини... Бирмунча ғалатироқ, мантиқсизроқ туюлади. Умуман «Грифон» деб номлаш шартми? Бу сўз асли юнонча бўлиб, антик мифологиядаги бургут бошли қанотли шер номини англатади. Ўзбекистон номидан тақдим этиладиган совриннинг ўзини ҳам, маъносини ҳам халқимизга бегона бўлган сўз билан аташ мақсадга мувофиқ эмас. Аслида соврин ифодасини ҳам шарқона рамзлардан биронтаси билан алмаштирилса, яхши бўларди. Ўйлайманки, бошқа мухлислар, кинематографчилар ва мутахассислар ҳам, бу борада ўз мулоҳазаларини билдиришади.

Тўлқин РАҲИМОВ

Tavani GROUP OF COMPANIES

Ҳурматли редакция! Мен юрак тўла дардларимни ёзиб сизлардан нажот истаб умидли кўзларимни йўлларингизга тикиб қўлимга қалам олдим. Ёзаётган дардларим қоғозда қолиб кетмас деган умиддаман. Укам Қувватов Полвон армиядан қайтгач, икки йил жамоа хўжалигимизда ишлади. Сўнг қишлоғимизда яшовчи Ғаниев Ҳусаннинг қизи Хуршидага фотиҳа қилиб қўйдик. Улар бир-бирини яхши кўришарди. 1990 йил 15 август куни икки ёшнинг тўйи бўлиши керак эди. 8 август куни кечқурун укам Полвон қиз билан учрашиш ниятида унинг уйига боради. Улар ҳовлида гаплашиб ўтирган пайтда қизнинг укаси Ғаниев Тиркаш укамнинг бошига арматура (темир қозиқ) билан уради. У беҳуш бўлиб йиқилади. Қиз бақириб одамларни ёрдамга чақиради. Қўшниси Ғаниева Фотима ва Давронова Хайринисо келиб беҳуш бўлиб қонига бўялиб ётган укамни кўриб қизнинг отасига хабар беришади. Қизнинг отаси уни район шифохонасига олиб боради. Врачлар бир ярим соат чамаси операция қилишади. Укам уч кун ётиб 11 августда вафот этди. Биз воқеани район ички ишлар бўлимига билдирдик. Тергов ишлари бошланди. Тиркаш қилган ишини тан олди. Қиз ҳам бўлган воқеани рўй-рост гапириб берди. Тиркаш 1990 йил 4 декабрда қамоққа олинди. Ҳужжатлар прокуратурадан судга ўтказилди. Ишни Ургут район суди кўриб, қайта сўроққа юборди. Иккинчи марта иш тескарисига айлана бошлади. Тиркаш олдинги айтганларидан тонди. Қиз эса марҳумга туҳмат қилди. 1991 йил 6 июлда қамоқ муддати тугади деб уни озод қилишди. Ишни шу район судига оширишди. Мана бир ярим йилдан бери қотилни суд қилишмайди. У кўз ўнгимизда ўйнаб юрибди. Қонунни ҳимоя қилувчи органларга қатнайвериб чарчадик. Адолат борми ўзи! Бизга ёрдам қўлини чўзасизлар деган умидда мурожаат қиляпмиз.

Розия ҚУВВАТОВА

ЯГОНА ГУВОҲ

БИР ЎЛИМ ТАРИХИ

Мактуб редакциямизга келгандан сўнг бирон ой чамаси ўтгач, мен Пастдарғом районига бориб, суд раиси Очил Мардоновга учрашдим. У киши бу иш яқинда судда кўрилганини айтиб, олдимга икки жилддан иборат сўроқ ҳужжатларини қўйди. Қувватов Давроннинг 1990 йил 7 сентябрда берган аризасига биноан Ғаниев Тиркашга нисбатан Ўзбекистон республикаси жиноят қонунлари мажмуасининг 88-моддаси «в» банди билан жиноий иш қўзғатилган. **(Эътибор беринг: жиноят 8 августда содир этилган).** Ғаниев Тиркаш 1974 йилда туғилган. Балоғатга етмаган. 10-синфда ўқийди. Унинг тушунтириш хатидан «...Тўй бўлмасдан олдин ҳам Полвон ака келиб турарди. Мен унга тўй бўлмагунча бизникига келма деб айтдим. У ўша куни маст эди. Мени ҳақорат қилди. Урди. Бошим токка бориб тегди. Ерда ётган арматурани олиб унга қараб отдим. Темир калласига тегиб қонатди...»

Ғаниева Фотиманинг тушунтириш хатидан: «...Полвон аканинг илтимосига кўра бир неча марта қизни учрашувга чақириб қўйганман. Ўша куни соат 22 ларда Полвон ака келиб қизни чақириб қўй деди. Мен бориб чақирдим. У укам уйда, рашки ёмон деди. Мен бу гапни Полвон акага айтдим. У майли деб чиқиб кетди. Орадан 15 минутча вақт ўтгач, бақириқ овози эшитилди. Бориб қарасам уни пешонаси ёрилиб ариқ ичида ётган экан. Гулноз опа эса Тиркашга қараб бировнинг боласини ўлдириб қўйдинг-ку, нима учун бошига урасан, деб гапираётган экан...»

Қизнинг тушунтириш хатидан: «1990 йил 30 апрель куни Полвон ака билан фотиҳа қилиндим. Учрашиб турардик. 8 август куни кечқурун у маст ҳолда келди. Мен кетинг дедим. Кетмади. Гаплашиб ўтирди. Сўнг укам келиб қолди. Улар жанжаллашиб қолишди. У укамни урди, тепди. Укам йиқилди. Мен Полвон акани уйдан ташқарига олиб чиқдим. Укам орқадан келиб уни бошига урди. Нима билан урганини кўрмадим. Полвон ака ариққа йиқилиб тушди. Мен бақириб қочдим. Ҳамсояларимиз келишди. Уни касалхонага олиб кетишди...»

Тиббий текширув хулосасидан: «Қувватов Полвон бошига қаттиқ урилгани натижасида ўлган. Ўртача кайф бўлган».

Юқоридаги ариза ва тушунтириш хатларини ўқиган кишига юз берган фожиали воқеа ойдинлашгандек бўлади. Энди дастлаб район ички ишлар бўлимига аризани нима учун 9 августда эмас, балки 7 сентябрда берилгани хусусида тўхталсак. Икки томоннинг эскидан борди-келдиси бўлган. Бир-бирларини яхши танишган, оиласини билишган. Йигит билан қиз ҳам ёшликдан бирга ўсишган, бир далада ёнма-ён меҳнат қилишган. Шундан ораларида муҳаббат пайдо бўлган. Икки ёшнинг розилиги билан фотиҳа тўйи ўтказилган. Аммо баъзи жойдаги урф-одатга кўра, асосий тўйни ўтказишга шошилишмаган. Буни йигитнинг отаси: Энди келинни олайлик десам, отаси бу йил ҳам ишлатаман. Кейин оласиз», деди деб изоҳласа, қизнинг отаси: «Ўзи сўраб келмади. Келса бераман-да», деб айтди. Мен бу урфни қораламоқчи эмасман, бироқ шу туфайли уч ёшнинг тақдири мажруҳ бўлди.

Полвон қазо қилгач, тўйга деб атаб йиғилган нарсаларни унинг азасига ишлатишди. Қиз томон йиғирмагача марҳумнинг катта-кичик йиғинларига қатнашишди. Шу орада аввал аёллар, кейин эркаклар орасида миш-миш тарқалади. «Эмишки, Даврон бобо Ҳусандан ўғлини хунини ундириб олибди. Шу сабабли ҳеч жойга арз қилмай, жим юрганмиш». Бу миш-мишга аввалига унча эътибор беришмайди. Гап кўпаявергач эса, икки томоннинг ҳам ғурурига тегади. Улар орият талашиб уришиб қолишади. Аслида миш-миш тарқашига йигит томондан фотиҳа куни қизникига берилган нарсаларнинг қайтарилиши туртки бўлади. Йиқилиб тушди деган сўзларга ишониб, тақдирга тан бериб юрган отанинг неча йиллик дўсти билан душманчиликка боргиси келмайди. Аммо таъналар суяк-суягидан ўтиб, бир аламини ўн бўлавергач, район ички ишлар бўлимига 7 сентябрь куни бориб ариза топширади. Кечқурунига гумондору гувоҳлар олиб бориб сўроқ қилинади ва юқоридаги тушунтириш хатлари олинади. 25 сентябрда эса қабрни очишиб мурдани тиббий текширувдан ўтказишади. Воқеа содир бўлган жой негадир бир неча ой ўтиб иш ҳужжатларидаги тафовутларни бошқатдан ўрганилиб бартараф этиш учун қайтарилгандан сўнггина бориб текширилган ва суратга олинган. Дарҳақиқат, икки жилдлик ҳужжатлар билан танишган киши ундаги жиддий тафовутлар, юзлаштириб аниқланиши лозим бўлган ўринлар мавжудлигини яққол сезиши мумкин. Масалан, қизгина кейинги кўргазмасида «Полвон ака мен ухлаб ётганда келиб устимга ўзини ташлаб зўрламоқчи бўлди. Талашиб ётганимиз устига яқингинамизда бўлаётган тўйга чиққан укам келиб қолиб унга «бундай қилманг, кетинг» деганди, кайфимни бузма деб уни урмоқчи бўлиб ҳовлига қувиб чиқди. Оёғи тойиб йиқилаётганда боши водопроводнинг чиқиб турган учли темирига урилиб қонади», дейди. Олдинги кўргазмасини айтиб туриб мажбурлаб ёздиришганини таъкидлайди. Шунда ўша орган ходими билан қиз юзлаштирилиб ҳақиқат аниқланиши лозим эди. Аммо бу муҳим иш қилинмайди. Қолаверса, айбдор гумон қилинган Тиркаш ҳам аввал қўрқитишгани учун ёлғон кўргазма берганман деб ёзган. Бу ҳолат ҳам ноаниқлигича қолган. Натижада иш чигаллашиб анча чўзилган. Қайта-қайта терговдан сўнг иш ниҳоясига етказилиб судга оширилган. 1992 йил 13 февралда — суд шундай ҳукм чиқаради.

«Судланувчи Ғаниев Тиркаш Ҳусанович ЎзССР жиноят қонунлари мажмуасининг 88-моддаси «в» банди билан айбли деб топилсин, шу моддага кўра муддати 5 (беш) йил озодликдан маҳрум қилинсин. Жазони кучайтирилган режим ўрнатилган ахлоқ тузатиш меҳнат колониясида ўташ белгилансин. Судланувчи Ғаниевни дастлабки терговда қамоқда бўлган (4 X 1990 дан то 6 июль 1991 йилга қадар) 7 ой 2 кун жазодан чиқариб ташлансин. Ўташ учун 4 йил 4 ой 28 кун озодликдан маҳрум қилинсин. Эҳтиёт чораси ўзгартирилиб Ғаниевни суд залидан қамоққа олинсин. Жазо муддати 13 февраль 1992 йилдан бошлаб ҳисоблансин. Ҳукмдан норози томон шу суд орқали 10 кун ичида Самарқанд вилоят суди жиноят судлов коллегиясига шикоят қилишга ҳақлидир».

Ҳукмни ўқиган киши ҳақиқат барибир қарор топибди, жабрланувчини ярали юрагига таскин бўлибди, деб ўйлайди. Мен ҳам шундай ўйлагандим. Бироқ...

«Мен тақдирга тан бериб, жудолик азобига чидагандим. Аммо бўлмади. Гап-сўзларни кўтаролмадим. Тўғри бу фожиани улар атайлаб уюштирмаган. Қасддан қилган десам, гуноҳга ботаман. Лекин ўғлимнинг ўлимига шулар сабабчи-ку. Майли нодонлик қилиб борибди дейлик, шунга жанжал чиқариб ўлдириш шартмиди. Ахир фотиҳа қилиб қўйгандик. Вақтида тўй қилганимизда шундай бўлмасмиди. Биз оға-ини эдик. Энди икки ёш туфайли қариндош бўламиз девдим. Мана оқибати. Мен бўйига етган фарзандимдан айрилдим. Унинг ўғлига бор-йўғи 5 йил беришди. Рози бўлдим. Аммо улар норози. Қайтариб чиқариб олишмоқчи. Норози бўлиб ариза ёзишган экан. Чақиришди. Мен ҳам ҳукмни ўз кучида қолдиришларини сўраб ариза ёзиб ташладим. Болам, кўп қийинчилик кўрган эдим. Ҳаммаси бир томон, бу бир томон бўлди». Даврон бобо дарддан, аламдан сўзлолмай қолди. Кўринишидан ёшликда бақувват бўлган панжалари устидаги кўрпани ҳолсизгина ғижимлади. Ўтирганлар анча вақт жим қолдик. Мен ўринга михланган қаршимдаги бир вақтлар забардаст бўлган вужудга қараб дунёнинг ишларидан ҳайратга тушдим. Отанинг илтижоли кўзларига дош беролмадим. Хайрлашиб кўчага чиқдим.

Сўнг қизнинг уйига бордим. Унинг ота-онаси билан суҳбатлашдим. Улар ҳам ҳақиқат излаб қайсидир редакцияга ёзишган экан. Аввалдан бир-бирларини ҳурмат қилишларини, яхши ниятлар билан қудачилик қилишмоқчи бўлишганини айтишди. Ўғлингизни шу ишда гуноҳкор деб биласизми деб сўрадим. «У туҳмат билан қамалди» деди ота куюниб. Даврон бобога ёмон бўлди, жабр бўлди. Фалокат-да, қуваётиб йиқилиб тушибди деб, жойини кўрсатди. «Нега ўғлингиз икки хил кўргазма берган. Қайси бирини тўғри деб ўйлайсиз?» «Аввалгисини қўрқитиб алдаб ёздириб олишган». «Ўғлингиз ўша қўрқитган орган ходимини кўрсатиб бероладими?» «Билмадим. Ўзидан сўранг, балки кўрсатиб берар». Айбдор қамоқхонада бўлганлиги сабабли учрашишнинг имкони бўлмади.

Фожиа уч кишининг ўртасида юз беради. Улардан бири бошидаги жароҳат туфайли уч кун тилдан қолиб, жон талашиб қазо қилади. Иккинчиси қамоқхонада не ўйлар исканжасида юргани ни ёлғиз Аллоҳгина билади. Учинчиси... Мен у билан ишхонасида учрашиб суҳбатлашдим. Кутмаган экан. Ҳайратланди. Суҳбатимиз унча қовушмади. Саволларимга ўйлаб-ўйлаб, қисқа-қисқа жавоб берди. Мен унинг ҳолатини тушундим. Тақдир ўйинини қарангки, қазо қилган ёқтиргани, фотиҳали йигити, айбдор деб жазоланган — бир қориндан талашиб тушган укаси. Иккисини ўртасидаги воқеани ўз кўзи билан кўрган ёлғиз гувоҳ эса ўзи. Унинг одил бўлишга қудрати етармикан?

«Иккимизнинг розилигимиз билан фотиҳа қилишганди. Қандай ширин орзуларимиз, улуғ ниятларимиз бор эди. Ҳаммаям орзу қилади-да. Бариси абас топди. Жуда-жуда тез тугади. Албатта унга ҳам, ота-онасига ҳам, укамгаям ачинаман. Охирги марта кўргим келувди. Бормоқчи эдим. Қўйишмади. Бизда фотиҳага қизларни қўйишмайди. Тушларимга кириб туради. Кўпинча безовта бўлади... Уларга қийин бўлди. Бизга ҳам. Аслида ўзи сабабчи бўлди-да. Укам айбдор эмас».

Қисқача шу. У икки ўт орасида ёниб юрибди. Ота-оналар эса яна ариза ёзишиб, бу савдони давом эткизишмоқчи. Полвонни тунда қиз боланикига, гарчи у ўзига фотиҳа қилинган бўлса-да, кириб борганини оқлай олмаганимиздек, уни Тиркаш атай уриб ўлдирган деб ҳам айтолмаймиз. Фақат биз бир-бирларига яқин бу жафокаш одамларнинг дард устига чипқон қабилида иш қилмасликларини, бир-бирларига жароҳат устига жароҳат етказмасликларини истардик.

Улуғ шоиримиз Машраб айтган: «Ризо керак қазосига, сабр керак балосига». Айниқса, қасддан бўлмаган ишларда. Одамлар ҳам бундай фожиали ҳолларда ортиқча гап-сўз, миш-мишлардан ўзларини тийишлари, ҳар икки томоннинг ҳам дардини енгиллатишга ҳаракат қилишлари жоиздир.

Муталлиб СОДИҚОВ, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

ЎН ИККИНЧИ МАҲБУС

● УЛАР БИР ҚИЗ ВА ЎН БИР ЙИГИТДАН ИБОРАТ ҚУРОЛЛАНГАН ГУРУҲ ЭДИЛАР ● МИЛИЦИЯ НЕГАДИР ЖИНОЯТЧИЛАРНИ ҚЎЛГА ОЛИШГА ШОШИЛМАДИ ● СУД ЕТТИ ОЙ ДАВОМ ЭТДИ ● МУРОДИЛЛА ТОЖИЕВ ОҚЛАНДИ. У ФАРЗАНДИНИ ЖУДА-ЖУДА СОҒИНГАН...

«...Шоир бўламан, деб Тошкентга келгандим. Қаёқдан ҳам адабиётга қизиқдим ўзи. Тинчгина районда юраверсам бўлмасмиди? Шунча савдолар бор экан бошимда».

Муродилла Тожиев чуқур хўрсиниш билан шундай дегандан сўнг орага сукунат чўкди, бир қанча вақт ҳеч ким гапиришга ботинолмади. У билан бефарқ суҳбатлашишнинг иложи йўқ. Биз М. Тожиев билан бир-икки кун эмас, роса уч ҳафта гаплашдик. Барибир ниманиндир у айтолмади, ниманиндир биз сўролмадик... Инсон бошидан кечирган даҳшатли кунларни яна қайтадан ёдга олиши нақадар оғир бўлгани учун биз ҳам унга ортиқча саволлар бермадик. Мақолада ҳам иложи борича ўз оғзидан чиққан гапларни таҳрирсиз беришга ҳаракат қилдик.

«Асли Қашқадарёданман. Болалар уйида катта бўлдим. Мени ўз фарзандидек тарбиялаган, «она», «яхшилик», «ҳақиқат» каби табаррук сўзларни ўргатган, меҳрибон Қизларгул холанинг айтган гаплари ҳали-ҳали қулоқларим остида жаранглайди: «Бу дунёда мунофиқ одамлар жуда кўп. Улар сени не-не кўйларга солишлари мумкин. Аммо сен ҳақиқат борлигига, ёмон одамлардан кўра, қаердадир яхши инсонлар яшашига ишон».

Ўшанда мен бир кун келиб Қизларгул холанинг бу сўзлари умидбахш чашма мисол хаёлимда қайта жонланади деб ҳеч ўйлаб ҳам кўрмагандим.

Шеър, ҳикоя ва мақолаларим туман рўзномасида тез-тез босилиб турарди. Тошкентда адабий муҳит бор, ўқишга кирарман, деб шаҳарга келдим. Тўқимачилик комбинатида ишлаб, ётоқдан жой олдиму, ғалванинг нақ ўрасига тушдим.

1988 йилнинг сентябрь ойлари эди. Ҳамхонам Тоҳир Жуманов бир куни шаҳар айлангани таклиф қилиб қолди. Рози бўлдим. Кинотеатрга бориб кино кўрдик. Энди ётоққа қайтмоқчи бўлиб тургандик, ҳамхонамнинг бир таниши учраб қолди. Улар бироз гаплашиб турдилар-да бир жойга борадиган бўлишди. Кейин мени ҳам таклиф қилишди. Шаҳарни ҳали яхши билмасдим. Айланиб келарман деб рози бўлдим. Учаламиз таксига ўтириб Эски шаҳар томонга жўнадик. Такси «Чорсу» меҳмонхонасининг олдига келганда, ҳамхонам шофёрдан машинани тўхтатишни илтимос қилди. Шофёр тормозни босиши билан шерикларим таксининг икки эшигини очишди-ю тушиб қочиб кетишди. Мен уларнинг «Қочдик, Мурод» деган овозларини эшитдим холос. Аввалига ҳеч нарсага тушунмадим. Сўнгра ҳайдовчидан нима бўлганини, менинг шерикларим нега бундай қилишганини сўраганимда, улар пул тўламаслик учун шундай қилишганини, буналар шаҳарда «сон мингта»лигини тушунтирди. Йўл ҳақини тўлаб машинадан тушдим.

Такси кетгач улар ёнимга келишди. Қочмаганим учун бироз койишди. Шунда илк бор ҳамхонамдан шубҳаландим. Улар мени бир жойга олиб боришди. Бу ер кўпроқ талабалар турадиган эгасиз хонадонни эслатарди. Ичкарида беш-олтита йигит бор экан, суҳбатлашиб ўтирдик. Шерикларим мени «ўзимизники» деб таништирди. Бир пайт улар ўзлари амалга оширган «операция» ҳақида гапира бошлашди. Уларнинг гапини тинглаяпману, оёқларим қалтирай бошлади. Эшитган гапларимга ишонгим келмасди. Наҳотки, шу йигитлар жиноят қилган, одам ўлдирган бўлса?

Афсуски, шундай экан. Икки кун бурун Фрунзе райони, Абдулла Авлоний кўчасидаги хонадонларнинг бирига ўғирликка киришган, хонадон соҳибларидан бирини ваҳшиёна ўлдириб катта миқдорда пул ўғирлашган экан.

Шу учрашув, шу суҳбат, кейинчалик ҳаётимдаги барча бахтсизликларга сабаб бўлди. Чунки бу жиноий гуруҳнинг кирдикорларидан воқиф бўлганимдан сўнг, улар мендан хавфсираб қолишди. Шунинг учун қандай бўлмасин мени ҳам ўзларининг сафига қўшиб олишга ҳаракат қилдилар.

Энди ўйлаб кўрсам улар анчагина уюшган жиноий гуруҳ экан. Бу гуруҳга Тўлқин Авлаёров ва Муқаддас Азизова бошчилик қилишарди. Лекин уларни ҳам қораламайман. Ҳаётдаги ноҳақликлар, шафқатсизликлар, камситишлар туфайли улар шу йўлга киришган. Айтаверсам бунинг тарихи узоқ...

Бир куни Т. Авлёров шериклари билан хонамга кириб келди. Зўрлаб ўзлари яшаб турган уйга олиб кетишди.

— Мендан нима истайсизлар? — дедим уларга.

— Сен биз билан жиноят қилишинг керак, — деди Тўлқин Авлаёров. — Йўқса отиб ташлайман. — У шундай дея қирқма милтиқни менга ўқталди.

Ноилож рози бўлдим. Эртасига соат тўққизлардан ўтганда тўдадагилардан бири — Шуҳрат Яҳёев билан «келишилган» жойга йўл олдик.

Биз жиноят қилгани кетаяпмиз. Одам ўлдиргани, ўғирлик қилгани. Билмадим, яна нималар бизни кутаётганди ўшанда.

Бирдан миямга ярқ этган фикр келди. Шеригимни алдаб, редакцияга кирдим. Бир таниш журналистга воқеани айтиб бердим. У дарҳол Фрунзе район ички ишлар бўлимига сим қоқиб:

— Бир йигит жиноят қилишдан бош тортиб, ёрдам сўраб келибди. Жиноятчиларни ушлашларингда у ёрдам беради, — деди. У ёқдан қандай жавоб бўлгани менга номаълум. Аммо ички ишлар бўлимидагилар Авлоний кўчасида содир бўлган жиноятни очишга унчалик шошилишмагани факт. Агар улар шошилишганда ўзининг иш жойи ва лавозимини айтиб қўнғироқ қилган журналистга ишонган ва тезлик билан редакция биносига, менинг олдимга келган буларди».

Муродилланинг сўзларини тинглаб туриб, шу ерга келганда бирдан сесканиб кетасан, киши. Нега бунчалик бепарвомиз? Кимдир ҳаётини хавф остига қўйиб бизга ёрдам бермоқчи бўлса-ю ундан фойдаланмасак. Бепарволик, ўзибўларчилик бундан ортиқ бўладими? Ишончимиз комилки, ўша куни Фрунзе райони ички ишлар бўлимидаги ўртоқлар салгина ҳушёрроқ, салгина масъулиятлироқ бўлганда бу гуруҳ тезда қўлга олинган, кейин қилинган уч-тўрт жиноят содир этилмаган бўларди.

Ҳақиқатан ҳам М. Тожиев журналистга ва ИИБга келиб хабар берганида жиноятчи гуруҳда бор-йўғи 5 киши бўлиб, улар уч жойда жиноят содир этишганди, холос. Ана ўшандан кейин ҳам бешта жиноий иш амалга оширилган ва гуруҳдаги безориларнинг сони 11 тага бориб етган.

«Танишим менга Фрунзе район ички ишлар бўлимига боришим лозимлигини айтди, — **дейди гапида давом этар экан Муродилла.** — Кейин қандай бориш йўлларини тушунтирди. Ташқарига чиқсам шеригим кутиб турибди. Уни бир ўртоғимникига кириб чиқаман деб алдадим. У кутиб турди. Мен милицияга бордим. Айтилган кишини топмай ортимга қайтдим. Кейин Шуҳратни эргаштириб ётоққа олиб келдим. Уни бу йўлдан қайтармоқчи бўлдим. Уриб, қирқма милтиғини тортиб олдим. Аммо у менинг гапига кирмай ётоқдан қочиб кетди.

Фожианинг асосий қисми ўшандан сўнг бошланди. Бир маҳал ётоққа уч-тўрт киши кириб келди. Менинг қўл оёғимни боғлаб роса калтаклашди. Сўнг машинага ортишди-да кўзимни боғлаб қўйишди. Кўзимни очганимда ўзимни ертўлада кўрдим. Тўлқин Авлаёров шериклари билан ҳар куни келиб урар, жиноят қилишга ундар эди.

Бир куни калтак жонимдан ўтиб кетган маҳалда «сенлар барибир ушланасан, кирдикорларингни бир журналистга айтганман» деворибман. Шундан сўнг улар яна ҳам баджаҳл бўлиб қолдилар. Энди улар қайси журналист танишим эканлиги билан қизиқа бошлашди. Мен ҳеч кимни сотмадим, биргалашиб жиноят қилиш таклифига ҳам кўнмадим. Лекин бир куни иродамни синдирадиган воқеа содир бўлди. Зах ертўлада ётар эканман, кимдир бошимга келди-да бир расм кўрсатди. У Тўлқин эди. Қўлида севган қизимнинг сурати. Бир зум қотиб қолдим. Эй, худо, бу яна не кўргулик? Яна қандай мусибатлар кутаяпти мени? Пешонамга яна қанча азоблар ёзилган?

Ҳаётда ота-она меҳрига тўймаганман. Бошимни силайдиган меҳрибон қўлга зор бўлганман ёшлигимда. Бу қиз дунёдаги энг буюк зот эди мен учун. Мен у учун жонимни фидо қилишга тайёр эдим. Чидолмадим. Қани энди қўлларим бўш бўлса-ю, Тўлқинни бўғиб ташласам. Кейин мени нима қилса қилаверишсин.

— Нима истайсан мендан? — дедим бақириб.

— Бизга хизмат қиласан. Бизни сотган журналистингга ишларим яхши, жиноий гуруҳ қўлга олинди, деб айтасан.

Рози бўлдим. Бошқа иложим йўқ эди. Айтганларини қилдим. Бир-икки жиноятда уларга ёрдам бердим.

Қилмиш-қидирмиш деганларидек, босқинчиларнинг «тараллабедодлари» узоққа чўзилмади. Тошкентда, жиноят устида қўлга олиндик. Бир йилга яқин қамоқхонада сақлашди. Суд етти ой давом этди. Аммо мени бир нарса ҳамон қийнайди. Тергов пайтида милиционерлар мени роса қийнашди. Сен милицияга борганингни ҳам, кимни жиноят ҳақида огоҳлантирганингни ҳам айтмайсан, дейишди.

Лекин мен судда ниманики кўрган бўлсам, ниманики билсам барчасини айтиб бердим. Балки шунинг учун суд менга енгиллик бергандир».

Муродилла ҳикоясининг шу ерига келганда бироз жимиб қолади. Биз эса кейин нима бўлгани, суд ҳукми билан қизиқамиз.

— Мана, суд ҳукми, — дейди у чўнтагидан бир неча варақдан иборат қоғоз чиқариб. Кўз югуртирамиз.

ҲУКМ

Муқаддас Азизова (26 ёшда. Андижон вилоятининг Қўрғонтепа туманида туғилган. Тошкент кооператив техникумини тугатган. Ҳеч қаерда ишламайди, яшаш жойининг ҳам тайини йўқ эди) — 10 йил;

Тўлқин Авлаёров (27 ёшда. Қашқадарё вилоятидан. Бирон ерда ишламаган ва ўқимаган. 1982 йил Пенза вилоятининг халқ суди томонидан 2 йилу 6 ой муддатга қамоқ жазоси белгиланиб, ўтириб чиққан.) — 15 йил;

Козимбек Хўжаев (Хоразм вилоятининг Хонқа туманида туғилган. Аввал ҳам судланган. Аммо жазо муддатини ўташга улгурмаганди.) — 6 йил;

Ботир Бердиев (Қашқадарё вилоятининг Яккабоғ туманидан, 24 ёшда) — 9 йил;

Бекназар Жуллиев (31 ёшда. Яккабоғ туманидан. Аввал ҳам судланган.) — 12 йил;

Тўлқин Норов (25 ёшда. Қашқадарёлик.)—6 йил муддатга озодликдан маҳрум этилсин.

Гуруҳга алдов ва қўрқитиш, мажбурлаш орқали қўшилиб қолишган Абдурашид Тоштемиров, Шуҳрат Яҳёев, Комил Мустафоев 3 йилдан қамоқ жазосига маҳкум этилган. Уларга жиноят кодексининг 42-моддасига асосан енгиллик берилиб, жазонинг икки йили меҳнатга мажбуран жалб этиш билан алмаштирилган.

Комил Пардаев уч йилга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган, лекин ЖКнинг 44-моддаси қўлланилиб ижроси 2 йил муддатга кечиктирилган.

Биринчи судда Муродилланинг иши қайта терговга ўтказилади. Кейин эса суд уни озод қилади. Хўш, суднинг қарори тўғрими? Бизнинг назаримизда тўғри. Бундай ўйлаб кўрилса, Муродилла Тожиев жиноят қилган. Жиноятчилар билан тил бириктириб, уларнинг буйруқларини бажарган. Аммо қандай шароитда? Судга раислик қилган Юсуф Иброҳимов жиноятнинг келиб чиқишини пухта ўрганган. М. Тожиевнинг ноилож жиноят қилганини тўғри тушуна билган. Афсуски, бизда Юсуф Иброҳимов сингари қонун ва инсон ҳимоячилари жуда кам. Ишончимиз комилки, агар суд сал эътиборсизлик қилиб Муродиллани шу гуруҳга қўшиб жиноий жавобгарликка тортиб юборганда жамият учун хавфли бир жиноятчи пайдо бўлган буларди.

«Нопок кимсалар томонидан оёқ ости бўлган қадр-қимматимни, одамларга бўлган меҳр-муҳаббатимни, адолат ва қонунга бўлган ишончимни қайта тиклаган Юсуф ака Иброҳимовга ўз миннатдорчилигимни қандай изҳор қилишни билмайман. У одам олдида бутун умрим давомида ўзимни қарздор деб биламан», — **дейди Муродилла.**

«Ҳайрият, даҳшатли кунлар ортда қолди. Мени ўзим ота-она меҳрига бир умр ташна бўлиб келаётган тирик етимман. Етимлар ҳаёти мен учун янгилик эмас. Ҳар қадамда етишмовчилик, бировнинг қош-қовоғига қараб иш қилиш, овқат еганда ҳам қошиқ тишларимга тегиб, «тақирлаб» кетмасин дея юрак ҳовучлаб туришлар...

Йўқ, мен фарзандимни ундай кунларга қолишини истамайман. Унга бахт керак эмасми? Қайси ота фарзандини бахтдан бебаҳра бўлишини истайди?

Илтимос, менга ёрдам беринглар. Суд мени оқлагани билан қишлоқдошларим, оиламдагиларнинг фикри бошқача. Фарзандимни 9 ойдан буён кўрмадим. Уни жуда ҳам соғиндим. Газета орқали бошимдан кечирган балоларни ёритсанглар, зора мен ҳам оилам даврасига қайтиб, рўзғор ташвишларида севган ёримга елкадош бўлсам, фарзандимни бағримга босиб яшай бошласам».

Ҳа, дарҳақиқат, Муродилла Тожиев ўзи ёш бўлишига қарамай, ҳаётнинг аччиғини ҳам, чучугини ҳам тотиб улгурган. Унинг учун ҳаётнинг аччиғи анча кўпроқ — етимхонада ўсганидан то шу кунгача бошидан кечирган қора кунлар.

Жиноий иш ҳужжатларини варақлаб кўрсангиз, кўргазмаларда милиция ходимлари ўз формаларини бир-икки кунга сотганлиги, жиноятчилар шу пайтда жиноят қилганлиги ҳақидаги фактларга дуч келасиз. Лекин бу фактлар ўз тасдиғини топмаган. Топмайди ҳам. Муродилла Тожиев судда айрим ички ишлар ходимларининг лоқайдлигини, масъулиятсизлигини, шафқатсизлигини очиб ташлади. Лекин биронта милиция ходими жазоланмади.

Бизда жиноятчиликнинг кўпайиб кетишининг сабабларидан бири шу лоқайдлик, шу масъулиятсизлик эмасмикан? Шу иллатлар туфайли Муродилла ва кўплаб муродиллалар жафо чекмаяптимикан?

Улар ўн бир йигит ва бир қиз эди. Бу ёшлар жиноятчи бўлиб туғилмагандилар. Ҳар бирининг ўз дунёқараши, орзулари, мақсад, интилишлари бор эди. Кўпчилиги Тошкентга билим олгани, одам бўлгани келган эдилар. Лекин жиноятчига айландилар. Босқинчилик, талончилик, қотиллик билан шуғулландилар. Нега? Улар қандай қилиб бу йўлга кириб қолишди? Нега улар ҳаёт сўқмоқларида адашиб кетдилар?

Бу саволларга жавоб топиш қийин ва оғир. Бола аввало оилада тарбияланади. Демак, уларнинг бу йўлга киришида қандайдир маънода ота-она ҳам айбдор. Ўғлини ўқишга жўнатган одам ундан хабар олиши, унинг туриш-турмуши билан қизиқиб бориши керак. Афсуски, бизда ундай эмас. Аввало ота-оналар турмуш, тирикчилик ташвишларидан ортиб боласидан хабар олишга вақт топа олмайди. Топгани эса фарзандининг тақдирига эътиборсиз қарайди. Иложи борича ўзи емаса ҳам боласини моддий жиҳатдан яхши таъмин этишга интилади. Бу билан унинг ахлоқини бузаётганини ўзи ҳам сезмайди.

...Улар ўн бир йигит ва бир қиз эди. Кўпчилиги турли олий ўқув юртларида билим олаётганди. Ишончим комилки, бу ердагилар ҳам талабаларнинг нима қилаётгани билан қизиқмаган. Балки уларнинг қайси биридир ночорликдан шу йўлга киргандир. Лекин олийгоҳдагилар талабанинг моддий аҳволи ҳақида умуман қайғурмаганлар. Ҳафталаб, ойлаб дарсга қатнашмаган студентнинг қаерда эканлиги билан ҳеч ким қизиқмаган. Ёшлар ўртасида жиноятчиликнинг кўпайиб кетишининг сабабларидан бири шу бўлса керак.

Тан олиш керакки, узоқ йиллар жамиятда ёшлар тарбияси ўлда-жўлда қолиб келди. Ёшлар ташкилотлари номигагина ишлади. Улар асосан шиорбозлик билан шуғулландилар ва минг афсуски, бугун ҳам улар ёшлар тарбияси учун етарли ишлар қилаётгани йўқ.

Бозор иқтисоди маънавий инқирозимиз қанчалар чуқур эканлигини кўрсатди. Ўн йиллаб яшириб келинган иллатлар мана энди тўла кўзга ташлана бошлади. Одамлар ўзларини-ўзлари қўлга олмасалар, охири вой бўлади.

Эгам БЕК, Мирза РАҲИМ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЕҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баходир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН ● ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ ● БАҲОСИ 2 СЎМ

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Навбатчи муҳаррир — Бекқул ЭГАМҚУЛОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 19.15.

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64592. Буюртма № Г-135 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12